

БИБЛИОТЕКА „ТРАКИЯ“ № 2 и 3
издава Тракийския върховен изпълнит. комитетъ

ПРИНОСИ
къмъ историята на възстаническото движение
въ ОДРИНСКО
(1896 - 1903)

БОРБАТА ВЪ БУНАРЪ-ХИСАРСКИЯ РАЙОНЪ
(съ 13 ОБРАЗИ)

СЪСТАВИЛЪ
ИВ. ПАНДАЛЕЕВЪ ОРМАНДЖИЕВЪ

СОФИЯ
ПЕЧАТНИЦА „РОДОПИ“ НА ТОД. Л. КЛИСАРОВЪ
1929

БИБЛИОТЕКА „ТРАКИЯ“ № 2 и 3
издава тракийския върховен изпълнит. комитетъ

**ПРИНОСИ
КЪМЪ ИСТОРИЯТА НА ВЪЗСТАНИЧЕСКОТО ДВИЖЕНИЕ
ВЪ ОДРИНСКО
(1896 - 1903)**

КНИГА II.

**БОРБАТА ВЪ БУНАРХИСАРСКИЯ РАЙОНЪ
(съ 12 образи)**

**ПО СПОМЕНИ НА ДИМИТЪРЪ ТАШЕВЪ, ХРИСТО НАСТЕВЪ,
АНДРЕАСЪ СПАСОВЪ РАЗБОЙНИКОВЪ И МЪСТНИ ДЕЙЦИ**

**СЪСТАВИЛЪ
ИВ. ПАНДЕЛЕЕВЪ ОРМАНДЖИЕВЪ**

**СОФИЯ
ПЕЧАТНИЦА „РОДОПИ“ НА ТОД. Л. КЛИСАРОВЪ
1929**

ПРЕДГОВОРЪ

Съгласно съ плана, набелязанъ въ предговора къмъ първа книга на „Приноси къмъ историята на възстаническото движение въ Одринско“, настоящата втора книга изнася материали за единъ районъ, който бъ разположенъ най-близо до Цариградъ. Тоя районъ бъше населенъ главно съ чуждонародно намъ население; поради това, той щъше да играе важна роля въ борбата на тайната вътрешна македоно-одринска революционна организация, ако наддълъжеше въ нея тактиката за терористични акции, вместо тактиката за народно възстание.

Въ подготовката на борбата въ Бунаръ-Хисарския районъ има два рѣзки периода. Предѣлътъ имъ е лѣтото на 1900 г., когато се създаде Керемидчиоглуовата афера. До нея работѣха само легални хора, предимно учители; следъ нея, обаче, ржководството мина въ рѣцетъ на нелегални дейци и чети, на които легалните бъха помощници.

Презъ първия периодъ района бъ подготвенъ само идейно, и то поединично, когато презъ втория периодъ се мина къмъ масово организиране, а следъ конгреса на Петрова нива — и къмъ масово въоржжаване. Последното стана съ голѣма бѣрзина. Така бѣрзо ставаше и масовото организиране. Резултатитъ бъха голѣми. Тѣ се обуславяха най-вече отъ възприемчивостта и податливостта на бѣлгаритѣ въ тоя край. „Само при спомена за Бунаръ-Хисарско, пише ми Хр. Настевъ въ писмото си отъ Варна на 15 декемврий 1927 год., винаги дѣл-

боко съмъ се разчувствуvalъ и не мога да забравя без-
граничната пожертвувателност и будното народно чув-
ство за борческа отзивчивост на Бунаръ-хисарци, Ко-
либчани, Урумбеглийци и Курудерци, за награда на което
наследиха само тежки изпитни". Удивлението ни тръбва
да бъде още по-голъмо днесъ, поради обстоятелството,
че тълько предъ вратата на Босфора, всръдъ едно
турско-гръцко мнозинство и второ, че готовността имъ
да се борятъ за освобождението си отъ турцитъ, жер-
твувайки всичко мило и драго, се прояви въпръшки
голъмoto гръцко влияние между тълько, въпръшки дори
че нѣкои села бъха изцѣло гъркомански.

Ще се възрази, може би, че изнасянето на тия
материяли днесъ не е нуждно, понеже родината ни е
пепелище, а синоветъ ѝ — прокудени бѣжанци. Общитъ
работи не се ценятъ по постигнатитъ реални успѣхи, а
по силата на духа и способността на народа за геро-
ически подвизи. Въ македоно-одринското освободително
движение се проявиха много народни добродетели. Много
хора се проявиха съ желѣзни характери и безпримѣренъ
патриотизъмъ; проявиха се като истински герои, каквите
у насъ се срѣщатъ по-рѣдко и затова заслужаватъ
особна почтъ. Дългъ е проче да се изнесатъ подви-
зитъ имъ, да се събере поне частица отъ безбройнитъ
материяли на тая героична борба, колкото и да е трудно
събирането имъ, защото само така ще се създаде
единъ вѣченъ паметникъ на покойнитъ и живи още
дейци отъ онova време, паметникъ за поука на геройства,
самоотверженост и себеотрицание, паметникъ за вѣра въ
онова, което може да направи единъ малъкъ поробенъ
народъ, когато въ него заговори копнежътъ за свобо-
денъ животъ. Заедно съ това ще се ободрятъ и живитъ
още дейци, мнозина отъ които сѫ се скрили отъ свѣта,
сякашъ се чувствуваатъ виновни предъ поколѣнието, за
което водиха борба, безъ да му оставятъ нѣкакви реални
постижения.

Изнасяните материали за Б.-Хисарско даватъ обща представа за борбата въ него отъ начало до край. Ако бѣха живи и главните му нелегални ржководители — Шишмановъ, Калканджиевъ и Ст. Петровъ, — сигурно картината щѣше да бѫде по-пълна. Ето защо настоящите спомени сѫ само основа, което ще се допълва съ нови данни отъ очевидци, или по записки на починали вече дейци.

Дължа да изтъкна, че повечето отъ разказвачите ми се нуждаеха отъ помощъ за точенъ и правиленъ изразъ. Азъ не само ги разпитвахъ, но имъ помагахъ за да върви изложението гладко и хронологически последователно. При тая трудна, но благодарна работа, удиви ме паметта на Д. Ташевъ, както и неговата скромность и въздържаностъ въ разказа по отношение на себе си, въпрѣки че той е единствениятъ виденъ, нелегаленъ мѣстенъ деецъ, който за дѣлото изгуби младините си и днесъ, отъ чорбаджийски синъ, е последенъ беднякъ.

Д. Ташевъ си държалъ шифровани бележки, като нелегаленъ, ала ги изгубилъ презъ изселването ни отъ Източна Тракия въ 1913 год. Такива бележки ималъ и вториятъ легаленъ ржководителъ на Б.-Хисарско — Ан. Сп. Разбойниковъ, — които изгорѣли въ 1913 год. при опожаряването на родния му Свиленградъ отъ турцитѣ. Поради това нещастие, той почналъ да пише спомените си презъ 1917/1918 год., като старши на единъ постъ въ Кулели-Бургасъ; отъ тѣхъ азъ извлѣкохъ потрѣбните материали само относно Б.-Хисарско, които допълнихъ съ искани отъ него още данни и съ разговореното помежду ни на 29 августъ 1926 год. по морския путь Созополь—Бургасъ.

Твърде много ме облекчи съ материалите си Хр. Настевъ. Той ми ги изпрати добре изложени. Азъ ги поизправихъ само по отношение нѣкои изрази, имена и дати, на което самъ той ми даде право; освенъ това,

комбинирахъ кратката му автобиография съ описанието на дейността му въ Бунаръ-Хисарско.

За селата на района посочвамъ въ изложението разпитаните лица, все дейци въ родните си места. Спомените имъ предавамъ въ комбинирано отъ мене изложение, като отбелязвамъ съ подчертани букви, кое и кой ми разказа.

Бургасъ, априлъ, 1928 год.

И. П. О.

СПОМЕНИ
на
ДИМИТЪРЪ ТАШЕВЪ
ВЕЛИЧКИ ПОДВОЙВОДА

Д. Ташевъ и Димо Георгиевъ
Първите четници въ Бунаръ-Хисарско.

I.

Кратки биографски данни. Мухаджири. Първото му патристическо настроение. Борба съ иванкьойци. Срещитъ му съ лозенградски учители и К. Благоевъ; посветяването му отъ последния и отиването имъ въ с. Яна. Първиятъ комитетъ въ с. Колибитъ и дейността му. Среща съ Хр. Настевъ. Районна стреша и запознаване съ Т. Шишмановъ. Амеда боль-гъотлу и срещата на тримата другари. Ст. Петровъ въ затвора. Керемидчиоглувата афера.

Созополъ, 12 юлий, 1926 год.

Роденъ съмъ на 13 мартъ 1874 год. въ с. Колибитъ, Бунаръ-Хисарска околия. Родителитъ ми се казватъ Ташо Стояновъ и Станка Георгиева, по народность българи. Свършихъ първоначално училище въ родното ми село, а първия класъ — въ гр. Бунаръ-Хисаръ.

Селото ни бѣ чисто българско. Следъ руско-турската война (1877/78 год.), около него се заселиха мухаджирни, които заеха и отъ нашето село две землища — „Гелень и Мандрица“. Държавата не даде обезщетение на съселяните ми, както и на баща ми, отъ когото заграбиха кашлата му за овце, съ 15 декара място.

Цѣли 12 години селото ни води дѣло за заграбените му земи, ала нищо не спечели. Баща ми отъ своя страна води дѣло за кашлата, но и то свърши безъ успѣхъ.

По нашите хубави пасища слизаха зимно време овце дори отъ Срѣдна гора; помня, напримѣръ, панагюрските овцевѣдци Хаджи Диянови и Манови. Пенчо х. Дияновъ, по онова време младъ, 18 годишенъ левентъ, разказваше ми често за Априлското възстание, за Бенко-

вски, за баташкото клане. Азъ жадно поглъщахъ всичко ново за мене.

Това бѣха първите ми уроци по българска история. За нея нищо не учихъ въ училището, твърде много ограничено отъ законите на империята.

Уроците на младия овчаръ отъ свободна България пробудиха въ мене патриотическото чувство и ме настроиха борчески спрямо турците. За последното собственно не се искаше много. Материяли имаше набрани достатъчно. Трѣбващо само искра, за да се възпламенятъ. И това стана. Стана съ младенчески жаръ, който често ме въвличаше въ свади съ мухаджири-турци.

Въ селото ни идваха турци и отъ околните три села: Иванкьой, Мандрица и Караагачъ. Тѣ се напиваха и предизвикваха скандали. Единъ денъ синовете на Хасанъ Бюрюлджеоглу съчеха въ курията ни дърва. Съдвама още другари набихме ги хубаво и ги изпратихме въ Иван-кьой.

Въ 1895 год. се оженихъ за дъщерята на Димитъръ Кадиновъ отъ с. Каваклия — Калина. Понеже заживѣхъ въ това село, срещахъ се често съ лозенградските учители, и то най-първо съ Павелъ Генадиевъ, който бѣше учителъ въ Лозенградъ презъ 1895/96 год. Учителите ми даваха да чета вестниците „Странджа“ и „Независима Македония“, но за революционна организация и дума не ми отваряха.

Презъ 1897/98 год. въ Каваклия бѣ учителъ Костадинъ Благоевъ отъ с. Ракита, Перинско, изпратенъ въ нашия край за революционното дѣло. Благоевъ ми говорѣше за лошото положение на българите въ Македония и че за това тамъ имало тайна революционна организация. Отговорихъ му, че и тукъ тѣ не сѫ по-добре, поради което трѣбва да се направи нѣщо. Учителъ добави, че за туй ми разправя за Македония, следъ което ми откри сѫществуването на революционна организация и въ нашия край, на която ме направи членъ, като ме закле.

Това бѣ презъ зимата на 1897 год. Въ Каваклия имаше и други посветени, ала не ги знаехъ, както и тѣ не знаеха мене. Организацията бѣ още въ зародиша си. Членски вноски нѣмаше. Каквото имаше да кажа или да узная, казвахъ го и го узнавахъ лично отъ Благоевъ. Той бѣше съединително звено на неизвестнитѣ помежду си посветени въ Каваклия. Дейността му, обаче, се простираше и вънъ отъ това село. Той ходѣше ноще до Ени-махле, Докузюкъ и на ранина се връщаше.

Следъ Великденъ, въ петъкъ, 1898 год. съ него отидохме на панаира „Балаклия“ въ с. Яна, Бунаръ-Хисарско. Тамъ имаше български учители, ала черквата бѣше обща съ гърцитѣ. Благоевъ и азъ подтикнахме българитѣ да си издигнатъ своя черква. Всички се въодушевиха. Още сѫщия денъ образуваха отдѣленъ панаиръ отъ гърцитѣ. Съ възхищение Атанасъ Касъровъ подари 10 декара място за построяване манастиръ за български „Балаклия“.

Презъ май, сѫщата година, се помина баща ми. Трѣбаше да се върна въ Колибитѣ. Благоевъ на изпращане ми откри, че по дѣлото мога да говоря съ Ив. Граматиковъ Котковъ, пръвъ български учителъ въ родното ми село (Котковъ бѣ родомъ отъ с. Каваклия, но жененъ за моя съселянка).

Въ есенъта на 1898 год., по свой починъ, въ Колибитѣ образувахме комитетъ. Председателъ бѣ Котковъ, касиеръ — азъ, а членове — 7—8 мои съселяни.

Първата изпълнена задача на комитета ни бѣ отиването ми съ Котковъ въ с. Сатж-къой, дето предумахме българитѣ да се откажатъ отъ Патриаршията. Следъ това турихме новъ редъ въ квартируването на турскитѣ чиновници, които идѣха въ селото ни по работа. Единъ денъ, като се върнахъ отъ Б.-Хисаръ, заварихъ въ обора ни коня на единъ офицеръ; отвързахъ коня му и изпратихъ госта да спи въ хана. Така се тури

началото на новия редъ: турските чиновници да спятъ по дукяните, вместо въ къщите им.

Отъ денъ на денъ борческия духъ въ комитета ни растѣше. Всички горѣхме отъ желание да се видимъ въоружени. Съ брата ми Стоянъ дадохме на Благоевъ по два наполеона; съ тѣхъ той ни достави отъ България по единъ револверъ система „Тюфекчиевъ“.

Презъ 1899 год. ходихъ единъ-два пъти въ Лозенградъ на среща съ Лазаръ Маджаровъ. Той ми каза „да гледаме повече хора да се запишатъ“. И наистина, нашиятъ комитетъ усили агитацията си, посвети още сигурни хора и почна да събира месечно членски вносъ отъ 10, 12, 15 и 20 гроша (меджидие). Съ това разширение то стана главно дружество въ Б.-Хисарско до Керемидчиоглуовата афера.

Първите му членове, освенъ Котковъ и мене, бѣха: братъ ми Стоянъ, Киризи Димовъ, Димитъръ Стояновъ касапина, Стоянъ Димитровъ Касабовъ и братъ ми Ташо, Янко Стамовъ и свещеникъ Андрея Ж. Домусчиевъ (отъ Б.-Хисаръ).

Комитетътъ ни простира дейността си и вънъ отъ нашето село. Азъ, напримѣръ, посветихъ и заклехъ нѣколко души отъ Б.-Хисаръ. Председателътъ ни пъкъ посвети повече хора, защото не бѣ вече учителъ, а комисионеръ на житари-търговци отъ Люле-Бургасъ, което обстоятелство му даваше възможность да обикаля селата повечко и покрай частната си работа да кръщава незабелязано.

Все по това време искаха отъ дружеството ни сведения за броя на селата по народности чакъ до гара Муратлий. И тия сведения събра Котковъ, като комисионеръ, незабелязано отъ властъта.

На Кръстовденъ ставаше сборъ въ лозята на Б.-Хисаръ. Въ 1899 г. ходихъ и азъ. Тамъ за пръвъ пътъ се срещнахъ съ главния учителъ Христо Настевъ. Той ми откри, че е изпратенъ за ръководителъ на Б.-Хи-

сарския революционенъ районъ, поради което предстоеше му да си създаде връзки съ околията и между селските организации; каза ми също, че въ бъдеще тръбва да внасяме членските вноски въ касата на Б.-Хисарското дружество.

Въ 1900 год. комитетъ ни получи писмо отъ Настевъ, въ което съобщаваше, че на Великденъ въ селото ни ще дойдатъ Гоце Дълчевъ, Маджаровъ и Стоянъ Лазовъ. Не знамъ защо не дойдоха. Въ всъки случай, азъ бяхъ приготвилъ всичко за посрещането имъ. Понеже щяхъ да гостуватъ у насъ, открихъ тайната на майка ми, жена ми и братовата ми жена, които и заклехъ по този случай.

На Св. Георги — 23 априлъ 1900 год. — въ Б.-Хисаръ имаше сборъ. Отъ Лозенградъ дойдоха на екскурзия всички ученици на чело съ учителите си Димитъръ Груевъ, Яни Читаковъ, Илия Тошевъ, Ив. Каиковъ и други.

Началото на екскурзиите въ нашия край постави Павелъ Генадиевъ, като учителъ въ Лозенградъ. Тъй имаха първоначална цель да будятъ заспалия духъ на роба и неговото национално съзнание. Екскурзиите въ 1900 г. обаче бъше устроена съ цель да се даде представление въ Б.-Хисаръ въ полза на комитетската каса и да се запознаятъ ръководителите на организацията въ двата района. Ето защо, следъ представлението, има обща среща. Тамъ азъ се запознахъ съ Тодоръ Шишмановъ, изпратенъ отгоре да обиколи селата, като търговецъ ужъ, и да основе навсяккъде комитети. Груевъ и Читаковъ посъветваха събранието да увеличать броя на организираните и да ходятъ по другите села, въ които още няма организация, за да се създаде такава.

Понеже на тая районна среща имаше хора отъ повечето села, накърно се основаха въ тяхъ дружества. Околийскиятъ имъ центъръ бѣ Б.-Хисаръ, а организираните села — Яна, Чонгара, Колибитъ, Урумъ-Беглия, Куру-

дере, Пенека и Сергенъ. Въ всѣко отъ тѣхъ имаше до 20 души най-много организирани. Въ града организиранитѣ бѣха повече.

На 2 май, 1900 год., следъ отпускъ църква, видѣхъ турчина Амеда боль-гьотлу (отъ с. Мандрица), който се славѣше като пѣхливанинъ, че оре нивата на съселянина ми Никола Андреевъ. Веднага извикахъ Котковъ и Киризи Димовъ, за да изпѣдимъ турчина отъ нивата. На предложението ни да си иде, той отговори съ брадва въ рѣже: „Или ще ме убиете, или азъ ще убия нѣкого отъ васъ“. Борбата започна. Повалихме го на земята, набихме го и го оставихме въ безсъзнание. Котковъ и азъ избѣгахме съ окървавени глави, ала не разбрахме, дали турчинътъ ни нарани или ние едни на други се окървавихме въ борбата.

На 3 май въ селото ни дойде стражка отъ Б.-Хисаръ и ни арестува. Амеда пѣкъ, когото негови съселяни бѣха дигнали отъ нивата на кола, отведоха на лѣчение въ Лозенградската болница.

Щомъ стигнахме въ Бунаръ-Хисарския затворъ, Настевъ изпрати въ Лозенградъ Христо Казаковъ, за да пита гръцкия лѣкаръ Костаки Керемидчиоглу, дали ще оздравѣе Амеда или не, та съобразно отговора да устрои или не нашето бѣгство, като ни каратъ отъ Б.-Хисаръ за Лозенградъ.

Още преди да се върне Казаковъ, поведоха ни за окръжния градъ. По пътя, до турското село Манастиръ-дере, срещнахме куриера. Той ни съобщи, че болниятъ нѣма да умре; следователно, нѣмаше защо да бѣгаме отъ рѣжетъ на властъта.

Въ Лозенградъ учителитѣ Груевъ и Читаковъ настояха предъ мютесарифъ-муавини Даскаловъ да се застѫпи за освобождѣнието ни. Тѣ се явиха при него собствено заедно съ насъ, арестуванитѣ. Казаха му, че сме добри бѣлгари и членове на организацията, поради

което той тръбва да настои за освобождението ни, за да не би отъ побой да издадемъ самата организация. Муавининът се изплаши отъ тия думи и каза: „Такива думи тукъ не може да се говорятъ, оставете“. Даскаловъ не ни освободи. Затова ние сами отидохме при Керемидчиоглу да се осведомимъ лично за болния. Лъкарътъ ни каза, че до 10 дни болниятъ е въ опасность, та тръбва да сме задържани. Същевременно обаче той ни успокои, че, като председатель на лъкарите за консултъ, ще даде за насъ благоприятенъ рапортъ дори и да умре Амеда, какъвто би даль и до сега, ако знаеше, че ние сме побойници. Лъкарътъ ни говори това, като на познати само, а не като на членове на революционната организая, чието съществуване той още не знаеше.

На 6 май бъхме вече на времененъ затворъ. Още първия денъ, щомъ пуснаха затворниците въ двора на затвора, сръщнахме се съ Стоянъ Петровъ и другарите му Тодоръ и Найденъ. Като българи, скоро се сближихме и разкрихме за какво сме затворени.

Ст. Петровъ се ползуваше съ обичъта и почитъта на всички затворници. Той ги учеше на четмо и писмо, за което го наричаха „даскала“. И властта дори го уважаваше. Петровъ използуваше това положение и устройваше срещи между българите отъ разните кууши. На 11 май, напримъръ, св. Кирилъ и Методий, се събрахме всички.

Ст. Петровъ и въ затвора агитираше за дългото. Затова, който българинъ попаднъше при него, излизаше комита.

Докато бъхме задържани, стигна присъдата на Петровъ и двамата му другари. Осъдени бъха по на 5 години, отъ които бъха излежали вече три. Съгласно тогаващата практика, следъ прочитане присъдата имъ, окачиха я на вратоветъ имъ и ги разведоха на показъ изъ града.

На 20 май, поради оздравяването на Амеда, тримата затворници бъхме освободени отъ затвора.

Къмъ 10 юний 1900 год. единъ куриеръ отъ Б.-Хисаръ дойде въ селото ни и съобщи да пригответимъ

Стоянъ Петровъ
Велички войвода

Заб. Ст. Петровъ се фотографиралъ въ Бургасъ презъ есеньта на 1902 год., като се върналъ отъ затвора въ Одринъ. Затова изглежда подпухналъ.

И. П. О.

храна и куриеръ за б души нелегални, които отиватъ за Родосто. Обаче, тъ не минаха презъ Колибитъ, а отишли направо за Родосто съ куриера Ставре Яневъ отъ Б.-Хисаръ. На връщане тъ престояха два дни въ бащината ми къща. По това време отъ Каваклия бъ дошълъ по своя работа Илия Митошевъ. Той отведе въ родното си село нелегалнитъ, заедно съ Бунаръ-хисарските учители Димитъръ Спировъ и Станко Шоповъ. Отъ Каваклия, следъ като лежали една нощ и единъ денъ у Димитъръ Шоповъ, нелегалнитъ отишли въ околността на с. Раклица, дето заловиха лъкаря Керемидчиоглу; съ това си деяние тъ създадоха афера, която откри нишкитъ на цѣлата организация и прогони преждевременно много легални членове отъ Одринско.

За да не попадна въ ръцетъ на властъта, особно следъ арестуването на Бунаръ-хисарските учители и първенци и на лозенградския куриеръ Ламбо Димитровъ, избѣгахъ въ *Б*ългария заедно съ Котковъ, братъ ми Стоянъ, Киризи Димовъ, Димитъръ Дерменджиоглу, Яни Стамовъ, Стоянъ Касабовъ и брата му Ташо; избѣга също и учителятъ ни Андрея Стояновъ Домусчиевъ (отъ Бунаръ-Хисаръ).

II.

Лутания изъ България. Първите четнишки замисли и осуетени обири. Пловдивскиятъ конгресъ. Първата чета въ Б.-Хисарско. Втората чета и разстройването ѝ следъ Ювалийския обиръ. Шишмановъ и Ташевъ сами. Срещата имъ съ Герджиковъ. Тримата войводи въ Б.-Хисарско. Широката агитационна дейност на Шишмановъ и Ташевъ. У Васильевото въ Б.-Хисаръ. Скарването между Шишмановъ и Ташевъ въ Урумъ Беглия. Организирането на района имъ; псевдонимитъ на селищата му и шифъра.

Братя Георги и Тодоръ Минкови (отъ Лозенградъ) държеха въ Бургасъ хана на Петко Чорбаджиевъ, на

улица Фердинандова. Тамъ бѣше свърталището на всички хъшове, понеже братята бѣха предани членове на външната организация. И ние, бѣглеците отъ Колибитѣ, заседнахме въ тѣхния ханъ, дето се готвѣше на казанъ за всички попаднали тукъ революционери.

Въ тоя ханъ се срѣщнахме съ Маджаровъ и Шишмановъ. Тѣ ни казаха да си намѣримъ временно работа, а следъ това ще видятъ, какво ще правимъ. Поради това, повечето отъ насъ се прѣснаха, а само Котковъ и азъ останахме въ услуга на дѣлото. Тръгнахъ съ Шишмановъ да събираме помощи за организацията. За сѫщата цель Котковъ) пъкъ тръгна съ Маджаровъ. Първите двама обиколихме селата на изтокъ отъ Карабунарското шосе всички до морето, а вторите — западно отъ шосето, т. е. полските села на Бургаска окolia. Хората даваха по желание жито, царевица, пари и др. Това вършихме презъ цѣлия месецъ септемврий 1900 год.

Нека отбележа, че случайно се срещнахъ съ Иванъ Искюплията отъ четата на Георги Теневъ, която залови Керемидчиоглу. Каза ми, че на всѣки четникъ дали по 50 лири отъ взетата сума, а останалите 500 лири ги взель върховниятъ комитетъ, чрезъ Павелъ Генадиевъ.

Следъ като събрахме помощи, не ни се създаде друга организационна работа. Азъ заминахъ за Пловдивъ съ братъ ми Стоянъ и Кирязи Димовъ, понеже научихъ, че тамъ е Настевъ. Докато стигнемъ, обаче, последниятъ заминалъ учителъ въ Македония. Поради това, върнахме се обратно въ Бургасъ. Оттукъ отидохме въ с. Татаръ-кьой (Константиново), Къзълагашко, дето прекарахме месеците ноемврий и декемврий отъ 1900 год. Презъ туй време се запознахме съ пунктовия началникъ на с. Сууджакъ — Стоянъ Димитровъ. Въ това село имаше католически манастиръ за монахини. Последните отиваха и до Одринъ. Тѣ пренасяха писмата, които имъ даваше Димитровъ за окръжния революционенъ комитетъ и донасяха отговорите му

Понеже бъхъ останалъ безъ пари, тръбаше да намърся каквато и да е работа. По настояването на учителя Стойко Тютюнджиевъ (отъ Лозенградъ), станахъ слуга въ класното училище на гр. Кавакли, дето бъхъ до края на учебната 1900/901 год.

Въ края на май 1901 год. Ст. Димитровъ ми съобщи, че приготвлязатъ оржжие за една чета, която ще замине къмъ Одринъ. И наистина, такава чета замина. Тя бъ разбита на 5 юни, когато загина и Котковъ.

Следъ привършване изпититѣ въ класното училище на Кавакли, заминахъ за Бургасъ съ цель да науча участъта на Котковъ въ четата на Мерджановъ и Соколовъ. Въ тоя градъ се срещнахъ съ Яни Поповъ (отъ с. Кара-Хадъръ, Лозенградско). Съ него заедно решихме да организираме чета и да заминемъ на работа въ Турция. Съ това решение отидохме въ Къзъклисе. Тукъ заварихме Маджаровъ и Шишмановъ. Тѣ отиваха въ Турция по нѣкои села, вземаха пари и се връщаха пакъ изъ пограничнитѣ пунктове. Ние ги сварихме вече скарани. Предложихме имъ да работятъ общо, защото, казахме имъ, въ противенъ случай ще намѣримъ хора за работа и безъ тѣхъ. И двамата се съгласиха съ предложението ни. Станахме вече четирима.

За да се снабдимъ съ по-хубаво оржжие, ние решихме да оберемъ единъ богатъ турчинъ отъ с. Чешмекьой, Лозенградско, до с. Карагамза. Обирътъ, обаче, се осути, понеже на заминаване куриерътъ Домусчиевъ отъ с. Карагамза, който живѣше въ с. Кайбиларе, отказал да ни води. Поради това, отмѣнихме решението ни и се спрѣхме за обиръ на единъ гръкъ отъ с. Инджеекьой, Визенско. Приготвихме се да заминемъ 16 души. За Великденъ 1902 год., обаче, Маджаровъ и Шишмановъ, заедно съ Кондоловъ, отидаха на конгресъ въ Пловдивъ. Четниците останахме въ с. Аланъ-Кайрякъ и с. Паничарево да чакаме завръщането на войводитѣ ни. Така се осути и втория замисленъ обиръ.

Добре стана, че така завършиха замислените отъ насъ обири. Сигурно, тъ щъха да хвърлятъ въ затворите нови жертви отъ мирното българско население и щъха да нанесатъ нови удари на слабата още организация въ Одринско.

Пловдивскиятъ конгресъ на одринци раздѣли Лозенградския санджакъ на три района: Лозенградски, Малко Търновски и Б.-Хисарски, които фактически съществуваха още преди конгреса. Това разграничение се санкционира, обаче, и се опредѣлиха за районни войводи Маджаровъ, Кондоловъ и Шишмановъ.

По това време, колкото оржжие имаше изъ пограничните пунктове, бѣ взето отъ генералъ Цончевъ, водителъ на върховистите въ България. Понеже пловдивскиятъ конгресъ осъди върховизма, ние превзехме пограничните складове, въоржихме се и заминахме въ Турция.

Нашата чета замина на 24 май 1902 год. вечеръта. Бѣше и Кондоловъ съ втората си чета вече. На тръгване дветѣ чети заедно дадохме клетва въ Аланъ-Кайрякъ, и то въ къщата на бай Хульо. Закле ни попътъ на Паничарево — Димо Николовъ.

И дветѣ чети носеха револвери и брошури съ революционно съдържание. Тѣ стигнаха заедно до с. Паспалово. Отъ с. Велика се отдѣли Шишмановъ съ мене и Димо Георгиевъ (отъ Колибитѣ) и ни поведе за района си. Това бѣ първата чета отъ трима души въ Б.-Хисарско.

Най-първо посетихме родното село на войводата ни — Пенека. Следъ това по редъ обиколихме колибите Апартецъ, Урумъ-Беглия, кашлата на дѣдо Никола Марията (въ околността на Б.-Хисаръ) и Куру-дере. Въ края на августъ се върнахме въ България съ цель да се въоржимъ по-добре и да вземемъ още четници.

При тая първа обиколка четата почна отъ азбука, тъй като Керемидчиоглуовата афера всичко разстрои. Войводата ни свикваше довѣрени хора, гово-

рѣше имъ за целта и нуждата да се организиратъ, заклеваше ги и ги подканяше да се въоржжатъ за готвешкото се единъ день възстание.

Селянитѣ се обайваха и възхищаваха отъ външността ни. Ние бѣхме облѣчени въ бозеви дрехи (куртка и панталонъ), бѣли калпаци съ зелени дъна и жълтъ ширитъ на кръстъ отгоре; тѣ бѣха съ черни подбрадници, а отпредъ, вмѣсто гербъ, емблемата на смъртъта — черепъ съ кости и надъ тѣхъ надписъ: *смърть или човѣшки правдини*.

Заклеването се извършваше по единично или групово. Следъ произнасяне клетвата, посветенитѣ цѣлуваха револверъ и кама на кръстъ.

Въ Апартецъ и Урумъ-Беглия ни отведе Фотаки свинара отъ Пенека, единъ смѣль, енергиченъ и весель мжжъ. Той окуражаваше дори и нелегалнитѣ, които водѣше.

Въ Пенека на учителя Георги Найденовъ и въ Урумъ-Беглия на Георги Калояновъ, у когото четата спа 2—3 дни въ училището, оставихме по единъ револверъ. Въ всички посетени мѣста дадохме устави отъ комитета, а въ кашлата на състоятелния овчаръ Марията (отъ Бунаръ-Хисаръ) оставихме за града революционни брошури. Въ тая кашла ни донесе хлѣбъ овчарътъ Димитъръ Пѣевъ, зетъ на Никола Велко Кехайовъ, заточеникъ отъ Керемидчиоглувата афера.

Щомъ се върнахме въ България, азъ и Димо Георгиевъ останахме въ Урумъ-кѣй при учителя Димо Яновъ (отъ с. Дерекьово, Лозенградско), а войводата ни отиде въ Бургасъ за оржжие. За такова писахме и въ София, но отговоръ не получихме. Върховниятъ комитетъ се състоеше само отъ македонци, а тѣ гледаха на одринци, като на „доведени деца“, незаслужаващи особно внимание, още повече, че организацията ни не представляваше за тѣхъ никаква сила. Поради това, колкото оржжие имахме, дѣлжехме го на пожертвувателността на нѣкои хора и на военнитѣ въ този юго-източенъ край.

Шишмановъ се завърна въ Урумъ-къой съ още 4 души и най-разнообразно оржжие: кримки, мартини и други. На 13 септемврий 1902 год. навлѣзохме въ Турция отново. Новитѣ четници бѣха: Андрея Стояновъ Домусчиевъ, братята Тоньо и Ставре Яневи, все отъ Бунаръ-Хисаръ, и Михалъ Стоювъ отъ Куру-дере.

Каналътъ ни сега бѣ строго опредѣленъ: с. Заберново, Дражевитѣ колиби и Маглаикъово. И трите пункта бѣха въ района на Кондоловъ. Той собствено наложи това ограничение, понеже се скара съ Шишмановъ, като се връщаше въ България презъ края на августъ. Това скарване се предизвика отъ посещението на Димо Янковъ, който безъ всѣкакъвъ умисълъ дойде при нась съ храна. Понеже той бѣше ржководителъ на Малко-Търновския районъ, Кондоловъ схвана посещението му като вмѣшателство отъ страна на Шишмановъ и наложи означения по-горе каналъ въ пътя на четата му.

Споредъ мене, сѫщинската причина за скарването бѣ, че Шишмановъ, поради по-раншната си дейност въ Малко-Търновско, се ползуваше съ обичта на организиранитѣ българи. Това обстоятелство се знаеше, а то пораждаше завистъ и амбиции у заинтересованитѣ да му пречатъ.

Както и да е, но отъ есенята на 1902 год., било на отиване за района ни, било на връщане въ България, четата на Шишмановъ трѣбваше да спира за храна и почивка само въ изброенитѣ три пункта.

По тоя каналъ първото село отъ района ни бѣ Куру-дере. Отъ него седмочленната чета се отправи направо за Бунаръ-Хисаръ. Отидохме въ кѫщата на четника Тоньо Яневъ. Срѣщнахме се само съ главния учителъ Анастасъ Спасовъ Разбойниковъ, когото доведе дѣщерята на дѣдо Стоянъ (Нанъ) Каика—Деспина, жена за Костадинъ Г. Боруджиевъ, заточеникъ. На тоя вторъ легаленъ ржководителъ на района ни оставихме

устави за предаване въ полските села, уговорихме предстоящата дейност и заминахме по обиколка изъ балканските села.

Съгласно едно решение на пловдивския конгресъ, предъ който били представени като противници и спънка на организацията нѣколко души отъ района ни, трѣбаше да убиемъ четирима осаждени. Азъ се противопоставихъ на изпълнението на това решение, понеже нѣмаше улики нито за Кирякъ Калудовъ отъ Бунаръ-Хисаръ, нито за Димитъръ Георгиевъ чорбаджиоглу отъ Колибитъ, нито за Илия пѣвеца (Петковъ Ковачевъ) отъ Чонгара, нито пѣкъ за Тома Стояновъ налбантина отъ Сатж-къой. Поради това, тѣзи познати на цѣлата чета лица, ги изолирахме и поставихме подъ наблюдение само.

Като излѣзохме отъ Бунаръ-Хисаръ, посетихме най-първо Урумъ-Беглия, дето Михаль Стоювъ доброволно напустна четата и се върна въ България, понеже не му позволихме да си отмѣсти на единъ свой съселянинъ; отъ Урумъ-Беглия отидохме въ Пенека и Ягросъ. Комитетъ на последнитѣ две села дадоха на войводата ни удостовѣрения, че му разрешаватъ да обере съ четата си свещеника на грѣцкото село Ювалия, Визенско. Ние го нападнахме, наистина, ала взехме само 13 златни монети (напалеони и турски и английски лири) и едва се спасихме отъ жертви.

За обира се раздѣлихме на две: 5 души останахме отъ вънъ да пазимъ, а въ кѫщата влѣзоха войводата и Тоньо Яневъ. Тѣ грѣмнаха веднажъ, за да изплашатъ вкѫщните и да изтрѣгнатъ повече пари. Бѣше нощъ, съ ясна месечина. Гѣрмежътъ дигна селото на тревога. Селяни обградиха кѫщата на попа. Завѣрза се формено сражение. Благодарение на петимата, Шишмановъ и Тоньо се измѣкнаха отъ обръча здрави и читави.

Обирътъ разстрои четата. Азъ бѣхъ противъ него още въ самото начало, ала Шишмановъ настояваше,

съ цель да вземемъ малко пари за комитетската каса, понеже по това време селяните не даваха още никакви вноски. Останалите четници нищо не казаха. Следъ обира, обаче, като се върнахме въ Пенека, тъ проявиха недоволство спрямо войводата. Азъ останахъ съ подозрение, че последниятъ имъ бъ обещалъ предварително пай.

Недоволството на четниците произлъзе отъ подълбата на взетата сума: тъмъ се паднаха по 2 лири, а на Шишмановъ — 3; освенъ това, тъ го обвиниха, че взель повече пари отъ попа, но ги укрилъ. Работата стигна до скарване. Отъ Велика четиридесети четници заминаха за България. Останахме двамата съ Шишмановъ. Той сега даде една монета и на мене.

На Димитровденъ 1902 год. бъхме въ Паспалово. Тукъ дойде учителътъ Димитъръ Бомбашировъ отъ Лозенградъ и ни отведе въ с. Едига, дето той учителствуваше. Въ това село чета още не бъ стъпвала. За пръвъ пътъ ние съ Шишмановъ основахме въ него група, комитетъ.

Въ Едига получихме писмо отъ Михаилъ Герджиковъ. Той ни викаше на среща въ колибите „Темниятъ лжкъ“. Тамъ го намърихме съ Димитъръ Общински (отъ Пловдивъ), Пано Ангеловъ и Александъръ Чаракчиевъ (отъ Сливенъ). Герджиковъ ни се представи за членъ на Централния комитетъ на вътрешната македоно-одринска революционна организация, изпратенъ въ Одринско като ревизоръ.

Въ „Темниятъ лжкъ“ прекарахме само една нощъ и отидохме въ Маглаикъово. Въ това село почивахме нѣколко дни, понеже падна голѣмъ снѣгъ. Войводите разглеждаха нѣкакъвъ уставъ, който държеше Герджиковъ. Шишмановъ се обаждаше отъ време на време, очевидно, критикуващъ. Герджиковъ му каза тихо много да не приказва, да не си изяде главата.

Азъ имахъ една хубава презраменна овчарска чанта отъ сърнена кожа, съ пюскюли. Бъхъ я взель отъ единъ

овчаръ въ Аланъ-Кайрякъ срещу една моя хубава кама. Герджиковъ много хареса чантата ми и азъ му я дадохъ срещу неговата раница. Следъ това той самъ замина за Велика, дето го чакаше Кондоловъ. Въ Маглаикъово останахме 5 души нелегални.

Отъ Велика Герджиковъ и Кондоловъ писали на Калояновъ въ Урумъ-Беглия да приготви посрещането имъ. Той имъ отговорилъ, че не ги познава и че, за да ги приеме, тръбва да има писмо отъ Шишмановъ или Ташевъ. Тоя отговоръ наложи извикването ни отъ Маглаикъово въ Велика. Заминахме заедно съ Общински и Чаракчиевъ, а Пано Ангеловъ, съ нѣколко малко-търновци, между които бѣха и убийците на Ангности Дяковъ, се отправи за с. Сармащикъ.

Въ Велика се постави на обсѫждане въпроса за убиването на Димо Янковъ и нѣкои други, задето осѫждали убийството на Дяковъ. Азъ се обявихъ противъ. Заявихъ, че ще напустна организацията, ако се върви по тоя пътъ — да се посъгла на живота на членове, само защото сѫ казали нѣкая дума за известенъ деецъ по поводъ нѣкое негово деяние.

Събранитѣ въ Велика се раздѣлихме на две: едни останаха въ Малко-Търновския районъ, а другите — Герджиковъ, Кондоловъ, Шишмановъ, Стоянъ Камилски и азъ — заминахме за Бунаръ-Хисарския. Посетихме най-първо Урумъ-Беглия. Въ черквата му устроихме събрание. То бѣ първото публично, така да се каже, агитационно събрание въ района ни. Говориха Герджиковъ, Кондоловъ и Шишмановъ.

Отъ Урумъ-Беглия първиятъ замина за Бунаръ-Хисаръ, а останалите четирима — за Пенека. Тукъ всичкитѣ селяни не живѣха въ миръ: дѣлѣха се на екзархисти и патриаршисти. Ние решихме да ги помиремъ, за да не се пренесатъ ежбитѣ имъ въ революционната организация. Посрѣдъ ношъ камбаната заби. Въ черквата, обща и за дветѣ религиозни страни, се събраха

около 70 души. Между тяхъ имаше и четири свещеници. Съ Камилски бяхме задъ входната врата на постъ. Който влезеше въ черквата, не го пушахме да излезе. Двамата войводи стоеха предъ олтара. Следъ като говориха на събранитѣ, Кондоловъ ги закле съ гола шашка въ ржка. Отъ тогава раздоритѣ помежду имъ престанаха.

Кондоловъ и Камилски заминаха къмъ с. Ени-къй, Чаталджанско, за да подготвятъ ятацитѣ за атентатъ по цариградската железнозопътна линия. Шишмановъ и азъ отидохме пакъ въ Урумъ-Беглия. Още първата нощъ получихме отъ Герджиковъ писмо. Канѣше ни веднага да идемъ въ Колибитѣ. Моятѣ съселяни, като непознатъ за тяхъ, не го посрещнали довърчиво, въпрѣки че той дошълъ направо отъ Бунаръ-Хисаръ. Съ Шишмановъ отведохме го въ Каваклия. Следъ като направи малко събрание отъ първенци въ къщата на Атанасъ Спировъ, отправи се за Одринъ презъ Ениджия, а ние съ войводата ми се върнахме пакъ въ Колибитѣ. При раздѣлата каза ни да гледаме да увеличимъ броя на членоветѣ.

Герджиковъ замина за Одринъ съ цель да прати делегатъ на конгреса въ Солунъ. Такъвъ отиде председателъ на окръжния комитетъ, Василь Думевъ, гимназиаленъ учителъ.

Съ Герджиковъ се раздѣлихме въ Каваклия на 2 декември 1902 год. Съветътъ му изпълнихме повече отколкото можеше да се надѣва. Въ всички селски комитети се образуваха каси за събиране членски вноски. Последнитѣ изцѣло се внасяха отъ селата въ окolийската каса.

Въ родното ми село устроихме събрание. Същото направихме и въ Сатж-къй. Тамъ ни отvedоха първо у свещеникъ Андрея Ж. Домусчиевъ, който живѣеше въ черковния дворъ. Въ други къщи, обаче, устроихме събрание, избрахме ръководителъ, касиеръ и двама съветници; опредѣлихме и двама тайни, съ задача да следятъ поведението на организираните свои съселяни.

Тайнитѣ ги назначаваше четата, безъ знанието на селянитѣ, като свои органи, очи и уши, така да се каже, въ легалната организация на всѣко селище. Четата се бѣркаше, обаче, и въ избора на селскитѣ комитети, за което предварително учителитѣ ѝ посочваха най-подходящитѣ лица. Учителитѣ знаеха, кои сѫ тайнитѣ доносчици на четата въ селото имъ. Забележително е, че въ родното ми село единъ отъ тайнитѣ бѣ гръкъ — Танасаки Кулаксъзина, родомъ отъ с. Еврениджикъ, Визенско, 60 годишенъ, който въ селото ни държеше подъ наемъ воденицата на Хаджи бей отъ Люле-Бургасъ. Танасаки бѣ много преданъ и ревностенъ членъ на организацията.

Огъ Сатж-къой отидохме въ Чэнгара у свещеникъ Стоянъ Бояджиевъ. И въ това село устроихме събрание и избрахме комитетъ, следъ което заминахме за Бунаръ-Хисаръ, дето въ кѫщата на Васильото, жена на заточеника Панайотъ Георгиевъ, направихме за пръвъ пътъ общо събрание въ оклийския ни центъръ.

Васильото бѣ смѣла жена. Тя викаше подъ разни предлози минаващитѣ покрай кѫщата ѝ българи и ни ги представяше. Помня, че ни доведе и Михалъ Димовъ Каиковъ. Щомъ ни видѣ, той се изплаши, обърна ни гръбъ и тръгна назадъ по стълбите. Васильото успѣ да го хване за салтамарката и го задържа викайки: „Кѫде, кѫде бѣгашъ?“ — На Михалъ му стана лошо, та го свѣстяхме. Васильото предлагаше ни да ѝ дадемъ револверъ, за да убие сама Кирякъ Калудовъ, когото населението считаше предателъ.

Огъ Бунаръ-Хисаръ отидохме въ Яна, а после пакъ въ Урумъ-Беглия. Тукъ се скарахъ съ Шишмановъ. Той състави писмо до Джорето Арнаутина въ Индже-къой, съ което му искаше пари, които да употребимъ за въоръжаване района ни. Димитъръ Гоговъ бѣ натоваренъ да го отнесе на вуйчо си Джоре. Следъ известно колебание, Димитъръ прие да отнесе писмото, но съ условие да каже отъ кого е. Три пъти Гоговъ повтори

условието си, три пъти Шишмановъ му отказа. Гоговъ не прие да иде куриеръ. Отказаха също и председателъ на селския комитет Стаматъ Жековъ и учителъ Георги Калояновъ. Азъ взехъ тъхната страна. Войводата се ядоса. Той ме обиди жестоко съ думите, че съмъ тръгналъ само да се храня у хората бесплатно. Въразихъ му, че задачата ни е да организираме българитѣ, а не да събираме пари. Кой ти е далъ това право, му казахъ азъ, да облагашъ хората? Ако обложениетъ откаже да даде, ще го убиешъ ли? Убихме Дяковъ, да убиемъ сега вторъ, третъ и организацията ни ще тръгне. (Джорето бѣ роднина на малко-търновските Дяковци. Шишмановъ искаше отъ него отговоръ, ще даде ли пари или не).

— Куриерътъ иска да ме изложи, каза Шишмановъ, съ условието си да каже отъ кого е писмото.

— А ти не ще ли изложишъ него, като отхвърляшъ условието му?!

Войводата сърдито ми каза, че още утре ще ме изпрати въ България съ куриеръ.

— Ще видимъ, кой кого ще изпрати, му възварзихъ азъ. Още тая нощь отивамъ въ Лозенградъ.

И поръчахъ на селския комитетъ да ми опредѣли куриеръ.

Каракме се съ високъ гласъ. Членовете на комитета ни молѣха да спремъ и най-сетне излѣзоха отъ стаята. Последвахъ ги и азъ въ другата стая. Шишмановъ остана самъ. По едно време извика Калояновъ и го помоли да ме разубеди отъ решението ми да ида въ Лозенградъ. Съгласихъ се при условие войводата да си признае грѣшката. Съ просълзени очи призна. Прегърнахме се двамата и всичко лошо забравихме. Ние останахме помежду си искрени приятели до край.

Отъ Урумъ-Беглия отидохме въ Сергенъ, Куру-дере и Едига. И въ тритѣ села устроихме събрания и избрахме комитети, когато по-рано се срѣщахме само съ по нѣ-

колко души и ги оставяхме по-нататъкъ да ржководятъ всичко тъ.

Създаденитѣ отъ насъ комитети влѣзоха въ връзка помежду си и съ околийския центъръ. Тѣ си служеха съ следнитѣ псевдоними на българските селища въ района ни: Бунаръ-Хисаръ — *Венеция*, Яна — *Дебелтъ*, Калибитѣ — *Ловечъ*, Пенека — *Липово*, Ягросъ — *Докторътъ*, Сергенъ — *Снѣжево*, Урумъ-Беглия — *Златица*, Куру-рере — *Каменица*, Едига — *Инджово*, (по предание Инджето ходилъ нѣкога тамъ), Чонгара — *Преславъ* и Сатж-къой — *Крайево*, като най-отдалечено село къмъ югъ — Шишмановъ и азъ измислихме тѣзи псевдоними.

Одринскиятъ окръженъ революционенъ комитетъ изпрати следния шифъръ за Бунаръ-Хисарско; | п г
(а) (б) (в)
х с е у з h v р т d q é u j k o t s i a
(г) (д) (е) (ж) (з) (и) (к) (л) (м) (н) (о) (п) (р) (с) (т) (у) (ф) (х) (ц) (ч)
g b i w. — Съ него кореспондираха гореизброенитѣ
(ш) (щ) (ъ) (я).
селища помежду си.

Съ обиколкитѣ ни презъ декемврий и януари 1903 год. съмѣтамъ, че подготовката на възстанието въ района ни се постави на здрави основи. Замѣстниците на Шишмановъ намѣриха нивата добре наторена идеино. Трѣбаше само да се въоржжи и обучи населението, но не и да му се проповѣдва тепърва идеята за възстание.

III.

Заминалето на Шишмановъ въ България по болестъ. Ташевъ въ Урумъ-Беглия за убийството на Перила. Обиколката му. Въ четата на Герджиковъ за атентатъ при Черкезъ-къой. Синекли. Калканджиевата чета въ Бунаръ-Хисарско. За оръжие. На Петрова нива. Бунаръ-Хисарско на два участъка: Велички и Пенешки. Четата на Ст. Петровъ.

13 юлий 1926 г.

Въ Едига бѣхме на 28 януари 1903 год. Тоя денъ Шишмановъ се поболѣ отъ пневмония. Нѣколко дни

лежа въ селото. Съ комитета решихме да го изпратимъ на лъчение въ България. Всичко бъше вече готово за изпрашането му. Ето че пристигнаха трима куриери отъ Урумъ-Беглия. Тъ донесоха писмено съобщение, че гъркътъ Йоргаки Перила предаль организацията на властъта. Канѣха ни веднага да идемъ въ селото имъ.

Болестъта не позволяваше на войводата ми да се отзове на поканата. Изпратихме го на лъчение, като му взехъ манлихерката срещу моята грѣ. Следъ това веднага се отправихъ за Урумъ-Беглия. Заварихъ Йоргаки убитъ.

Той не бъше родомъ отъ това село, обаче, установилъ се бѣ въ него като бакалинъ и се бѣ оженилъ за българка. Селскиятъ комитетъ нѣколко пжти го предупредилъ и най-сетне нареди погубването му: трима младежи го нападнали въ кръчмата му и го намушкали съ ножовете си на 70 мѣста, както установи следствието на властъта.

Азъ пристигнахъ на разсъмване. Въ кжщата на ржководителя Стаматъ чолака (Жековъ) бѣ събранъ комитетътъ въ цѣлия си съставъ. Тамъ бѣ и неговиятъ истински вдѣхновител и фактически ржководител — Калояновъ. Взеха се мѣрки да се забули истината по убийството, като се представи за дѣло на лично отмѣщение. Предупредиха се членовете отъ семейството на убития, че, ако нѣкой отъ тѣхъ спомене организацията, като замѣсена, ще бѫде очистенъ веднага. Забрани се на всички селяни да бѣгатъ отъ селото. Убийците само бѣха изпратени въ Малко-Тѣрновския районъ. На властъта ги представиха бѣглеци въ България. Положението бѣ спасено, организацията запазена. Никого не арестуваха.

Отъ Урумъ-Беглия тръгнахъ по обиколка самъ. Посетихъ най-първо Б.-Хисаръ, отдето дойде овчарътъ Димитъръ Пѣевъ да ме вземе. Той ме отведе въ кжщата на дѣдо си Никола Велковъ Кехайовъ. Отъ нея се

премѣстихъ у баба Руса въ стаята на легалния ржководителъ и главенъ учитель Спасовъ. Отъ тукъ писахъ до пункта въ Аланъ-Кайрякъ на Шишмановъ да се върне, ако е оздравѣлъ, и да изпрати четници. Отговоръ не получихъ. Отидохъ въ Колибитѣ, а после въ Яна, дето устроихъ събрание въ кѫщата на Никола Гандиевъ. То се отнасяше за укриване на разбойници отъ членове на мѣстната организация. На 13 февруари вечеръта бѣхъ пакъ при Калояновъ въ Урумъ-Беглия. Единъ часъ следъ мене пристигна отъ Велика и Герджиковъ съ 20 четници. Веднага отидохъ при него. Съобщи ми целъта на четата му и че Шишмановъ е на почивка. Излѣзе, обаче, отъ после друго. Четата срѣщнала войводата ми въ Аланъ-Кайрякъ. Герджиковъ заповѣдалъ да го обезопржатъ подъ предлогъ, че е напустналъ района си безъ разрешение и му забранилъ да влиза въ Турция като революционеръ. По-късно бѣ издадено окръжно, да се убие, ако се яви при чета.

Герджиковъ скри истината за Шишмановъ, понеже знаеше, че той се ползва съ обычъта на хората въ Б.-Хисарско, поради което се страхуваше отъ разцепление. Димо Георгиевъ, който бѣ въ четата за Черкезъ-къой, разкри отпосле самата истина на мене и Калояновъ.

И азъ поискахъ да тръгна съ четата. Герджиковъ се опита да ме отклони подъ предлогъ, че рискувъ е голѣмъ, а пъкъ съмъ жененъ, ала настояхъ и тръгнахъ съ нея.

Герджиковъ водѣше следнитѣ нелегални: Крѣсто Бѣлгарията, Ив. Варналията, Димитъръ Общински, Костадинъ Калканджиевъ, Стоянъ Петровъ, Йорданъ Божковъ, Христо Арнаудовъ, Петъръ Ангеловъ, Цено Куртевъ, Пеньо Шиваровъ, Димитъръ Халачевъ, Димитъръ Христакиевъ Дичевъ (фелдшеръ на четата), Атанасъ Вѣлкановъ, Стоянъ Камилски, Димо Георгиевъ, Христо Силяновъ, Стоянъ Томовъ, Петко Димитровъ Зидаровъ (хашлака) отъ Цикнихоръ, Михаилъ Даевъ отъ Балчикъ и Сава отъ Варна.

Цѣлата чета бѣ раздѣлена на 4 групи, съ свои началници. Герджиковъ бѣ войводата на всичкитѣ. Разквартирането ставаше по групи. Пѫтувахме общо. Въ Пенека почивахме три дни. Готови за походъ, войводата предупреди, че ако нѣкой е уморенъ, боленъ или го е страхъ, да остане до като сме още въ района ни. Никой не иска да покаже слабость. Тръгнахме за пенешкитѣ колиби Апартесъ на чело съ трима куриери, отъ които помня Фотаки свинаря. Въ тия колиби прекарахме единъ день. Вечерта тръгнахме. Герджиковъ за втори път предупреди. Никой не се обади пакъ. Осъмнахме въ мерията на с. Странджа. Тукъ Герджиковъ направи последно предупреждение и продължихме всички. Отъ вечеръта още ситенъ дъждъ завалѣ. Вървѣхме съ усиленъ ходъ. Следъ два часа път Божковъ падна. Още на път отъ Урумъ-Беглия за Пенека, нѣкои четници забелязали, че той не може да върви. Реши се да се върне обратно. Натовариха мене и единъ куриеръ да го придвижаваме. Съ насъ се върна и фелдшерътъ Христакиевъ, като слаботѣлесенъ. Четата намалѣ съ трима души. Предадохме ѝ само динамита си.

На сбогуване Герджиковъ ни каза, че ако Божковъ не може да върви и има опасность да ни откриятъ, да го убиемъ и идемъ направо въ Велика; ако пъкъ видимъ, че властьта разкрива организацията въ връзка съ атентата, да обявимъ възтанание.

Оставихме болния въ Пенека, а съ Христакиевъ отидохме въ Велика. Тукъ докараха на конъ и Божкова. Следъ него пристигна и цѣлата чета отъ Черкезъ-къой.

Герджиковъ ми правѣше силно впечатление. Младъ, енергиченъ, съ даръ слово, отдето минѣше повдигаше духа за борба, увличаше дори и мъртвитѣ. Една грѣшка направи, обаче, въ нашия край: даде голѣма свобода на известни хора съ малка морална стойност, поради което остана посраменъ въ Варна презъ

1904 год. въ конгреса на одринци, като се изтъкваха злодеянията имъ.

Въ Велика Герджиковъ назначи временно районни участъкови войводи. За Б.-Хисарско опредѣли войвода Калканджиевъ, а Стоянъ Петровъ — помощникъ. Освенъ мене, за четници имъ се дадоха: Димо Георгиевъ, Никола Георговъ Дупчовъ отъ Урумъ Беглия, единъ отъ убийците на Перилата, и Яни Тодоровъ отъ сѫщото село.

Въ края на февруари 1903 год. четата навлѣзе въ района си. Задачата ѝ бѣ да готви хората за възстане и да ги въоржжи. Трѣбваха пари. Тя нареди да се събиратъ и държатъ въ каситѣ на селските комитети.

Презъ обиколката ни, получи се окръжно отъ Одринския комитетъ, съ което се предоставяше на четата сама да се грижи за въоржжаването на района си. Околийскиятъ комитетъ реши да изпрати въ България мене и Ст. Петровъ за закупване оржжие, и то само манлихерки. Войводата се опита да се противопостави на това решение, ала нѣма успѣхъ. Комитетътъ ни даде пълномощно. Въ края на априлъ 1903 год. въ Колибитѣ, дето устроихме събрание въ черквата, оставихме четата и презъ Каваклия и Ениджия, Лозенградско, заминахме за България. Съ себе си отведохме и Стоянъ Проневъ отъ Лозенградъ. По това време въ Лозенградския районъ аферитѣ бѣха въ разгара си. Всичко бѣ разкрито отъ властъта. Маса хора бѣха паднали въ затворитѣ.

Въ наше отсѫтствие Калканджиевъ взель 80 лири турски отъ комитетитѣ на Пенека, Чонгара и Сарж-къой и си дошълъ въ България. Намѣрихме го съ Ст. Петровъ въ Бургасъ, сгоденъ за една малко-търновчанка. Тамъ се видѣхме и съ Герджиковъ. Разправихме му, каква е задачата ни. Каза ни, че едва ли ще е нуждно да се внася оржжие въ нашия районъ, понеже приготвлявали голѣма чета. Въ с. Герге-Бунаръ присъединихме се и ние къмъ нея.

За тая голѣма чета изпратиха ме да събера съ каруца каквото оржжие има изъ пограничните пунктове. Обиколихъ всичкитѣ отъ с. Вакъвъ, Каваклийско, до Къзъклисе. Тукъ срѣщнахъ войводата Маджаровъ. Съобщи ми, че моя дѣдо — Димитъръ Кадиновъ—предалъ на властта оржжието на Каваклия, поради което организацията искала да го убие. Установи се после, че нѣколко първенци въ селото решили да дадатъ 20 пушки, за да спасятъ съселянитѣ си отъ затворъ. Решение за убиването на дѣдо ми не се взе.

Събраното оржжие отнесохъ на две каруци въ Герге-Бунаръ. И отъ Ямболъ натоварихъ 100 карабини, които ми дадоха отъ военния складъ.

Голѣмата чета се отправи за Петрова нива на 13 юни 1903 год. Три дни тя почива на Чаглаикското кале, дето дойдоха и четитѣ отъ Малко-Търновско и Лозенградско. Тамъ ни се съобщи на 20 юни, че ще има конгресъ на Петрова нива. За тая мѣстностъ потеглихме отъ Чаглаикъ.

Делегатитѣ на конгреса бѣха само 47 души. Всички други бѣха гости, а четитѣ — охрана. Одринскиятъ окръженъ комитетъ се представляваше отъ Василъ Думевъ и Георги Василевъ¹⁾). Задграничната организация въ София се представляваше отъ Василъ Пасковъ, а Бургаската — отъ Павелъ Ковачевъ.

Конгресътъ раздѣли Одринско на 15 революционни участъци: *Пенешки*, съ войвода Калканджиевъ; *Велички*, (Бунаръ-Хисарски), съ войвода Ст. Петровъ и азъ под-

¹⁾ Василевъ билъ тогава секретарь на комитета въ Одринъ. Той стоялъ такъвъ презъ председателствуването на Лазаръ Димитровъ, Панайотъ Мановъ, Мартиновъ и Думевъ. Съ комитетитѣ на окръга само той кореспондиралъ съ псевдонимъ *Селвий*, (отъ името на италиянския революционеръ Селвий Пелико), поради което погрѣшно е взетъ за псевдонимъ на председателя, както го изнесохъ въ кн. I „Георги Кондовъ...“, стр. 47, 1927 г.

И. П.

войвода; *Камилски*, съ войвода Стоянъ Камилски (Вълчевъ, Махеровъ); *Кладарски*, съ войвода Димитъръ Халачевъ; *Ениадски*, съ войвода Цено Куртевъ; *Пиргопловски*, съ войвода Петъръ Ангеловъ; *Граматиковски*, съ войвода Пеньо Шиваровъ; *Стоиловски*, съ войвода Дико Джелебовъ; *Гъокъ-Тепенски*, съ войвода Киро Димитровъ Узуновъ; *Тасъ-Тепенски*, съ войвода Янко Стояновъ и подвойвода Коста Тенишевъ; *Дерекъойски*, съ войвода Лазо Лазовъ; *Паспаловски*, съ войвода Георги Кондоловъ; *Лозенградски*, съ войводи Маджаровъ и Яни Поповъ, които си го подѣлиха; *Чокенски*, съ войвода Кръстъ Българията и *Мустафа-пашански*, съ войводи Георги Теневъ и Христо Арнаудовъ.

Освенъ войводата и мене, четата на Величкия участъкъ се състоеше отъ Анастасъ Сп. Разбойниковъ, секретарь на четата, и четници: Ташо Димитровъ, Димитъръ Желѣзковъ, Димо Георгиевъ и Стаматъ Николовъ отъ Колибитъ; Христо Продановъ Казака, Георги Ив. Боруджиевъ, Костадинъ Димитровъ Кехайовъ, Ив. Марийовъ, Янко и Йоргаки хаджи Панайотови и Никола Панайотовъ отъ Бунаръ-Хисаръ; Димитъръ Гоговъ, Георги Каляновъ и Найденъ Димовъ отъ Урумъ-Беглия; Никола Атанасовъ Касъровъ, Стоянъ Ат. Касъровъ, Димитъръ Делидинковъ, Тольо Стояновъ Гавазовъ, Тома Георгиевъ Арабаджиевъ и Димитъръ Яневъ отъ Яна; дѣдо Вълчанъ, куриеръ на четата, отъ Куру-дере, Василь Поповъ отъ Велика, Михалъ Вълковъ отъ Чирпанъ. Атанасъ Казака, тржбачъ на четата, отъ с. Янжъ-дере, Бургаско, Христо старшията.

Въ тоя съставъ четата тръгна отъ Петрова нива за участъка си. Съ малки измѣнения тя дочака обявяването на възстанието.

IV.

Ташевъ за оржжие въ България. Въоржжаването на Бунаръ-Хисарския районъ. Нападението на Индже-къой; отстъпление и престрелка между наши. Републиката. Самоковъ и с. Труля.

По нареддане на боевото тѣло заминахъ отъ Петрова нива още за оржжие въ България. Путувахъ до Аланъ-Кайрякъ съ гоститѣ и делегатитѣ на конгреса. Задачата ми бѣ да събера и всички бѣглеци отъ Бунаръ-Хисарско, за да пренеса съ тѣхъ оржжието въ Турция.

Въ Аланъ-Кайрякъ заварихъ пунктовъ началникъ Георги п. Яновъ отъ Дерекьово. Въ склада имаше само нѣколко мартини, а всичко друго — кримки, предназначени за смъртните дружини, каквите имаше вече почти въ всички балкански села.

Въ Аланъ-Кайрякъ се събраха около 90 души отъ района ни. Съ тѣхъ потеглихъ за Турция на 13 юлий 1903 год. Освенъ кримки, носехме и бомби по единъ килограмъ тежки. Тѣ бѣха за четниците, всѣки отъ които носеше по две бомби.

Отъ участъка 15 души отъ доведената голѣма група изпратихме въ Пенека съ оржжие за смъртната дружина. Толкова отдѣлихме и за Куру-дере. Около 30 пушки пратихме въ Урумъ-Беглия. Останалото прѣнахме между смъртните дружини на Маглаикьово, Велика, Темниятъ лѣкъ и други нѣкои колиби въ участъка ни.

Къмъ 26 юлий войводата получи отъ боевото тѣло писмо. Увѣдомяваха го, че четата му ще нападне при обявяване на възстанието аскера въ Индже-къой, Визенско. Трѣбаше да се разузнае броя и разположението на турцитѣ. Отидохме къмъ Урумъ-Беглия съ такава цель и после се върнахме въ Велика, дето заварихме единия отъ членовете на боевото тѣло — капитанъ Стаматъ Икономовъ отъ Малко-Тѣрново, заедно съ

Стаматъ Икономовъ

Димо Янковъ и единъ четникъ на име дъ до Никола Танковъ, също отъ Малко-Търново. И тримата се зачислиха въ четата ни и взеха участие въ нападението на Индже-къой.

Ст. Петровъ и азъ събрахме да увеличимъ четата съ смъртните дружини и да нападнемъ аскера въ Куру-дере и Индже-къой. Икономовъ не се съгласи съ насъ, понеже боевото тѣло решило да се нападне само Индже-къой.

Още въ Велика събрахме смъртната дружина на това село, както и на Маглаикъ, Куру-дере, Урумъ-Беглия и Колибитѣ въ участъка ни. Единъ-два дни практихме обучение и на 3 августъ потеглихме за върха Махяда. Южно отъ него е разположено Индже-къой.

Въ Махяда прекарахме 4 и 5 августъ. Мъгливото време не ни позволи повечко да се любуваме на хубавата природа и на изгледа на Черно море отъ тоя най-високъ върхъ на Странджа планина.

Презъ двата дни обучавахме смъртните дружини. На втория денъ следъ обѣдъ войводата съобщи, че вечерта възстанието ще се обяви и че ще нападнемъ Индже-къой. Радостъ обхвана всички ни. Само Никола Панайотовъ (Саракчиевъ), като никога, бѣ тежко настроенъ, сякашъ предчувствуваше смъртъта си.

Азъ предложихъ доброволци да нападнатъ казармата въ селото. Икономовъ не се съгласи. Нападението стана по неговъ планъ: четири бомбаджии ще нападнатъ казармата и следъ това другитѣ ще стрелятъ, ако войската открие огънь.

Възстаниците бѣхме до 100 души, раздѣлени на два звода: единиятъ ще се сражава, а другиятъ ще му служи за резерва. Бомбаджийтѣ бѣха доброволци: войводата ни Ст. Петровъ, Димо Георгиевъ, Найденъ Димовъ и Георги Ив. Боруджиевъ.

Единъ часъ преди да мръкне, отъ Махяда забелязахме голѣми огньове къмъ Каваклия, изобщо въ Лозенградското поле. Тѣ означаваха, че възстанието започна.

Въ 11 часа презъ нощта ние напуснахме върха и тръгнахме надоле по неговите склонове къмъ Индже-къой. Прожекторите на руската флота при Еняда ни освътляваха пътя. Въ 12 часа точно, съгласно наредбата на боевото тѣло, нападнахме казармата.

Индже-къой имаше видъ на градецъ, съ чисто гръцко население. Аскерът живѣеше на площада въ едно кафене, приспособено за казарма. Хората бѣха още будни, а нѣкои седѣха въ кръчмитѣ. На една отъ тѣхъ се отвори прозорецъ, зърнаха ни, веднага затвориха и угасиха ламбата. Ние безмълвно вървѣхме къмъ площада.

На 50 – 60 метра южно отъ казармата имаше чешма. До нея застанаха бомбаджиите Димо и Найденъ и виждаха, какъ часовоятъ се разхожда подъ свѣтлината на фенера. Върху него Димо хвърли една „одринка“, а Ст. Петровъ и Найденъ хвърлиха по една въ казармата. Часовоятъ падна убитъ, фенерътъ угасна, а офицерътъ отвѣтре запали ламбата и изкомандува на войниците да стрелятъ.

Първиятъ зводъ лежеше на едно място, което едва можеше да побере 10 души, а ние бѣхме до 50 души. Огът тамъ видѣхме офицера съ ламба на ржка и чухме команда му.

Бомбитѣ и турскиятѣ гърмежи създадоха тревога срѣдъ мирното население. Ние имахме заповѣдъ да не го закачаме и да не палимъ кѫщите му. Неговата тревога, обаче, както и гърмежите, увлѣкоха първия зводъ. Измежду него нѣкои почнаха да стрелятъ въ казармата, безъ да се даде заповѣдъ. Отъ тая стрелба видѣхме, какъ падна офицерътъ, съ ламбата въ ржка.

Вториятъ зводъ сѫщо се увлѣче и дойде при първия на своя глава, безъ команда. Това не засили стрелбата ни, а я разбрърка. При нашия честъ огънь турцитѣ спрѣха. Нѣколко души отъ насъ настѫпиха, за да влѣзатъ въ казармата, ала скоро се върнаха, по-

неже се изложиха на куршумите на наши, които продължаваха да стрелят отзадъ безразборно. При тая бъркотия Икономовъ изкомандува да спремъ стрелбата и да се оттеглимъ всички. Аскерътъ усъти, че отстъпваме и пакъ почна да стреля. Сега падна убитъ терзийчето отъ Б.-Хисаръ Никола П. Саракчиевъ, който бъше годеникъ, а дъдо Никола Танковъ бъде раненъ.

Сражението продължи около единъ часъ. Оттеглихме се безъ успехъ. Сутринъта населението разправяло, че между насъ имало и елинини, та за това не го закачихме.

Отстъпихме къмъ Велика. По пътя влезохме по недоразумѣние въ престрелка съ Калояновъ, който съ 11 души имаше назначение да изсъче телеграфните стълбове, което бъде извършилъ и се връщаше също къмъ Велика. Скоро се разбрахме и всички заедно стигнахме още сутринъта въ родното село на Кондоловъ. Тамъ научихме за него, че е убитъ.

Мислѣхме, че отъ Велика всички чети заедно ще нападнатъ М.-Търново, който единственъ остана непревзетъ въ недрата на Странджа планина на 6 августъ сутринъта. По недоразумѣния въ боевото тѣло, очакването ни не се сбѫдна.

Въ Велика почивахме нѣколко дни. Следъ това четата ни се раздѣли на две: едната часть, на чело съ войводата обиколи Куру-дере и Урумъ-Беглия, а другата на чело съ мене, — балканските села.

Дзъ получихъ писмена покана отъ самоковските гърци да ги посетя. Герджиковъ разреши, но при условие да не взимамъ никакви пари отъ тѣхъ, а да видя само, защо ни канятъ.

Едновременно съ поканата до насъ, самоковци уведомили и войската, сгрупирана въ Сергенъ.

Ст. Петровъ се върна, та заедно отидохме, съ цѣлата чета. Въ града не влезохме, а извикахме първенците 2—3 километра вънъ отъ М.-Самоковъ, при единъ

манастиръ. Войводата ни имъ каза, че може и Герджиковъ да дойде. Тъ пожелаха въ такъвъ случай да влѣземъ въ града, понеже населението горѣло отъ желание да ни види.

Втори пътъ четата щѣше да иде въ деня, въ който Ст. Камилски, на чело на една сборна чета, си пати отъ предателството на гърцитѣ въ с. Труля, които също така любезно канѣха четитѣ на гости. Въ М.-Самоковъ никой отъ нась не отиде.

V.

Настжплението на турцитѣ. Ст. Петровата чета отстѫпи последна. Бѣжанци и чети къмъ България. Какъ стана убийството на Паскаль Ивановъ. Въ Аланъ-Кайрякъ. Нападението на поста Кара-Топракъ и българската власть. Чети презъ есенъта.

До 24 августъ четитѣ прекараха въ бездействие изъ републиката. И аскерътъ нищо не предприемаше. Селянитѣ се радваха на леко спечелената свобода. Тѣ казваха, че не турчинъ, а дяволъ билѣ нѣмало да дойде по тия мѣста.

На 24 августъ въ М.-Самоковъ пристигна войска. Тя ни нападна на другия денъ по обѣдъ и ни обстрелва съ оръдия при Велика.

Отъ по-рано още боевото тѣло бѣ разпоредило селянитѣ да си дигнатъ покъщнината въ гората, а добитака да се откара къмъ границата. При настжплението на турцитѣ маса селяни се дигнаха, а съ тѣхъ заедно и четитѣ се оттеглиха, безъ да влѣзатъ въ сражение съ аскера.

На 25 августъ аскерътъ влѣзе въ Велика, ограби го и вечеръта пакъ се върна въ М.-Самоковъ, следъ като запали нѣколко кѫщи. На другия денъ сутринъта излѣзе войска и отъ М.-Търново. Същата сутринъ нашата чета забеляза военни палатки до една чука въ Маглаикъово. Отъ Василико също настжпи войска, за да заеме грани-

цата. Странджанска република бъде нападната отъ три мѣста: отъ къмъ морето — презъ Василико, отъ къмъ Сергенъ — презъ Самоковъ и отъ къмъ Лозенградъ — презъ М.-Търново.

Нашата чета събра всички селяни отъ участъка си въ гората при с. Мегалово, въ която имаше складирана храна. Тамъ ги пази, докато получи отъ боевото тѣло заповѣдь за отстѣпление. На това място дойдоха и жители отъ Пенека, Маглаикъово, Цикнихоръ и Пасполово. Ние слушахме, че нейде ордия гърмятъ. Гледахме села да горятъ. Отдото минѣше войската, палѣше.

На 29 августъ получихме отъ Икономовъ писмо. Съобщаваше ни, че четитѣ се оттеглили въ България; заминалъ и Герджиковъ.

Икономовъ ни се обаждаше отъ учатъка на Ст. Камилски, който, изоставенъ отъ момчетата си, заминавалъ самъ, както прочее заминавалъ и той — Икономовъ. Пишеше ни още да гледаме да спасимъ населението.

Ст. Петровъ прочете писмото предъ цѣлата си чета. Всички останахме като грѣмнати. Решихме да съобщимъ на селяните за отстѣплението, че желающитѣ могатъ да заминатъ съ насъ въ България. Съобщихме това и на Куру-дере. Калояновъ пѣкъ отиде съ нѣколко души въ Урумъ-Беглия да забере желающитѣ да се изселятъ.

Въ Велика решиха да останатъ около двадесетъ семейства стари хора само, а всички други да се изселятъ. Маглаикъйци решиха да заминатъ всички съ насъ заедно. Отъ Куру-деренци останаха само старитѣ.

На 30 августъ четата ни потегли съ селяни за Мегалово. Тамъ имаше събрани хора, главно жени и деца. На 31 августъ сгрупирахме около 2000 мжже, жени и деца. Цѣлата група се отправи за границата подъ наша охрана. Вечеръта се събрахме съ частъ отъ Кондоловата чета, която сѫщо водѣше население. Бѣше и Паскаль Ивановъ. Всички заедно пѫтувахме презъ нощта и осъмнахме на единъ-два часа далеко отъ границата.

Цѣлиятъ день 1 септември почивахме въ Турция. Границата бѣше заета вече отъ аскера. Презъ нощта минахме я безъ съпротива.

На българска територия излѣзохме при поста Мусакъй. Отъ тамъ се отправихме за Аланъ-Кайрякъ. Ношувахме въ Зеленковската рѣка. Тамъ се уби на 2 септември сутринта Паскаль Ивановъ, съ последния патронъ отъ револвера на Кондоловъ.

Съ Паскаль се запознахъ на 1 септември вечеръта. Говорихме надълго. Направи ми впечатление на много развитъ и идеаленъ момъкъ. Сутринта отиде да се измие на рѣката. Тамъ се миеха много четници и нѣколко моми. Наблизо разговаряхъ съ Анастасъ Сп. Разбойниковъ. Изведенажъ чухме гърмежъ и викъ „Оле-ле-е-е“. Скочихъ веднага и видѣхъ на широкъ и равенъ камъкъ Паскаль спростренъ, съ сапунени ржце и лице. Усъмнихъ се въ убийство и започнахъ следствие, като замѣстникъ на войводата ни, който въ това време бѣше при Герджиковъ нейде край сѫщата рѣка. Подозрѣхъ особено Димитъръ Желѣзковъ (македончето). Миещитѣ се наоколо не забелязали нищо. Револверътъ на Паскаль бѣше въ калъфа си, но на петела му имаше следи отъ ударъ върху камъкъ. Значи падналъ е и го гръмналъ въ сърдцето. Но какъ влѣзе пакъ въ калъфа си? Тая загадка буди съмнение въ случайното самоубийство на идеалния младежъ.

Въ Аланъ-Кайрякъ се събраха всички чети. Дойдоха и лозенградските. Реши се нѣколко чети отъ по стотина души да навлѣзатъ отново въ Турция, за да покажемъ така, че възстанието още продължава. Имаше и противници на това решение.

По това време дойде при насъ Стоянъ Шанговъ отъ Ениджия, Лозенградско, съ 50—60 дълги нови бердани.

Въ Аланъ-Кайрякъ Герджиковъ и Маджаровъ се скараха. Помолиха ги да се помирятъ, ала всичко бѣ

вече загубено. Разочарование ни обхвана. Липсваше ни енергия за работа.

Решихме да нападнемъ поста Кара-Топракъ срещу Муса-Къой, за да предизвикаме стълкновение между българи и турци. На 28 септемврий по обѣдъ избихме поста, наистина, и се върнахме обратно. Българското правительство обяви тридесет километра отъ границата навжтре въ военно положение. Насъ интернираха отъ границата, като частъ отъ оржието ни взеха, а друга — успѣхме да укриемъ.

Презъ есенъта нѣколко чети навлѣзоха въ Турция. Дико Джелебовъ, напримѣръ, около Димитровденъ нападна турското село Сазара, съ 30—40 четници; Ив. Варналията пѣкъ, съ 40 души, нападна грѣцкото село Галазио (дн. Каланджа), Василиковско, въ началото на декемврий 1903 год.

СПОМЕНИ
на
ХРИСТО НАСТЕВЪ

ЛЕГАЛЕНЪ РЖКОВОДИТЕЛЬ ВЪ 1899/900 ГОД.

Христо Настевъ

I.

Биографски данни. Въ Винница презъ 1898/99 год. Въ Б.-Хисаръ главенъ учитель. Пжтуване презъ Одринъ и Лозенградъ. Б.-Хисарскитѣ българи и Кириакъ Калудовъ. Училищна и революционна дейностъ. Въ околията. Борба съ гръцката пропаганда. Пенека. Г. Дѣлчевъ и Л. Лазовъ въ Б.-Хисаръ. Постъпки за оръжие.

Роденъ съмъ на 6 априлъ 1876 год. въ Щипъ. Основното си и прогимназиално образование получихъ въ родния си градъ, следъ което презъ 1894/95 уч. година учителствувахъ въ с. Лески, Кочанска кааза. Въ това село се откри училище за пръвъ пътъ съ моето пристигане.

Близо до Лески е голѣмото село Винница. Въ него тогава се образува главенъ пунктъ и канала Кюстендилъ—Винница—Лески—Щипъ за пренасяне организационната поща и други материали. Азъ бѣхъ свръзката на пункта. Като младо даскалче, изпълнявахъ възложената ми работа безъ да будя съмнение или подозрение въ властъта.

Презъ 1898 год. свършихъ Скопското срѣдно българско педагогическо училище, първий випускъ. По настояването на окръжния революционенъ комитетъ, назначенъ бѣхъ главенъ учитель въ първокласното и основно смѣсено училище въ Винница. Възложиха ми ржководството на пункта заедно съ селата по лѣвия брѣгъ на р. Брѣгалница (въ Кочанския районъ) до границата.

Азъ заварихъ пункта разоренъ съвършено отъ прочутата Винишката афера (1897 год.). Изключителниятъ

режимъ бѣше парализиралъ всичко. Обаче, благодарение на връзките ми отъ 1894/95 год. и зета ми Спиро Харалампиевъ, скоро възстановихъ пункта въ Виница и канала Кюстендилъ—Щипъ. Ала въ края на учебната 1898/99 год. единъ първенецъ и членъ на организацията — Георги Ивановъ, — който билъ сѫщевременно и плащанъ таенъ шпионинъ на турците, разкри на властъта всичко. Азъ можахъ да избѣгамъ въ Кюстендилъ. Тукъ получихъ отъ св. Екзархия назначение за главенъ учителъ на първокласното и основно смѣсено училище въ Б.-Хисаръ. За назначението ми съдействува и Одринскиятъ окръженъ революционенъ комитетъ. Така, преди 28 години — месецъ августъ 1899 год. — революционната организация, съ нейната политика на действие, ме пренесе отъ полите на Плачковица (Виница) при полите на Странджа (Бунаръ-Хисаръ), единъ районъ, въ който не ме познаваше никой и който не се посещаваше отъ хора изъ моя роденъ край.

На пътъ за Б.-Хисаръ престояхъ нѣколко дни въ Одринъ. Запознахъ се съ гимназиалните учители Петъръ Васковъ и Лазаръ Димитровъ, ръководители на революционния окръгъ. Въ Лозенградъ пъкъ се запознахъ съ Яни Читаковъ и Илия Тошевъ, учители въ прогимназията. Четиридесета ме осведомиха върху положението и предстоящата ми работа въ Б.-Хисарско: организирането му за борба съ турската власт и гръцката пропаганда, която гнетѣше населението много повече отъ самото политическо иго.

Въ Б.-Хисаръ останахъ удивенъ отъ радушния и приветливъ приемъ. Настаниха ме на квартира у баба Руза Аврамица, бездетна вдовица. Скоро спечелихъ довѣрието ѝ за синовни грижи къмъ мене.

На домашните си и на приятели не се обаждахъ, за да се прикривамъ отъ властъта въ Кочани, Щипъ и Скопие, която непрестанно ме търсѣше, поради шпионството на Георги Ивановъ отъ Виница. По наредж-

дане на организацията, той бъ ѿбитъ публично срѣдъ пазара на Кочани.

Б.-Хисарци бѣха дружелюбиви. Азъ скоро се почувствувахъ между свои и заработихъ като главенъ учителъ и ржководителъ на революционната организация. Довѣрихъ тайната първоначално на по-първи хора. Родолюбивитѣ имъ чувства ме трогваха. Повечето ми шепнѣха съ наивна и чистосърдечна откровеностъ да се пазя отъ тѣхния чорбаджия. Така наричаха всички ба-калина Кириакъ Калудовъ. „Той е най-близкия на мюдюрина (административенъ началникъ на окolia); иска да заповѣдва и да му се подчиняватъ всички; изнудва хората за рушветъ“ и др. подобни, съ което целѣха да го представятъ за неблагонадежденъ човѣкъ.

И лозенградските учители бѣха ми внущили сѫщото за К. Калудовъ. Поради това, първата ми работа бѣше да го изолирамъ отъ всички черковно-училищни и обществени работи, по които всѣкога се налагалъ отъ стремежъ да минава за голѣмъ човѣкъ. Неприязненото настроение на съгражданите му спрямо него улесни задачата ми. Азъ спечелихъ тѣхното довѣрие и безгранична привързаностъ къмъ мене. Обаче, нека добавя, че К. Калудовъ, докато бѣхъ въ Б.-Хисаръ, не прояви никакво издайничество. А сигурно е знаелъ отъ нѣкого за сѫществуването на революционна организация.

Архиерейски намѣстникъ бѣше стариятъ свещеникъ Димитъръ Вълчевъ. Съгласно устава на св. Екзархия, той бѣше и непосрѣдственъ началникъ на черковно-училищните работи въ Б.-Хисарско. Въ качеството ми на главенъ учителъ, съ него съгласувахъ деянията си въ града и околята. Винаги получавахъ одобрението му.

По революционното дѣло посветихъ най-първо колегата си Димитъръ Спировъ отъ Урумъ-Беглия. (Той бѣше и пѣвецъ въ черквата „св. Георги“). Едновременно съ него бѣха посветени Костадинъ Г. Боруджиевъ и

Георги Дим. Кехайовъ отъ Б. Хисаръ. Срѣщнахъ се и съ Ив. Темелковъ Котковъ и Димитъръ Ташевъ. Тѣ се ползуваха съ голѣмо довѣрие и известность въ града и околията. Съ тѣхъ образувахъ и първото околийско ржководно тѣло на организацията въ Б.-Хисарско. Начертахме си и планъ за по-нататъшна дейност: посветяване всички по-видни и съ по-голѣма съобщителностъ българи въ града и околията.

Доколкото си спомвамъ, въ града бѣха посветени братя Ставре и Тодоръ Яневи (Тоньо Кехайови), Димитъръ Костадинъ Кехайовъ и синъ му Костадинъ Дим. Кехайовъ, Стоянъ Каиковъ, Аnestи Кючуковъ, Никола Илиевъ Шишкото (наричаха го така за подигравка, понеже бѣше много слаботѣлесенъ), Георги Д. Кехаяоглу, Панайотъ Георгиевъ, братя Никола и Атанасъ Велко Кехайови, Велко Кади Вѣлковъ, Костадинъ Калудовъ и синъ му Тодоръ К. Калудовъ, братя Георги и Иванъ Н. Маркови, Димитъръ Каиковъ, Георги Ив. Гошото, Тодоръ Мандаджиевъ и учителитѣ Георги Найденовъ, Тодоръ Георгиевъ (Карагьозовъ), Андрей Стояновъ и Станко П. Шоповъ.

Посветихме и нѣколко жени за евентуална услуга на организацията. Тѣ бѣха баба Руса, жената на учителя Д. Спировъ — Стана, дъщеря на архиерейския намѣстникъ, и сестра ѝ Георгина, учителката Свѣтлана Янакиева отъ Одринъ и дъщерята на Котковъ — Каранфилка, ученичка въ Б.-Хисаръ.

Подъ предлогъ да изучава нуждите на селските училища, посетихъ Урумъ-Беглия, Куру-дере, Яна, Чонгара и Колибитѣ. Така влѣзохъ въ непосрѣдствени връзки съ по-първите хора изъ околията. Заедно съ учителитѣ се образуваха отдѣлни групи и мѣстни управителни тѣла.

Населението изобщо съ готовност се отзоваваше на дѣлото и бѣше готово на всѣкакви жертви за преуспѣването му. Това бѣше най-красноречивия доводъ за закрепналото му национално съзнание и вѣра въ бѫдещето.

На първо време въ тайните на организацията бъха посветени по села: 1) въ Куру-дере: Костадинъ Н. Кехайовъ, Атанасъ Кехайовъ, Жельо Стамадоглу, Петъръ Сармашиклиевъ, Петко Мавровъ, братя Дико и Мавроди Стоеви и учителя Тодоръ Георгиевъ (Карагъозовъ); 2) въ Урумъ-Беглия: братя Димитъръ и Костадинъ Георгиеви (Гогови), свещеникъ Дим. В. Загоровъ, Панайотъ Атанасовъ, Райко Ангеловъ, Анастасъ Георгиевъ, Найденъ Димовъ и баба Кера Т. Спирова; 3) въ Яна: дъ до Яно Стоянъ Кехайовъ и синоветъ му Николи и Александъръ, Стоянъ Петковъ, Атанасъ Арабаджиевъ, братя Стоянъ и Георги Вълкови и учителя Стойко Станемировъ; 4) въ Чонагра: Илия Ковачевъ, Петъръ и 5) въ Колибитъ: братя Димитъръ и Стоянъ Ташеви, Ив. Т. Котковъ, свещеникъ Андрей Желъзковъ Домусчиевъ, Кирязи Димовъ и учителя Андрей Стояновъ Домусчиевъ отъ Б.-Хисаръ.

Първо място въ района заемаше организацията въ Колибитъ. Това се дължеше на неуморимия и патриотиченъ духъ на първите му хора — Котковъ и братя Ташеви. Тъ ми станаха най-довърените дълови другари. Впоследствие се проявиха като нелегални пионери на дълото. Котковъ преждевременно сложи костите си при отвлечането на Нури бей, синъ на чифликчията Дертли Мустаа бей. Б.-Хисарско изгуби най-надежния си синъ и самоотверженъ деецъ въ освободителното движение.

Визенско, съседна кааза на Б.-Хисарско, бъше подъ пълното влияние на Патриаршията. Пенека само бъше единственото село съ български учител Георги Найденовъ. Освенъ организационна работа, нему се възложи да влезе въ контактъ и съ по-надеждните първи хора на околните села, за да могатъ да скъсатъ връзките си съ Патриаршията и да имъ се изпратятъ български учители. Такава директива имахъ отъ св. Екзархия. Тя бъше изпратила нуждните формуляри и бъше предвидѣла субсидия за откриване нови училища въ Визенско.

За следната учебна година всичко бъше уговорено за повечето села.

Въ Пенека *Найденовъ бъше усърдъ да образува* мѣстно ржководно тѣло, което бъше въ редовни сношения съ Бунаръ-Хисаръ по революционното дѣло. Презъ 1900 год. пратихъ му за съвмѣстна работа Т. Шишмановъ. Той дойде отъ България, като миналъ презъ Одринъ и Лозенградъ, откъдето ми донесе и писмо, за да му дамъ пълно съдействие. Съ неговото отиване въ Пенека дейността на ржководното тѣло се засили. Двамата често идваха при мене въ Бунаръ-Хисаръ и съгласувахме дейността си. Уговорихме се да ида въ селото имъ на голѣмия сбъръ „св. Троица“, ала попречи ми идването въ Бунаръ-Хисаръ на Гоце Дѣлчевъ и Стоянъ Лазовъ.

На Великденъ 1900 год. единъ куриеръ отъ лозенградскитѣ села ми донесе писмо отъ Дѣлчевъ. То бъше написано съ шифъра на Централния комитетъ, който шифъръ знаехъ още отъ Виница. Писмото гласѣше: „Брате Зюлфикаръ, съ двама другари съмъ не подалече отъ 20 км. Ще дойда да се видимъ. Изпрати куриеръ, но съ писмо опредѣли и паролата при пристигането ни тамъ. Ахилъ“.

Ахилъ бъше псевдонима на Дѣлчевъ, а Зюлфикаръ — моя псевдонимъ отъ Виница.

Писмото ме зарадва много. Огдаваше ми се случай да се освѣтля подробно по много организационни въпроси и главно, какво е станало въ Виница, дето Георги Ивановъ бъше издалъ всички пренесени материали въ с. Илиево.

Дѣлчевъ за пръвъ пътъ правѣше обиколка въ Одринско.

Безъ да съобща никому, изпратихъ куриера обратно съ писмо. Пъrvata mi работа следъ това бѣ да поставя и подведа подъ клетва баба Руса, тъй като решихъ за по-удобно да приема дейците въ квартирата

си. На другата вечеръ предупредихъ хазайката си, че ще имамъ гости, та да гледа да се отсрами. Следъ полунощ тѣ пристигнаха безъ Маджаровъ, който останалъ по болестъ нейде изъ Лозенградско. Баба Руса разбра сега значението на клетвата, която даде предния денъ.

Дѣлчевъ и Лазовъ цѣла седмица седѣха въ Бунаръ-Хисаръ. Баба Руса се държеше извѣнредно внимателно къмъ тѣхъ и се грижеше като майка за децата си. Дѣлчевъ схвана задоволството ѝ, та винаги се обръщаше мило къмъ нея, наричайки я „майко“. Бабата чистосърдечно казваше, че иска, ако не съ друго, поне съ измета си да помогне на такива добри чеда, тръгнали по народни работи.

Още първия денъ съобщихъ на по-първите хора отъ организацията въ града за гоститѣ въ квартирата ми. Представители на селата пъкъ извикахъ подъ предлогъ за разглеждане текущи работи. Така Дѣлчевъ и Лазовъ можаха да се опознаятъ съ всички по-видни членове, да беседватъ съ тѣхъ и да размѣнятъ мисли по дѣлото. Духътъ на легалните посетители се повиши. Дѣлчевъ плени сърдцата на всички съ сладкодумството си и съ своя благъ характеръ.

Презъ пребиваването на двамата нелегални въ Бунаръ-Хисаръ, квартирата ми се бѣ обѣрнала на клубъ. Баба Руса, обаче, не се смущаваше отъ това; тя не се опасяваше, че властъта може да се усъмни. Посещението на първите хора въ града не ѝ позволяваше да мисли, че нѣщо лошо може да се случи.

Съ обиколката си изъ Одринско, Дѣлчевъ искаше да го проучи лично, за да се съгласува революционната дейност въ предѣлитѣ му съ тая изъ Македония. На тая тема Дѣлчевъ горещо спорѣше съ Лазовъ, щомъ оставахме сами. Лазовъ се числѣше къмъ задграничната организация на одринци, която имаше и свой вестникъ „Странджа“. По известни въпроси той правѣше

опозиция на Дѣлчева, па често влизаше и въ оstri принципни пререкания. Лазовъ бѣше привърженикъ на идеята. Одринската революционна организация да бжде независима отъ македонската. Това му гледище, обаче, бѣ несъвмѣстимо съ произхода на вѫтрешната организация изъ Одринско: тя още въ началото си се именуваше и действуваше като тайна вѫтрешна македоно-одринска революционна организация.

Дѣлчевъ и Лазовъ се върнаха пакъ изъ Лозенградско. На тръгване първиятъ ми обеща пълна подкрепа за набавяне първоначално по 10 пушки съ патрони, за по-младите членове, и по единъ револверъ за ржководителитѣ. Увѣрихъ го дори, че самъ ще събера стойността имъ. Той ме прегърна, цѣлунахме се и ми пожела второ виждане.

Следъ заминаването имъ влѣзохъ въ преписка съ ржководното тѣло въ Лозенградъ за организиране каналъ за оржжие презъ Малко-Търновско. Предложихъ дори услугитѣ си да замина самъ презъ ваканцията въ България за доставка на оржжие за тритѣ райони: Бунаръ-Хисарски, Лозенградски и Малко-Търновски, като придружа и материалитѣ, за да се установи постояненъ каналъ за цѣлия санджакъ. Лозенградци се задължиха да уредятъ главнитѣ пунктове на канала и охраната му съ малко-търновци, обаче, наскоро се разстрои всичко отъ непредвидената Керемидчиоглува афера.

II.

Четата на Г. Теневъ за Родосто. Връщането ѝ въ Бунаръ-Хисарско и Лозенградско. Керемидчиогловата афера. Кой сформира четата. Откупътъ за освобождението на лѣкаря. Заточениците отъ Бунаръ-Хисарско въ Паясъ-кале, Синапъ и Акия. Задочното осъждане на Настевъ.

Въ края на юний бѣхъ залисанъ съ годишния отчетъ за уч. 1899/1900 год. Една сутринъ въ квартирата ми дойде непознато лице и ми предаде повѣрително

малъкъ бѣлъ пликъ, върху който прочетохъ: „Отъ Висока лично за Зюлфикаръ въ Бунаръ-Хисаръ“. Писмото бѣ съ шифъра на Ц. Р. К. Висока бѣше псевдонима на София. Разбрахъ, че писмото е отъ задгранициа. То гласѣше така: „Висока, юний хиляда деветстотна година. Брате Зюлфикаръ! Приносителитѣ настоящето сѫ наши хора. Отиватъ съ специална мисия за Родосто. Дайте имъ пълно съдействие. Марко“.—Марко бѣ псевдонима на Гьорче Петровъ, представителъ въ София на вѫтрешната революционна организация, т. е. на Ц. К. Взехъ писмото за автентично.

Куриерътъ бѣше отъ Б.-Хисаръ, познатъ на баба Руса. Разпитахъ го и узнахъ следнитѣ подробности. Презъ нощта билъ при овцетѣ си въ гората. Внезапно му се явили въоржени хора. Тѣ му обяснили, какви сѫ и го разпитали за мене, следъ което го изпратили да ми донесе писмото, съ поржка да ида заедно съ него притѣхъ, като имъ отнесемъ и повечко храна. Дадохъ на куриера пари да купи храна и да върви направо, а пѣкъ азъ ще го настигна къмъ гората. По обѣдъ бѣхъ при четата.

Тя се предвождаше отъ Георги Теневъ (родомъ отъ Свиленградъ). Имаше и петь четници: Христо хаджи Илиевъ отъ с. Докузъ-юкъ, Баба-Ескийско, Георги Фотевъ отъ Одринъ, Иванъ Искюплията и арменцитѣ Татулъ и Уванесъ отъ Родосто. Уванесъ бѣше оржжено майсторъ въ Пловдивъ. Той бѣ нагледъ интелигентно, високо и представително момче.

Понеже куриерътъ не бѣше членъ на организацията, заклехме го по мое искашение. Следъ това го освободихме, а четата и азъ се отдалечихме въ гората на поудобно място. Тамъ тя ми довѣри, че е натоварена съ особена задача въ Родосто, и то въ разпореждане на нѣкаква арменска група, организирана въ тоя градъ. Не ми каза въ какво собственно се състои задачата ѝ. Очевидно бѣ за мене, че се въздържа. Азъ намѣрихъ

за деликатно да искамъ повече подробности, щомъ самата чета премълчава.

Разстоянието отъ Б.-Хисаръ до Родосто е доста голъмо. По пътя имаше само турски и гръцки села. Изненадитъ не бъха изключени, тъй като нѣмахме никакви пунктове и връзки по това направление. Азъ изтъкнахъ на четата всичко това. Тя ми каза, обаче, че носи писмо за единъ арменецъ въ Родосто, посветенъ още въ Пловдивъ, та той щѣль да я улесни да влѣзе въ града. Отъ мене искаше само да я снабдя съ повече храна и да ѝ дамъ за куриеръ довѣрено и опитно лице, което да знае и пътя и хора въ Родосто, за да може да предаде писмото по принадлежностъ.

За присѫтствието на четата увѣдомихъ другаритъ отъ оклийското ржководно тѣло.

Четата замина направо за Родосто, задоволена напълно съ храна и опитенъ и довѣренъ куриеръ (Ставре Яневъ). Той я заведе благополучно до града, настанилъ я на безопасно място въ лозята и предалъ писмото на посветения арменецъ. Този обещалъ да нареди презъ нощта влизането ѝ въ града, ала нищо не направилъ. Четата чакала три дни въ лозята, изложена на рискъ да бѫде открита всѣка минута. Храната ѝ била на привръшване и все никой не се явявалъ. Тя решила да се върне обратно. Ржководителът на Калибитъ ми съобщи единъ день да ида при четата. Отидохъ съ учителя Д. Спировъ.

При тая втора среща четата ми разправи подробности по задачата ѝ въ Родосто. Тя бѣ отъ такова естество, че по-добре ще бѫде да не се говори нищо. Като изпаднахъ после въ Пловдивъ, узнахъ още по-голями подробности: тамъ четата била образувана и добре въоръжена отъ нейния идеологъ П. Генадиевъ, тогава пунктовъ началникъ въ Пловдивъ.

Четата бѣ много разочарована отъ неуспѣха си. Тя невъздържано отправяше закани по адресъ на онзи

страхопъзлю въ Родосто, който билъ главниятъ инициаторъ за нейното идване. Четниците не можеха да се помирятъ, какъ ще се завърнатъ и оправдаятъ въ България. Отговорихъ имъ, че Б.-Хисарската организация изпълни дълга си. Добавихъ, че ще ги снабдя съ храна за връщане, а също и съ писмо за оправдание.

— Не, не! Ние ще останемъ въ ваше разпореждане. Дайте ни работа, се обърнаха тѣ къмъ мене единодушни и прочувствени.

Заявихъ имъ, че района ни добре се организира, безъ спънки, та не се нуждае отъ нелегални срѣдства и хора за работа. Безмислено е да настояватъ да останатъ, а трѣбва да се върнатъ обратно въ България.

Четата остана непреклонна. Повторно заяви, че срамъ ще бѫде за нея да се върне празна и че предпочтита да умре, отколкото така да замине.

Сѫщия денъ още изпратихъ по куриеръ писмо на другаритѣ въ Лозенградъ, въ което имъ описахъ всичко подробно. Тѣ ми съобщиха да предложа на четата да замине въ района имъ. Още следната ношъ тя отиде въ Каваклия. Резултатитѣ отъ това отиване излѣзоха доста печални и за Б.-Хисарско.

Щомъ изпратихъ четата въ Лозенградско, приготвихъ се да замина за Бургасъ и София по въпроса за оржжие и каналъ за пренасянето му. Минахъ презъ Лозенградъ и Одринъ, кѫдето говорихъ съ комитетитѣ за предстоящите ми въпроси въ България. Дадохъ и устно освѣтление за четата, като изказахъ опасение отъ изпрашването на подобни чети, безъ предварително да се взема съгласието на мѣстните ржководни тѣла.

Когато бѣхъ вече въ София, вестниците заговориха за масови арести въ Лозенградъ. Веднага заминахъ за Бургасъ да се осведомя за развитието на аферата отъ пунктовия началникъ въ тоя градъ Георги Минковъ. Подробности прочее научихъ отъ пристигналитѣ вече емигранти.

Четата на Г. Теневъ заловила на своя глава гръцкия лъкаръ Костаки Керемидчиоглу, когато на 2 юли отишель въ мѣстността „Св. Фотида“ (на с. Раклица) да види кравата си, пусната на разплодъ. За освобождението му поискала 4000 лири турски. Съ това си дѣяние, обаче, тя предизвика разкрития, които скжпо костуваха на много хора и на самата организация. Създадената афера се ширѣше все повече и повече. Маса хора избѣгаха въ България, за да се спасятъ отъ побой и изтезания въ затворите.

Навремето бѣхъ съbralъ сведения отъ емигрантите, които на нѣколко пъти излѣзоха напечатани въ София. Тѣ бледнѣятъ, обаче, предъ самата жестока действителностъ. Тя може да се изрази чрезъ спомените на онѣзи, които непосрѣдствено преживѣха и изпитаха нейните удари въ турските затвори. Тукъ азъ съ голямо прискърбие ще подчертая само факта, че за освобождението на Керемидчиоглу четата взела повече отъ 800 златни лири турски, които донесе въ Бургасъ. Тамъ веднага пристигналъ отъ Пловдивъ идеологътъ за образуването и изпращането ѝ — П. Генадиевъ, който приbralъ златото и се върналъ обратно.

По-сетне узнахъ въ Пловдивъ по-подробно, че изпращането на четата въ Родосто имало за цель да се събератъ колкото може повече пари отъ нѣкои повидни арменци. Понеже четата не сполучи тамъ, споредъ дадените й инструкции, както ми се изповѣда самиятъ ѝ войвода, трѣвало на всѣка цена да оправдае разносите за нейното въоржжаване, т. е. безъ пари да не се врѣща въ България. Лесно е да се разбере, защо се създаде въ Лозенградско злокобната афера, която обхвана и Б.-Хисарско.

Нека добре се запомни, че срещу тѣзи лири, които се донесоха въ България, разори се цѣлата организация въ единъ край, изъ който можеше да се събератъ и изпратятъ, ако бѣше нуждно, не 800, а 10,000 лири. За

800 лири се хвърлиха безпощадно въ затворите всички по-видни и събудени българи, нѣкои отъ които сѫ вече покойници отъ нанесенитѣ имъ побои. Българското население се лиши отъ своитѣ интелигентни и ржководни сили, повечето отъ които бѣха осаждени и изпратени въ Паясъ-кале, Синапъ и Акия-калеси, а други оставиха мило и драго и избѣгаха въ България, за да не се върнатъ дълго време.

Осиротѣлото население, поставено подъ страшенъ режимъ, не изгуби все пакъ духа си за борба. Трѣбаше само отново да почне подготовката му за организиране.

Никой не подозираше, че аферата ще обхване и Б.-Хисарския районъ. Азъ поне бѣхъ спокоенъ въ това отношение и останахъ поразенъ, когато българските вестници почнаха да пишатъ за обиски, насилия и арести въ Б.-Хисаръ, а по-сетне и въ селата. Емигрантите отъ района ми, като главенъ виновникъ за тия разкрития сочеха Ламбо Димитровъ отъ Лозенградъ. Той бѣше единствения куриеръ на лозенградци при сношенията имъ съ Б.-Хисаръ. Само той познаваше членовете на организацията ни; следователно, само той можеше да ги предаде съ достовѣрностъ.

Ламбо бѣ избранъ за куриеръ поради роднинството му съ семейството на дѣдо Ноњо Каика, на когото синътъ му, Иванъ Каиковъ, бѣ жененъ въ Лозенградъ за Ламбовата сестра. Тѣзи връзки не позволяваха, действително, да се поражда подозрение въ властъта. Ламбо имаше, обаче, слабостъ къмъ спиртните пitiета. На това бѣхъ обѣрналъ вниманието на лозенградските другари, съ цель да не го изпращатъ въ Б.-Хисаръ, понеже при всѣко идване намирахъ го въ настроение и не знаеше съ кого приказва. — Неговото арестуване повлѣче и всички по-активни хора отъ Б.-Хисарско. Това потвърдила на времето още всички емигранти отъ района ми. Сѫщото потвърди съ голѣми подроб-

ности и бившиятъ ми колега Д. Спировъ, който бѣше първата му жертва. При очните ставки Ламбо безъ съсънение разправялъ подробно всичко, кога какво е донасялъ въ Бунаръ-Хисаръ, какво е било говорено и пр.

Така попаднаха въ затвора много хора на организацията въ Б.-Хисаръ. К. Г. Боруджиевъ е билъ подложенъ на най-жестоки наказания, отъ които нѣколко пѫти падналъ въ несвѣсть. Той показалъ непоколебима, стоическа воля. Тогава тоя високъ и здравъ храбрецъ отъ ржководното тѣло на района ми билъ съсиранъ отъ бой, та излѣзълъ отъ Акия физически неджгавъ, поради което, отъ знатенъ и състоятеленъ въ родния си градъ, умрѣлъ въ Ахтополъ, като бѣжанецъ, въ пълна сиромашия.

Турската власт щателно обескирала и квартирата ми. Всичките ми книжа прибрала. Взела си бележка, какъ и кога съмъ заминалъ за България. Освенъ това, често питала хазайката ми, кога ще се завърна.

Жертвите, които даде Бунаръ-Хисарско въ тази афера, сѫ много. Около 70 души попаднаха въ затвора, а двойно повече бѣха успѣли да се укриятъ и избѣгатъ въ България. Голѣма част отъ арестуваните бѣха освободени като невинни, а другите — изпратени въ Одринъ, дето военниятъ сѫдъ (Дивани харбъ) ги осуди, заедно съ арестуваните отъ Лозенградско.

Осъдените отъ моя районъ по мѣстозаточение се разпредѣлятъ на три: 1) въ Паясъ-кале, Адански вилаетъ, — Д. Спировъ, учителъ въ Бунаръ-Хисаръ, Тодоръ Георгиевъ (Карагьозовъ, отъ Бунаръ-Хисаръ), учителъ въ Куру-дере, Аnestи Т. Кючуковъ отъ Бунаръ-Хисаръ, Дико Стоевъ отъ Куру-дере и Петъръ Сармашкилиевъ отъ сѫщото село; 2) въ Синапъ — Станко Т. Шоповъ отъ Сатж-къой, учителъ въ Бунаръ-Хисаръ, Калудъ Тодоровъ отъ Бунаръ-Хисаръ, Костадинъ кехая Николовъ отъ Куру-дере и Димитъръ Мандаджиевъ отъ Бунаръ-Хисаръ и 3) въ Акия-калеси — К. Г. Боруд-

жиевъ, Димитъръ Каиковъ, Никола и Атанасъ Велко Кехайови, Стоянъ Н. Казаковъ, Велко и Георги Кади-Вълкови, Н. Илиевъ Шишкото, Панайотъ Георгиевъ, Георги Н. Марийовъ, Костадинъ Калудовъ и синъ му Тодоръ, всички отъ Бунаръ-Хисаръ, Жельо Стамадоглу отъ Куру-дере и кехаята на това село Атанасъ Петковъ.

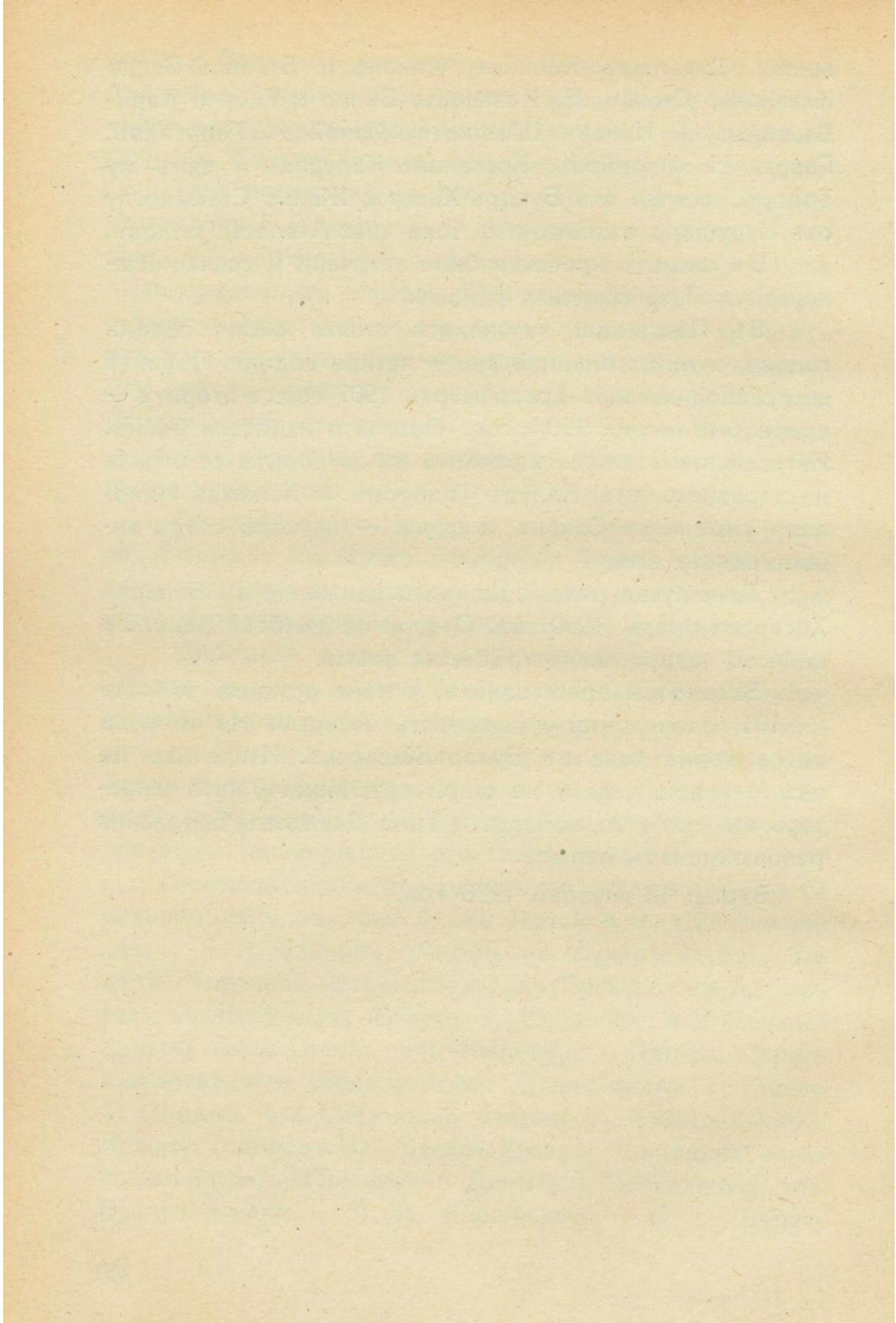
Въ сѫщите крепости били заточени и всички осъдени отъ Лозенградския районъ.

Въ Паясь-кале заточените стояха около седем години, а въ останалите два — четири години. Първите се освободиха едва презъ мартъ 1907 год., а вторите — презъ септемврий 1904 год. Повечето излъзоха болни. Изтезанията и тежкиятъ режимъ въ затворите се отрази на здравието имъ. Калудъ Тодоровъ и К. кехая Николовъ умръли въ Синапъ, а други — нас скоро следъ амнистирането имъ.

Така рухна революционното движение въ Бунаръ-Хисарско презъ 1900 год. Отвори се дълбока рана. За нейното заздравяване тръбаше време.

Заедно съ арестуваниите, и мене осъдиха задочно на 101 година строгъ тъмниченъ затворъ. Не можехъ да се върна вече въ Бунаръ-Хисарско. Изпратиха ме изъ Македония, дето ме свари възстанието, като секретарь въ четата на войводата Тома Давидовъ, Битолския революционенъ окръгъ.

Варна, 12 януари 1928 год.

СПОМЕНИ
на
АНАСТАСЪ СП. РАЗБОЙНИКОВЪ
ЛЕГАЛЕНЪ РЖКОВОДИТЕЛЬ ВЪ 1902/1903 ГОД.

Днастасъ Сп. Разбойниковъ

I.

Кратки биографски данни. На пътъ за Бунаръ-Хисаръ. Устария попъ. Първа среща съ втората чета на Шишмановъ. Революционниятъ му районъ. Въ какво обвиняваха Шишмановъ и какъвъ човѣкъ бѣ той. Почвата за революционна дейност следъ Керемидчиоглувата афера. Бунаръ-Хисарските първенци, свещеникъ Бодуровъ и народа. Героини и герои. Герджиковъ въ Бунаръ-Хисаръ.

Родомъ съмъ отъ Свиленградъ (Мустафа паша), на 27 декемврий 1882 год. Свѣршихъ одринската гимназия „Д-ръ П. Беронъ“ презъ 1901/902 уч. година, а на следната бѣхъ главенъ учителъ въ Бунаръ-Хисаръ, Лозенградски санджакъ.

Още въ гимназията се увлѣкохъ отъ революционното дѣло. Тамъ нѣколко души основахме ученически революционенъ кржжокъ; закле ни попътъ въ махала Саржъ-мегданъ, и то въ олтара на храма, дето и цѣлунахме кама и револверъ. Членоветѣ на кржжока, щомъ свѣршваха, получаваха назначение по давлението на IV-ия Одрински революционенъ окрѣгъ. Въ края на 1901/902 уч. година той ме представи за назначение въ Бунаръ-Хисаръ, единъ важенъ революционенъ центъръ, угасналъ следъ прочутата Керемидчиоглува афера.

Въ началото на септемврий 1902 год. потеглихъ за място назначението си отъ Одринъ и минахъ презъ Лозенградъ. Бѣхъ тогава двадесетгодишенъ момъкъ, идеалистъ, надѣханъ съ идеитѣ на дейцитетѣ ни отъ предосвободителната епоха и въодушевенъ отъ подвизите и дѣлата на съвременнитѣ намъ македонски революционери.

Щомъ пристигнахъ въ Бунаръ-Хисаръ, настаниха ме у стария попъ Димитъръ Вълчевъ. Неговото семейство бѣ будно, привързано къмъ учебното дѣло и умѣеше да посреща радушно скжпи гости, каквите тогава бѣха учителитѣ, най-ученитѣ хора между българи тѣ въ Турция.

Свещеника Д. Вълчевъ наричаха „стария попъ“, понеже въ града имаше на сѫщото име единъ помладъ свещеникъ — Димитъръ Бодуровъ. Стариятъ бѣше седемдесетгодишенъ човѣкъ, цѣлъ побѣлѣлъ, съ крѣгло, тихо и спокойно лице. Тия черти го уприличаваха на библейски пророкъ. Той бѣ председатель на черковно-училищното настоятелство и народенъ човѣкъ изобщо, съ бистъръ умъ още, но запъвашъ се въ говоръ и въ пѣние. Старинитѣ го правѣха пасивенъ по отношение народнитѣ работи, които оставяше на младитѣ, но отъ които живо се интересуваше. Многочленното му семейство бѣ натѣжено само отъ заточението на зеть му Димитъръ Спировъ и отъ бѣгството на Кирязи Димовъ отъ Колибитѣ, годеникъ на дѣщеря му Гьоргина, която го чакаше да се върне, заедно съ освобождението ни отъ турцитѣ.

Нѣколко дни следъ гостуването ми у стария попъ, временно ме настаниха у Милка Шишкова, мжжътъ на която бѣ сѫщо на заточение. Кжшата ѹ бѣ до пазара. Въ деня на настаняването ми хазайката ми съобщи, че четата е въ града и че войводата ѹ ме вика на среща. Щомъ се стѣмни, една жена дойде у Милкини и азъ тръгнахъ следъ нея. Минахме презъ двора на Костадинъ Г. Боруджиевъ, по една пенакутия (дѣрвенъ предметъ за носене хлѣбъ на фурна), прехвърлихме се въ другъ дворъ и отъ тамъ се вмѣкнахъ въ една тѣмна кжща. Тя бѣ на четника Тонъ Яневъ. Веднага ми замериша на каниши, смaska, потъ, обикновената четнишка миризма изобщо.

По-рано Шишмановъ пращалъ на два пжти из-

вестие до бунаръ-хисарските учители, че ще дойде въ града, за да го посрещнатъ, ала не дошелъ. За пръвъ пътъ, като нелегаленъ, влѣзе въ Бунаръ-Хисаръ при моето главенство.

Шишмановъ не ми бѣше познатъ. За да ме вика на среща веднага направо, предположихъ, че му съмъ препоръчанъ отъ нѣкѫде, като натоваренъ съ ржководството на района.

При тая първа среща между мене — легалния ржководителъ на Бунаръ-Хисарско и Шишмановъ — нелегалния ржководителъ на сѫщия районъ — се размѣниха мисли върху организирането на населението. Ние напълно се разбрахме и установихме върху следното: азъ да бѣда въ услуга на четата, като организиръмъ главно връзка между Бунаръ-Хисаръ и селата на района, за да може нелегалнитѣ агитатори и организатори да проникватъ въ тѣхъ; за тая цель трѣбваше да се основе районенъ комитетъ въ града, който да основе такива и по селата, въ които още нѣма и който да влѣзе въ сношение съ селскитѣ комитети. За кореспондиране Шишмановъ ми предложи два псевдонима — „Кисовъ“ и „Канарски“; избрахъ си, обаче, последния.

Бунаръ-Хисаръ е разположенъ въ северо-източната част на едноименното му поле и въ подножието на странджанска тераса „Каялъка“. Тая тераса загражда отъ северъ полето, което бѣ прочуто въ цѣлия Одрински вилаетъ съ пшеницата си, едра като дрѣнки. Въ южната страна на полето има малки хълмове. Тамъ се намиратъ градскитѣ лозя. На югъ отъ тѣхъ следва слабо вълнообразна равнина, която се простира чакъ до гр. Люле-Бургасъ. Въ тая часть се намираха българските села Колибитѣ и Сатж-кьой. Източно отъ Бунаръ-Хисаръ бѣха наблизо Чонгара, а по-далеко — Пенека и Ятросъ. На западъ отъ него бѣ Яна, а на северъ — Куру-дере, Урумъ-Беглия и Сергенъ. Тѣзи села, съ града заедно, съставляваха революционния ми районъ. По оро-

графския си характеръ, той бъше полупланински и полуполски.

Чрезъ Колибитъ районътъ ми бъ въ връзка съ Одринъ презъ селата Каваклия и Ениджия отъ Лозенградско; чрезъ Куру-дере, той бъ въ връзка съ Паспалово и Едига, а чрезъ Урумъ-Беглия се сношаваше съ Велика въ центъра на Странджа планина, Малко-Търновски районъ.

Въ района ми имаше и доста турски села, които старателно тръбваше да се избъгватъ при сношението. Това обстоятелство, обаче, не намаляваше неговото значение. Разположенъ на югъ отъ Странджа планина, по направление отъ западъ къмъ изтокъ, само чрезъ него презъ Панека можеше да се проникне на изтокъ до Черно море, на юго-изтокъ къмъ Цариградъ и железнодорожната линия, както и на югъ къмъ Галиполи. Тази последна връзка, обаче, отвъдъ р. Ергене, не се създаде. Това му значение го правеше много важенъ за дългото, особено за терористични действия.

До първата ми среща съ Шишмановъ, четата му бъ проникнала въ Панека и Урумъ-Беглия. Въ първото село ръководителъ бъ учителятъ Георги Найденовъ, а въ второто — учителятъ Георги Калояновъ, първиятъ отъ които познавахъ още като ученикъ въ Одринската гимназия.

Следъ срещата, четата напустна града още същата нощъ за ранната. Повечето четници втори пътъ вече не ги видяхъ: тъ се бъха отеглили въ България, понеже бъха дошли да видятъ семействата си, следъ бъгството имъ презъ време на Керемидчиоглуовата афера. Това обстоятелство, споредъ мене, е въ полза на Шишмановъ по отношение обвинението, хвърлено му по-късно, че му липсвало решителност и инициатива и че не успѣлъ цѣло лѣто да проникне въ селата си.

Тодоръ Шишмановъ бъ тогава около 30 годишънъ, не много едъръ на ръстъ, пъленъ, но не и шишковъ,

съ засмѣно лице. Макаръ и съ слабо образование, той имаше даръ слово. Типично у него бѣ произнасянето на буквата *ш* — по-меко, съ затворена долна устна.

При тия природни качества на Шишмановъ, току-що изтѣкнатото обвинение противъ него не е досто-вѣрно и по други съображения: отпадналиятъ духъ въ Бунаръ-Хисарско следъ Керемидчиоглуовата афера, пол-скиятъ характеръ на селата южно отъ „Каялъка“ и гж-титъ турски и грѣцки села. Всичко това правѣше опасно и рискувано хайдушкото проникване, поради което трѣб-ваше да се действува много предпазливо.

Нѣколко дни следъ срещата ми съ четата, у Мил-кини настаниха учителката Мария Атанасова, а мене премѣстиха за постоянно у баба Руса, една отъ герои-нитѣ на Бунаръ-Хисаръ. Чрезъ нея азъ влѣзохъ въ врѣзка съ членовете на организацията до Керемидчи-оглуовата афера и следъ това почнахъ да търся други хора въ услуга на дѣлото.

Азъ почнахъ съ малка опитност, но съ смѣлостъ, понеже не мислѣхъ за страхъ. Обстоятелствата не бѣха благоприятни. За Керемидчиоглуовата афера бѣха заточени 16 пѣрвенци само отъ Бунаръ-Хисаръ, а други 20 души приблизително се скитаха немили-недраги въ Бъл-гария. Мнозина пѣкъ бѣха паднали въ затвори и се освободили следъ голѣми изтезания и рушвети. Населението живѣеше още съ ужаситѣ отъ преди две години. Хората отбѣгваха да се събиратъ дори помежду си, а по-виднитѣ и заподозрени лица странѣха отъ учителитѣ. Недовѣрието къмъ последнитѣ почиваше и на сложилото се убеждение, че пѣрвиятъ районенъ ржководителъ ги оставилъ да теглятъ сами, като заминалъ презъ лѣтото на 1900 г. за България, безъ да ги предупреди за лошитѣ последствия отъ аферата.

Презъ тия две години въ Бунаръ-Хисаръ не се работи. Това обстоятелство именно накара окрѣжниятъ комитетъ да издействува за мене назначение въ тоя край.

Тамъ главенъ учителъ бѣ мята съгражданинъ Яни Войновъ. Съ колегата си Димитъръ Ив. Айазовъ той прекаралъ доста весело при евтиното тукъ вино и ракия, никакъ не помислялъ за дѣлото.*). Айазовъ и менъ искаше да увѣри въ началото, че нищо не може да се работи следъ аферата отъ 1900 год. Азъ намирахъ, обаче, тѣхното двегодишно бездействие и гуляи като благоприятно условие за нова работа, понеже и населението и властъта дѣлбоко вѣрваха, че всичко вече е забравено, че всичко е мирно и тихо. Всрѣдъ това спокойствие именно азъ почнахъ да си създавамъ връзки отначало съ незасегнатите отъ аферата членове и съ първенците. Последните ме интересуваха твърде много, тъй като тѣ бѣха ржководители на черковно-училищната община.

Бунаръ-хисарските първенци, като въ всички наши селища, хранѣха недовѣrie и омраза помежду си. Задъ всичко това се криеше желанието на всѣки да е между първите. Въпрѣки че всички сѫ страдали презъ време на аферата; въпрѣки че всички почти безмилостно сѫ били бити и ограбени отъ властъта, която изкусно умѣеше да си служи за користни цели съ разкрития ужъ и предателства, недовѣрието и омразата помежду имъ сѫществуваха и растѣха, но на практика не се изразяваха само предъ страха отъ революционната организация.

Отъ първенците имахъ среща най-първо съ дѣдо Наню Каика, който ме намѣри самъ. Той бѣ около 65 години, прости чѣкъ и наивенъ, ала съ голѣмо желание да участвува въ народните работи. Единствениятъ му синъ Иванъ, като учителъ въ Лозенградъ, въ връзка съ Керемидчиоглуовата афера, попадна на заточение въ Паясъ-Кале, а тримата му зетове — К. Г. Боруджиевъ,

*) Яни Войновъ, следъ уволнението му отъ Бунаръ-Хисаръ, бѣ назначенъ учителъ въ с. Пирокъ. Тамъ той се отличи като деенъ легаленъ революционеръ и после четникъ презъ време на възстанието.

Атанасъ Велко Кехайовъ и Георги Н. Мариновъ — въ Акия-калеси.

Дъдо Наню Каика имаше единъ заклетъ врагъ — Кирякъ Калудовъ, първенецъ също, уменъ и деятеленъ човѣкъ, но отъ друго съсловие — бакалинъ. Той бѣше могжща личност. Безъ негово знание нищо не се вършеше, въпрѣки че нѣкои странѣха отъ него. Той страшно патилъ презъ време на Керемидчиоглувата афера, още при залавянето му, ритали го като псе и вързанъ съ вжже го откарали въ Лозенградъ. Въ затвора много го изтезавали и много пари похарчилъ, докато се освободи. Той съ ужасъ си спомняше тѣзи страдания, когато го посетихъ нѣколко месеци следъ пристигането ми на работа въ Бунаръ-Хисаръ. „Страхъ ме е, г-нъ , казваше ми той, когато го посетихъ въ дюкяна му; нашите хора сѫ прости, а турцитѣ — подозрителни и жестоки“.

Дъдо Нанъ и предпазливиятъ Кирякъ Калудовъ бѣха представители на единъ слой въ Бунаръ-Хисаръ, на който не можеше да се разчита много за възстановяване разстроена революционна организация. Трѣбваха ми други буйни и самоотвержени хора, които да отиватъ въ огъня съ затворени очи, безъ да му мислятъ много.

Освенъ старитѣ първенци, имаше и млади — Василь Господиновъ, Христо Бѣлича, Ив. Катъровъ и други. Тѣ не бѣха замѣсени въ личните ежби. Поради това разчитахъ много на тѣхъ по общинските работи.

Като мдадъ човѣкъ още, намѣрихъ си врѣстници, съ които се сближихъ. Тѣ бѣха: Георги Ив. Боруджиевъ, братята Гаки и Георги Кехайови, Тодоръ Калудовъ и нѣкои други.

Младиятъ свещеникъ Д. Бодуровъ бѣ доста интелигентенъ човѣкъ, но съперникъ на стария, та имаше и неприятели.

Народътъ на Бунаръ-Хисаръ бѣше съ силно развито национално чувство, патриотиченъ и пожертвував-

теленъ за общото дѣло, било то черковно-училищно, било революционно. Въ това отношение мжжътъ и жената си съперничеха. Тѣ стоеха едновременно и въ редоветѣ на пожертвувателитѣ и въ редоветѣ на революционеритѣ. И дветѣ страни носѣха на лицата си печата на широкъ замахъ и обхватностъ, което напълно отговаряше на тѣхния едъръ и свободенъ рѣстъ, на високо издигнатитѣ имъ глави.

Отъ женитѣ въ Бунаръ-Хисаръ най-самоотвержена и преданна на народнитѣ работи бѣ баба Руса. „Тя е вѣрна и просветена бабичка“, казваше ми колегата Айвазовъ отъ Чонгара, свѣршилъ четвъртия класъ въ Одринъ. „У баба Руса, казваха ми други, ще ти е най-добре: тя има хубава, самостоятелна стаичка, па е и сама — нѣма си никого“.

Къщата на баба Руса (по мжжъ Аврамъ Чорбаджиева) се намираше на шосето, всрѣдъ града, до самитѣ турски гробища. Тя бѣше по-стара отъ 60 години, но имотна, та не се нуждаеше отъ квартиранть, още повече, че се забавляваше съ внукитѣ си отъ дъщерята на единствения си братъ — скжперникътъ Хаджи Димитъръ — която живѣеше въ съседство съ леля си баба Руса, и се отиваше у нея презъ една задна врата.

Баба Руса бѣ здрава, пълна и спокойна жена. Лицето ѝ бѣше украсено съ постоянна усмивка. Винаги служлива и добродушна, тя се радваше на обичта на всички — стари и млади, сиромаси и богати. Съ вродени добродетели и дѣлгъ къмъ близки и народъ, тя служеше и се жертвуваше, считайки се, че принадлежи на другитѣ. Съ природенъ умъ и усѣтъ въ познаване на доброто и хубавото, баба Руса имаше най-вѣрна преценка за всѣкиго. Да се вземе сведение отъ нея за нѣкого, значи да се вземе сигурно сведение. Тя мразѣше много брата си, заради скжперничеството му и незаинтересуваността му къмъ внучетата си, бащата на които — Аnestи Кючуковъ — бѣ на заточение. Тя разправяше

още, че братъ ѝ ималъ много пари, но мъртви, скрити въ земята и че е съгласна да се извадятъ и взематъ за народни цели, но при условие да се отдѣли отъ тъхъ нѣщо и за внучетата ѝ. Тая идеална бабичка сега живѣе въ с. Махмурлий, Харманлийско, самотна, изоставена въ мизерия и съ изтерзана душа отъ сполетѣлите народа ни нещастия.*)

За квартира, пране и прислуга плащахъ ѝ месечно едно бѣло меджидие. Не бѣха много пари. Казахъ, че тя ме прие не за партѣ. Още въ началото видѣ ми се, че се държи естествено, непристорено и азъ направо ѝ поискахъ да ми посочи нѣкои смѣли хора, главно работници отъ преди аферата, които тя не межеше да не знае. Отъ тоя моментъ баба Руса ми стана първа помощница. Благодарение на нея, разпилъното се събра и наново се започна работата. Тя знаеше истинските и преданни дейци въ града. Тя помнѣше и посещението на Дѣлчевъ, когото наричаше „она рошавия македонецъ“.

Баба Руса ми прати най-първо Пѣйо Сачлията и то въ училището. Той бѣ срѣденъ на рѣстъ, но силно набитъ, съ кжъсъ вратъ, съ космато лице, съ калпакъ,

Баба Руса

*) Вж. повече за нея подлистника ми въ в. „Тракия“, брой 234, отъ 17 мартъ 1927 год.

та имаше видъ на типиченъ харамия. Подъ неговата видима външна простота се криеше решителенъ човѣкъ съ желѣзна воля. На вървежъ бѣше малко свитъ, но бѣше много упоритъ и самоувѣренъ въ действието. Ученитѣ ги слушаше, докато му дадатъ идеята. Изпълнението извѣршваше по своя умъ и опитностъ, въ които се изразяваше желѣзното му безстрашие, чистиятъ му нравъ отъ харамийство и способността му да се укрива и упазва, която го спаси презъ аферата отъ 1900 год. и възстанието отъ 1903 год., когато той пакъ остана въ родния си градъ, дето загина презъ балканската война (1912 год.)*

Второто лице, което ми представи баба Руса, бѣ Ноњо Стияниоглу, сега живущъ като бѣжанецъ въ Айтосъ. Тя го повика въ кѫщата си. Низъкъ и черноокъ, Ноњо бѣ работникъ въ кѫщата на дѣдо Тошо Стояновъ презъ цѣлото емигрантуване на синоветѣ му и сѫщевременно незабелязано изпълняваше куриерската служба между града и Колибитѣ.

Сачлията и Ноњо бѣха ной-добрите и преданни куриери на организацията въ Бунаръ-Хисаръ. Азъ се открихъ още първия денъ отъ пристигането ми въ града на колегата Айвазовъ, ала той вършеше всичко съ тревога и смущение, а въ началото и съ страхъ. Поради това двамата куриери ми станаха незамѣними сподвижници въ легалното организиране на Бунаръ-Хисаръ.

Васила Панайотова Шивачева (Васильото) бѣ втората героиня на Бунаръ-Хисаръ. Тя бѣше бедна жена. Имаше едно малко момче, мой ученикъ, на когото давахъ книги по бедностъ. Майка му бѣ свободна и разговорлива. Поради туй нѣкои несправедливо я считаха неподходяща работница, неумѣеща да пази тайна. А тя бѣ всѣкога една и сѫща. И когато месѣче хлѣбъ, и

*) Вж. за него подлистника ми въ в. „Тракия“, брой 73, отъ 30 ноемврий 1923 год.

когато бъ сама въ къщи, и когато бъ четата у нея, Васильото бъ бъбрива, наистина, ала решителна и винаги твърда, понеже бъбливостта ѝ не се дължеше на лекость, а на нейния веселъ характеръ, благодарение

Васила П. Шивачева

на който тя гледаше на всичко леко, открыто, безъ стъснение и безъ страхъ.* — Къщата ѝ се намираше

*) Портрета ѝ е изисканъ отъ мене чрезъ тракийското младежко дружество „Антимъ I“ въ Варна, дего Васильото живѣе като бѣжанка.
И. П. О.

до извора (хавуза) въ площада на града, т. е. въ Булгаръ Бешикъ махлеси. Поради това тя служеше за етапна спирка при премѣстването на четата или нелегални изобщо, а отъ по-рано още бѣ всѣкога отворена за всѣкакви и всички комити. Въ нейната кѫща нощува и Герджиковъ по опредѣление на куриера Ноњо Стияньиоглу.

Герджиковъ дойде въ Бунаръ-Хисаръ отъ Урумъ-Беглия презъ една дъждовна и кална нощь, доведе го куриерътъ ни Пѣйо Сачлията. Край града ги пресрещна Ноњо Стияньиоглу, за да ги доведе у Васильото, дето чакахъ и азъ.

Сачлията за прѣѧ пжть го пращахъ куриеръ. Той показа удивителна решителностъ: категорично отказа да вземе револверъ, а тръгна съ брадвата си, че съ нея ноще биль по-сигуренъ, понеже, ако го нападне нѣкой, ще се справи по-лансно и безшумно. Той не искаше да му разправяме, какъ ще доведе госта; главното било да не усети никой, а изпълнението считаše за своя работа.

Съ Герджиковъ се срещнахъ за прѣвъ пжть. Той направи на всички силно впечатление. Съ черна брада, блѣдо, матово лице вследствие ношнитѣ скитания само; съ черна мешинена куртка, подплатена съ червенъ хастаръ; съ червена дебела връзка; съ дълга коса, кѣдрици тѣ на която падаха върху челото му; съ лекъ платненъ каскетъ; съ наметната кѣса манлихерова пушка и презраменна овчарска чанта — тоя върховенъ нелегаленъ ржководителъ на Одринския революционенъ окрѣгъ, съ привлекателната си млада интелигентна фигура, завладѣваше всѣки, който се срещнѣше съ него, дори безъ да му говорѣше надълго. Неговото име въ Странджа и Одринско стана легенда, и то не толкова поради подвизите му изъ Македония, колкото поради широкиятъ замисълъ на анархистическиятъ му и революционни идеи, поради неговата интелигентностъ и умѣнието му да привлича интелигентни четници.

Презъ деня при него се явиха учителката Мария Атанасова, свещеникъ Димитъръ Бодуровъ, дѣдо Наньо Каика и още два-трима души. Единъ отъ последните ми каза: „Е-е, учителю! Щомъ такъвъ младъ човѣкъ е тръгналъ да се жертвува за насъ, какво остава ние да правимъ; ние би трѣбвало всички да измремъ още сега“. Толкова поразително впечатление направи Герджиковъ на тоя простъ селянинъ.

Герджиковъ замина за Колибитѣ, а отъ тамъ къмъ Одринъ и презъ Мустафа Паша — въ България.

II.

Околийски комитетъ въ Бунаръ-Хисаръ. Срѣдства за организационна пропаганда. Шишмановъ и Ташевъ въ Б.-Хисаръ и Яна. За убийството на Йоргаки Перила. Ташевъ на гости у баба Руса. Населението на града и селата съ по-глѣвните дейци въ тѣхъ. Калканджиевъ и Ст. Петровъ. Организацията на района и нейните слаби страни. Атмосферата натѣгната.

Бѣгство въ България.

Следъ заминаването на Герджиковъ въ Бунаръ-Хисаръ образувахъ комитетъ. Въ него влизаше свещеникъ Д. Бодуровъ, който присърдце се отаде на дѣлото, учительтъ Д. Айвазовъ, нѣкои мѣстни хора, между които бѣ и Георги Ив. Боруджиевъ; азъ поехъ секретарството на тоя комитетъ за околията. Най-важните работници въ нея бѣхме вече двамата учители, попа и районната чета. За организирането тя действуваше надъ населението съ таинствеността си и грубата сила, а ние, легалните, — съ убеждение и слово, като централизирахме въ себе си цѣлия районъ. Така координирана дейността на дветѣ страни — легални и нелегални — разваленото въ лѣтото на 1900 год. се поправи и мирниятъ земледѣлецъ отново замечта, че може да направи отъ себе си нѣщо за катурване турската държава.

Пропагандата на легални и нелегални бѣ една и сѫща: всички поробени българи трѣбва да се подгот-

вята и въоржатъ, за да се дигнатъ единъ день на възстание въ цѣла Македония и Одринско. Силата на възстанниците не ще бѫде малка, понеже ще си служатъ, освенъ съ пушки и бомби, още и съ разрушения на желѣзници, обществени предприятия, казарми, банки, мостове. Срещу динамита на възстанниците турската войска нищо не ще може да противопостави. Разбунтуванитѣ краища ще се освободятъ временно, съ което ще се предизвика европейска или българска намѣса въ вѫтрешнитѣ работи на Турция, което ще донесе автономия на Македония и Одринско.

За да убедимъ масата, служехме си съ народни поговорки, като „Помогни си самъ, за да ти помогне и Богъ“, или „Богъ дава, ала въ кошара не вкарва“; изтъквахме ѝ, че Македония, въ която отъ години наредъ се работи, вече е готова, подготвя се и Одринско, поради което и тя назадъ не бива да остане. За агитационно срѣдство използвахме и стълкновенията на четитѣ въ Македония и Одринско. Агитационно срѣдство бѣ самъ по себе си и конспиративния характеръ на дѣлото: тайнствеността му изобщо бѣше сила, която създаваше все нови и нови членове.

Презъ декемврий 1902 год. Шишмановъ и Ташевъ дойдоха въ Б.-Хисаръ за втори пътъ, като нелегални. Отъ Васильото прехвърлихме ги въ кѫщата на едно богато момче — Христаки хаджи Костовъ, — зеть на свещеникъ Д. Бодуровъ, кѫщата му бѣ къмъ гъркоманска махала близо до правителството (хююматата). Въ нея пратихме доста хора, които се посветиха въ дѣлото и се заклеха.

Доволенъ отъ успѣха въ Бунаръ-Хисаръ, войводата искаше да посети съседното село Яна. Тамъ българите бѣха раздѣлени на две враждуващи страни: едната се ръководѣше отъ Никола Гандиевъ (бакалинъ, природно интелигентенъ и най-надежденъ въ селото човѣкъ), а другата, която бѣ по-консервативна, — отъ дѣдо Яно

Стоянъ Кехайовъ. Азъ и яненскиятъ учитель Манолъ хаджи Атанасовъ (родомъ отъ Дерекьово, Лозенградско) гледахме да ги помиримъ, за да може да ги посети четата. Понеже нѣколко дни чакахме напразно за известие, Шишмановъ реши да тръгне съ другаря си по оржжие само за селото. Попъ Бодуровъ се обади, че и той съ мене заедно ще ги придружи и сутринъта рано пакъ ще се върнемъ въ града. Бѣше надвечеръ. При тоя разговоръ запъхтянъ пристигна отъ Яна учительтъ му Манолъ и ни съобщи, че и дветѣ враждуващи страни искали да приематъ четата.

Двамата нелегални, попътъ, азъ и Манолъ потеглихме западно отъ Бунаръ-Хисаръ. Каль имаше до колѣне. Ситенъ дъждъ валѣше. Бѣ тъмна нощъ. Шишмановъ често спираше по пѫтя, за да се посьбремъ. Стойки, той тананикаше народна пѣсень и си потропваше въ кальта. Като навлѣзохме въ заспалото село, учительтъ ни вмѣкна презъ една врата въ стая, въ която ни чакаше съ блѣдо лице стопанинътъ й Гандиевъ. Следъ малка закуска, попътъ и азъ се върнахме обратно. Налетѣхме на една кашла. За да избѣгнемъ лая на кучетата, отклонихме се малко на северъ отъ Яна. Съ това отклонение се заблудихме и ние пакъ се намѣрихме предъ Яна, дето налучкахме пѫтя и на съмване едва стигнахме въ Б.-Хисаръ, капнали отъ умора и въ каль до уши.*).

Въ края на януари Шишмановъ взе предварително съгласието на околийския комитетъ и замина въ България, отдето вече не се върна като районенъ войвода, понеже го отстраниха, по неизвестни за насъ причини.

Наскоро стана убийството на Йоргаки Перила. Единъ грѣкъ отъ Лозенградъ предупредилъ единъ българинъ отъ сѫщия градъ, че този урумъ-беглиецъ-грѣкъ

*) Вж. подлистника ми въ в. „Тракия“, бр. 70, отъ 8 ноемврий 1923 год.

издалъ на властъта, кои негови съселени приели четата и кои сж комити. Щомъ научилъ това лозенградскиятъ комитетъ, изпрати бръзъ куриеръ до мене още същия денъ. Куриерътъ бѣ отъ Раклица. Денътъ бѣ дъждо-венъ. На мръкване той отиде у баба Руса ужъ за нѣкакъвъ добитъкъ и ми даде шифровано писмо, написано съ варена кола. То гласѣше: „Въ Урумъ-Беглия Йоргаки Перила се готови да издава революционната организация; върналъ се въ село да научи, кои сж нашите хора, кѫде е квартирувала четата и следъ това да предаде всичко на властъта въ Лозенградъ; вземете бѣрзи мѣрки за вразумяването на шпионина или друго“. Районното тѣло на Б.-Хисаръ веднага реши да се убие. Още същата нощь изпратихме въ Урумъ-Беглия Гаки Кехайовъ до учителя Г. Калояновъ съ кратко писмо: „Йоргаки Перила да се убие веднага, понеже тъкми предателство“. Останалото казахме на куриера да разправи самъ. Той тръгна отъ братовата си сватба, предаде писмото и до сутринта се върна въ града.

За разследване убийството трѣбваше да иде полицейскиятъ приставъ на нахията Мастькъ ефенди отъ родния ми градъ. Съ Мастькъ бѣхъ въ близки отношения. Той съперничеше на мюдюрина, който по гръцки интриги се стараеше да пречи на учебното ни дѣло. За да се покаже, че е независимъ отъ него, Мастькъ ме окуражаваше. На заминаване отъ Урумъ-Беглия, той се отби при мене. Отби се и на връщане. „Така излѣзе, ми каза той; убили го трима души за лични работи, за лично отмъщение, и сж избѣгали“.

Тоя турчинъ добре бѣ нахраненъ и почерпенъ въ Урумъ-Беглия.

Скоро следъ това убийство дойде ми на гости единствения останалъ нелегаленъ въ района отъ втората чета на Шишмановъ — Д. Ташевъ. Той е на ръстъ почти низъкъ, но съ массивна тѣлесна структура, съ вѣчно

тиха и скромна усмивка на лице. Ташевъ бѣ олицетворение на морала и скромността въ четитѣ на Одринско.

Единъ день, като бѣхме съ него въ квартирата ми, една туркиня дойде на гости у баба Руса. Тѣ седѣха на сайвана и разговаряха, а кючукъ Сайдъ паша (псевдонима на Ташевъ) и азъ се спотайвахме въ стаята и отъ време на време слушахме. Отъ дума на дума заговориха и за разбѣрканото време. Туркината каза, че комити върлували, което нѣщо предвещавало лошо. Хазайката ми се преструваше, че нищо не разбира и нищо опасно нѣма. Условиха се взаимно: ако настанатъ лоши времена за турцитѣ, баба Руса ще даде приемъ и закрила на кадъната; ако пъкъ настане лошо време за българитѣ, тя ще запази хазайката ми.

Туркината се прояви по-страхлива въ тоя разговоръ. Тя собствено изразяваше изобщо страхъ на турцитѣ, произлизащъ отъ нѣколкото сблъсквания съ чети въ Лозенградско и Малко-Търновско. Затова ханъмата искаше успокоение отъ старата си приятелка и гаранция да се спаси у нея семично, ако стане нужда.

Въ най-голѣмо затруднение изпадна баба Руса, когато излѣзохъ отъ стаята си. Ханъмата искала да я види, какъ е наредена. Съ мжка, но и съ необикновено спокойствие, хазайката ми убеди приятелката си да се откаже отъ това свое желание, за да не се разсърдя азъ, щомъ видя, понеже стаята ми е разхвърлена. А презъ това време кючукъ Сайдъ паша притискаше въ стаята кашлицата си и едва-едва я задържаше. Следъ това баба Руса отведе ханъмата въ кжщата на братовата си дъщеря, за да види болното ѝ дете и да го бае.

Бунаръ-Хисаръ броеше около 800 кжщи. Отъ тѣхъ около 500 бѣха български, 200 — грѣцки и 100 — турски. Той имаше изобилни извори, съ които е свързано и името му, както и псевдонима му — Венеция. Такива извори имаше и въ Яна, най-голѣмото село въ района ми, съ хубави двоетажни кжщи, които му даваха полу-

градски видъ, когато Бунаръ-Хисаръ иглеждаше повече на село. Яненските къщи бъха около 400, повечето гръцки, но заедно съ гъркоманските. Азъ често ходехъ въ него на гости у учителя Манолъ х. Атанасовъ, мой съвипусникъ отъ Одринъ, легаленъ деецъ въ Яна.

Въ Чонгора учителъ бъ Стойко В. Станемировъ. Той се носеше спретнато и чисто, винаги съ добре изгладени панталони. Селото пъкъ бъ чисто българско, но една или две гръцки фамилии отъ другаде бъха създали въ него здраво гръкоманство.

Чонгара се славеше съ производството на фасулъ.

Партията на екзархистите въ това село се водеше отъ Стоянчо комитина. Той се оттеглилъ въ 1878 год. заедно съ руските войски, бил е стражаръ известно време въ Анишало и въ 1882 год. се завърналъ въ Чонгара съ български калпакъ съ червено дъно. Затова му изкарали прокоръ „комитина“. Турцитъ го наричаха „комитъ Стоянчо“.

Стоянчо бъ истински комита. Горещъ и преданъ българинъ до фанатизъмъ, той стана пръвъ човекъ на организацията. Борбата съ противниците си водеше открито и буйно. Само страхътъ отъ афери го въздържаше отъ по-ефикасни мърки спрямо най-големия му противникъ — нѣкоя нощь да го повали на земята.

Въ Урумъ-Беглия учителствуващ Г. Калояновъ. Макаръ и годеникъ, той бъ комита-хашлакъ, който не заръза дългото за младата си и красива годеница.

Самото село бъ чисто българско, безъ партизанство. Въ него царуваше поразителна сдушеност между селените.

Куру-дере е планинско село, разположено сръдъ южните издънки на Странджа планина. Въ негорж ководителъ бъ стариятъ учителъ съ 25 годишна практика още тогава — Стоянъ Илиевъ Бъжановъ отъ Каваклия, Лозенградско. Съ обгоряло лице и малко кривогледъ, неговата извѣнредна пъргавина и разговорливостъ не

отговаряха на петдесеттѣхъ години, които носѣше на гърба си.

Пенека се криеше въ Странджанска верига между Виза и Мидия. Това голъмо българско село бѣ съ запазено население. Селото се славѣше съ гората си и съ красотата на женитѣ си. Учителятъ му, Г. Найденовъ, познавахъ отъ Одринъ, дето свърши нѣколко класа въ българската гимназия. Той бѣ мълчаливъ, саможивъ, но твърдъ до безумие. Отдаденъ напълно въ служба на селото си и дѣлото, и въ най-критичните времена сподѣляше участъта на своите съселяни.

Северно отъ Пенека е Ягросъ. И то бѣ сѫщо българско село, но нѣмаше учителъ, нито български, нито грѣцки, въпрѣки че официално минаваше за патриаршеско, поради което визенскиятъ грѣцки владика пречеше му да признае св. Екзархия.

Ягросъ бѣ изцѣло подъ влиянието на Г. Найденовъ.

На изтокъ отъ Урумъ-Беглия е Сергенъ. По население то бѣ смѣсено. Българитѣ нѣмаха училище. Тѣ не бѣха официално и екзархисти, ала приеха чета по-късно.

Отъ полскитѣ села само две бѣха български — Калибитѣ и Сатж-къой. Първото бѣше заобиколено отъ юго-западъ все съ турски села, между които минаваше за опасно. Турцитѣ се страхуваха да замрѣкнатъ въ него. Калибарци бѣха много будни и ученолюбиви. Следъ Керемидчиоглуватата афера имъ затворили училището, та пращаха децата си въ Б. Хисаръ. — Сатж-къой бѣ далеко въ равнинитѣ на Люле-Бургасъ. Въ него учителствуваше Георги Продановъ отъ с. Курията, Лозенградско. Мухаджири-турци притискаха това самотно българско село въ най-южния край на района ми.

Въ всички тия села и града засилихме агитацията отъ края на зимата 1902 год. Засилването продължи и при втория нелегаленъ ржководителъ на района — Коста Калканджиевъ и неговия помощникъ Ст. Петровъ.

Калканджиевъ бѣ синъ на емигранти-родители отъ М.-Търново. Той бѣ типиченъ хашлакъ. За другаритѣ си умираше — готовъ бѣше да пропилѣе, колкото пари имаше. Много разговорливъ и сладкодуменъ, Калканджиевъ бѣше веселякъ и съ слабости, които се проявяватъ подъ влияние на винцето. Слабоститѣ си, обаче, не ги прояви, поради девствения и трезвъ характеръ на населението въ района ни. Голѣмъ авантюристъ въ живота, той бѣше и голѣмъ лъжецъ, но безъ зла умисълъ, а просто за удоволствие. Човѣкъ съ силна воля, той си налагаше, отъ друга страна, държание достойно и отговаряще на положението му въ организацията.

Въ ношнитѣ си агитации, които бѣха цѣла проповѣдь, Калканджиевъ бѣше истински духовитъ. Той сравняваше живота на българския народъ съ живота на другите народи, които сѫ се повдигнали срещу турцитѣ сѫ оржжие въ рѣка и чакъ тогава европейски народи имъ се притекли на помощь; говорѣше надълго за възстанието на българитѣ въ 1876 год., за турските звѣрства; сравняваше работата на организацията съ работата на къртицата, която действува всѣкога скрито отъ човѣшкото око; особено силенъ ставаше, когато изтѣкваше, какво е разровила вече организацията, какъ е подгризала устоитѣ на турската държава, на която въ деня на общото възстание българинъ ще се наложи въ всичкитѣ ѝ земи. Следъ речта се пристъпваше къмъ покръстване новите членове. Нощта, проповѣдъта за рушение на държавата за създаване новъ животъ на народа ни, кръщението и цѣлувенето на револверъ и кама, поставени на кръстъ, — всичко това придаваше тайнственостъ на дѣлото, която го правѣше свято и привлѣкателно.

Помощникътъ на Калканджиевъ бѣ пълна негова противоположностъ. Скроменъ, разуменъ, разсѫдливъ въ всичкитѣ си деяния — едри и дребни, — малко разговорливъ и по-интелигентенъ, съ побѣлѣла коса, макаръ

и младъ, той спечелваше обичъта на всички, съ които се сръщнѣше.

Почти всички маже отъ Б.-Хисаръ бѣха покръстени. За целъта четата се установяваше въ все нови и нови кѫщи. Тамъ, дето квартируваше тя, легални членове пазѣха добре: часови стоеха на разни улици, затваряха се повъзможност кучетата, а спрямо полицията и пазвантитѣ взимахме други мѣрки. Мастькъ ефенди обичаше ракията. Свещеникъ Д. Бодуровъ произвеждаше рекия, та често го канеше на гости. Залисанъ въ питието съ хубави мезета, около него се събираха и пазвантитѣ. Тѣ стоеха около кѫщата на попа, за да могатъ да задоволятъ пристава си, — щомъ изсвири, да се яватъ на обичайната му провѣрка. По тоя начинъ събирахме на едно място пазителитѣ на града презъ нощта, а ние свободно въвеждахме и изваждахме четата, като ѝ устройвахме и събрания.

По сѫщия начинъ агитацията ставаше и въ селата на района. Четата сновѣше отъ село на село. Което не можеше да довърши, оставаше го на насъ, легалните ржководители, които собствено ѝ отваряхме путь на всекїде и ѝ представяхме хората. И самитѣ селяни карахме да запознаватъ близкитѣ си съ сѫществуването на тайната революционна организация, подготвяха ги така и ги водѣха при насъ само за клетва. Веднажъ имахъ неуспѣхъ. Познатъ селянинъ отъ Б.-Хисаръ ми доведе у дома за покръстване подготвенъ свой другаръ. Следъ нѣколко думи веднага пристжпихъ къмъ клетва. Новиятъ последователъ повтори нѣколко думи и спрѣ като смирѣзнатъ, нищо не можеше да проговори, а само треперѣше. За голѣмо очудване на присѫтствуващи особно на баба Руса, азъ грубо го изпъдихъ вънъ отъ кѫщи. Всички се страхуваха отъ предателство, обаче, азъ разбрахъ, че човѣкътъ просто се изплаши, та по-скоро би се самообѣсиль, отколкото да ни предаде.

Следът нѣколко дневно скитане вънъ отъ града, той се прибра и самъ отиде при другаря си да го закълне.

Къмъ Великденъ 1903 год. и най-страхливите българи бѣха вече покръстени. Знаеха всичко и бабичкитѣ и женитѣ, а въ селата — дори и децата. Които по една случайностъ не се бѣха срѣщнали съ чета или не бѣха кръстени, осведомяваха се отъ близките си. Извѣнредоветѣ ни останаха само съмнителните и страхливците. И тѣ, обаче, оттукъ-оттамъ знаеха вече, но мълчеха.

Всички организирани бѣха раздѣлени на групи, на чело съ групови началници. Имаше опредѣлени куриери (въ града нѣколко лица), а други по-решителни — терористи. Пушки, обаче, никъде не бѣха раздадени, въпрѣки че за такива събрахме малко пари и дори практихме въ България. — Чрезъ районното тѣло се изпратиха суми и отъ селските комитети. Помня веднажъ, че отъ Пенека бѣха изпратили една значителна сума, 40—50 лири турски въ злато. Облози съ пари изобщо не правихме.

Въ Б.-Хисаръ смъртна дружина не се образува. Той, както и южните му села бѣха на открito и до кръстосани пѫтища, които водятъ за Цариградъ. Поради това въ района ми не можеше да се работи като въ М.-Търновския районъ напр., добре запазенъ отъ планини и гори.

Въ района ми най-добре бѣха организирани Урумъ-Беглия и Пенека. Бунаръ-Хисаръ импонираше тѣзи две села само съ множеството си. Цѣлиятъ районъ, обаче, бѣше отъ голѣмо значение за движението. Само чрезъ него можеше да се иде на югъ за терористични акции, каквито се предвиждаха като се набелязва дори за база Сатж-къой.

Пролѣтната агитация вървѣше бѣрзо и трескаво. Мислѣхме изобщо, че Одринско е останалъ назадъ отъ Македония, дето очаквахме всѣки моментъ да се дигне възстание, поради което бѣрахме, за да стегнемъ за-

паднитъ ни събрания. Въ кжо време цѣлия народъ стана като единъ, съ едно тѣло и една душа. Мжже и жени, голѣми и малки, живѣха съ едни надежди, бѣха съ едни и сжщи очаквания: кога ще вдигнемъ възстание, за да се тури край на турската власть. Народътъ вѣрваше, че ще му се притече на помощъ българската войска. Интелигенцията пѣкъ обичаше да казва: „Европа ще се намѣси“ въ полза на възстанниците.

Народътъ се отаде на общото движение. Революционниятъ потокъ го увлече и той (народа) тръгна безъ много да му мисли, безъ да пресмѣта много или да се вдѣлбочава. Ще вдигнемъ възстание. България ще се намѣси съ войската си и ще се освободимъ, т. е присъединимъ къмъ свободното отчество. Клане, ужаси, разорения, разбира се, ще има, ала безъ тѣхъ не може. Така разсѫждаваше и се забравяше народътъ.

Бързината въ революционната агитация и подготовката бѣше характерна за Одринско. Тя, обаче, даде и своите слаби страни. Членовете останаха недостатъчно подготвени, което ги правѣше несигурни, несамоотвержени. Отъ друга страна, тѣ бѣха слаби въ духа си; поради това възлагаха надеждата си на външна помощъ — България или Русия, вместо на собствените си борчески сили. На трето място, народътъ очакваше въ близко време своето освобождение чрезъ възстание; затова протакането или чакането го теготѣше. Въ всѣки случай революционната идея бѣ обществена вече, а движението въ нейно име — масово. Това обстоятелство наложи будно крепене необходимата връзка между членовете.

Официална Турция бѣше като замаена, нѣма зрителка на нѣщо подмолно, скрито, което тя чувствуваше, подозираше, но нѣмаше воля да го открие и разбули. Само когато излезѣше нѣкоя следа на повърхността, властъта вземаше мѣрки за самосъхранение, които застѣгаха главно насъ, легалните дейци. А такива следи лесно се създаваха. Една слабостъ само отъ нѣкого и

чорапа се разнищваше — следваха претърсвания, арести, побоища.

За Великденъ баща ми настоя да си ида въ Свиленградъ. Разбирахъ намъренията му, но отидохъ. Той искаше да ме изпрати да следвамъ, за да ме откажне така отъ революционния потокъ, ала азъ не го послушахъ и пакъ се върнахъ въ Бунаръ-Хисаръ следъ Великденъ.

Настъпиха дни на пълна дейност, очаквания и страхове. Натегнатото време предвещаваше страшна буря. Всъко заптие можеше да набие първия срещнатъ страховивецъ и ето ти цѣла афера. Турцитѣ бѣха станали много подозрителни. Не бѣхме сигурни презъ нощта, дали нѣма да осъмнемъ въ затвора. Затова всъка вечеръ се раздѣляхме съ колегата Айазовъ, като си пожелавахме добро виждане на следния денъ. Веднажъ ме повикаха въ мюдюриета. Мюдюринътъ ме разпита имамъ ли родители и де живѣятъ. Дребна работа, си казахъ азъ; вѣроятно, не се е довѣрилъ на сведенията на Мастькъ ефенди.

Краятъ на учебната година наближаваше. Дойде и пълниятъ съ събития май. Въ Лозенградъ станаха нѣколко сблъсквания съ чети. Нашиятъ районъ пазѣше още външно спокойствие, но всъки денъ чакахме да се случи нѣщо.

Въ началото на май по селата се привършваше учебната година. Азъ успѣхъ да отскоча къмъ 1 май за акта въ Чонгара. Тукъ се срещнахъ съ четата, която следъ това се оттегли за България, като войводата ѝ Калканджиевъ предаде на мене револвера си.

Въ Чонгара Ст. Станемировъ ме изненада на акта съ ржкодѣлието на своите ученички, които работили подъ негово ржководство.

Азъ успѣхъ да отскоча и въ Урумъ-Беглия. Тукъ произведохъ изпита, като подписахъ и направената за случая ведомость.

Въ Бунаръ-Хисаръ набързо отпразнувахме св. Кирилъ и Методий. Азъ държахъ речь. На следната недѣля раздадохме свидетелствата безъ да произвеждаме шумно традиционния актъ. Времената бѣха такива. Живѣхме въ напрегнато очакване само да видимъ началото на края—дения на възстанието за новъ животъ на народа ни.

Две-три нощи преди акта бѣха ме потърсили, за да ми вржчатъ ужъ нѣкаква телеграма. Баба Руса се яви на външната врата и каза, че не може да отвори „понеже учителътъ спи и че е поржчалъ да не го събуждатъ нощно време“. Бѣ полунощъ. На другия денъ никаква телеграма не получихъ.

Подобни нощни изненади ставаха другаде, затова взехме мѣрки въ Бунаръ-Хисаръ и, най-сетне, нѣколко души се уговорихме да бѣгаме.

Следъ приключване на учебната година азъ вече не можехъ да стоя въ Бунаръ-Хисаръ. За Свиленградъ, ако тръгнѣхъ, можеше по пътя още да ме заловятъ. Въ такъвъ случай отстранението ми отъ града оставяше моите близки дейни другари сами, което не биваше да стане. Случилитѣ се нѣколко малки афери и сблъсквания съ чети другаде ме изправиха предъ нови затруднения. Стоенето ми повече въ града значеше сигуренъ затворъ. Навсѣкѫде почти, следъ приключване учебната година, учителитѣ ставаха нелегални и се присъединяваха къмъ четитѣ. Нашата чета, обаче, бѣше въ България. Ето защо, нѣколко души по-подозрени, решихме да хванемъ на северъ къмъ планината. Още първия денъ следъ акта азъ, Авайзовъ и двама жители отъ града, отъ които помня Г. Ив. Боруджиевъ, тръгнахме ноще за Урумъ-Беглия, минахме презъ околността му, край Индже-къой, дето се объркахме, та чакахме цѣлъ денъ скрити въ едно сухо дере и, ориентирани, при заходъ слънце потеглихме за Велика. Тукъ нощувахме и чрезъ куриери по опредѣления каналъ тръгнахме за Аланъ-Кайрякъ.

III.

Двата участъка на района ни. Въоржаване, обиколки и обучение до възстанието. Шишмановъ къмъ Пенека. На Махяда. Нападението на 5 августъ вечеръта. Калканджиевата чета въ Пенешкия участъкъ. Шишмановъ войвода на пешката смъртна дружина. Отстъплението. Единъ голъмъ дефектъ на възстанието въ Странджа планина. Отчаяние и безсилие въ четитъ.

На конгреса на Петрова нива Герджиковъ предложи мене и Хр. Силяновъ за секретари. Следъ конгреса всички чети се отправиха за участъците си. Нашиятъ участъкъ обхващаше западната половина на Б.-Хисарския районъ, като ни се даде и Велика отъ М.-Търновско, поради което се наричаше *Велички* участъкъ за разлика отъ *Пенешкия*, който обхващаше източната половина на Б.-Хисарския районъ.

База на четата ни бѣ село Велика. Освенъ него, обаче, имахме въ участъка си и селата Маглаикъ¹⁾, Курудере, Урумъ-Беглия, както и Яна и Б.-Хисаръ и на югъ отъ него Колибитъ, Чонгара и Сатж-къой, които не обхождахме, понеже бѣха много изложени, но ги имахме предъ видъ като обекти за евентуални набѣги. За възстанието тѣзи открити полски села бѣха изоставени, като трудни и опасни мяста, подъ какъвто предлогъ бѣ изоставенъ и Лозенградъ.

Въ центъра на участъка ни влизаше голъмото гръцко село Индже-къой и турските Авренджикъ и Авренъ, които много ни пречеха при нощните движения, та винаги ходѣхме съ голъма предпазливостъ. При обиколките ни веднажъ се качихме на върха Махяда.

Презъ юлий 1903 год. четата ни се движеше отъ село на село и агитираше за предстоящето възстание. Винаги денувахме въ къра, а ноще обикновено се дви-

¹⁾ И това село се придае къмъ Б.-Хисарско на конгреса въ Петрова нива.

жехме. Щомъ спирахме, смъртната дружина на близкото село или колиби идваше при насъ на обучение и ревизия. И сама четата нѣколко пѫти направи упражнения.

Смъртните дружини изобщо бѣха малобройни и слабо въоружени. Четата ни организира преноса на оръжието, като праща селяните на групи до пограничните складове.

Освенъ смъртните дружини, при четата идваха отъ селата и водачите и по-първите хора. Тѣ ни носеха храна, па ни даваха освѣтление и за положението и движението на турската войска.

Веднажъ при слаба месечина се движехме отъ Куру-дере за Урумъ-Беглия. Настъпващата нощна доба бѣ пронизана отъ пушечень вистрель и охкане. Веднага всички залегнахме и се спотаихме. Скоро вистрела се изгуби въ балканите и тишината продължи. Продължиме и ние движението си. После научихме, че Шишмановъ стрелялъ по турчинъ на пѫть за родното си село, за което тръгналъ на своя глава, съ цель да вземе участие въ възстанието.

Преди възстанието веднажъ ни инспектира Стаматъ Икономовъ край Велика. Освенъ четниците, имаше и селени, всички заедно около 86 души, въоружени най-разнообразно, отъ кримки до манлихерки. Икономовъ ни обучаваше по воинишки. Повечето не разбираха отъ никаква команда; на селяните особено пъкъ никакъ не вървѣше. Като изкомандуваше: Огънъ, бий! цѣла бъркотия настъпваше. Икономовъ се косъше и ядосваше и, обръщайки се къмъ мене, казваше ми: „Съ тоя народъ нищо не става“.

Въ надвечерието на възстанието бѣхме на Махяда за втори пѫть, и то всички заедно не повече отъ 85-86 души. Отъ тѣхъ само 25 души бѣха надеждни четници, съ насъ бѣше и Ст. Икономовъ, който ни командуваше.

На 5 августъ презъ деня на Махяда заловихме

единъ гъркъ отъ Индже-къой съ момичето му. Освободихме ги презъ нощта, като влезохме въ селото имъ.*)

При нападението на казармата една част отъ възстаниците бъха залегнали 5-10 крачки презъ едно здание съ каменна стена. Между тяхъ бъхъ и азъ.

Казармата имаше балконъ. Тамъ спъха войници. При бомбения гърмежъ тъ скочиха и ние почнахме да стреляме по тяхъ. Войниците изпадаха и заохкаха.

Отъ казармата на няколко пъти чухме викъ да не стреляме. Отъ тамъ достигаше до насъ също и охкане.

Необучеността на повечето възстаници-нападатели въ Индже-къой причини бъркотия въ стрелбата ни. Необучените селяни главно пречеха на изпълнението командитъ на Икономовъ. Тъ бъха като при воиншки боенъ строй.

Турските куршуми се удряха въ каменната стена и звънтелиха надъ насъ. Тъ смъртно раниха Н. Панайотовъ въ главата безъ да се разбере отъ околните. Той лежеше въ дясното отъ мене презъ единъ човекъ. При отстъплението побутнахме го, но не се мръдна. Единъ четникъ, мисля на име Атанасъ, съ тръба, сабу убития предъ мене — взе му пушката, царвулитъ и пр.

Дъдо Никола Танковъ бъде раненъ, когато станахме подъ команда на Икономовъ за отстъпление и настана суматоха. Куршумътъ удари стареца, когато бъше още наведенъ и извърнатъ; затова мина презъ задните му полукълба, безъ да засегне, обаче, ануса. Азъ и Г. Ив. Боруджиевъ го отвлъкохме подъ Индже-къой. Тамъ, по поръка на Икономовъ, го поеха други двама — Александъръ Яневъ и едно момче отъ смъртната дружина на Велика. Тъ го отнесоха на Величкия балканъ, отдето на конь го изпратиха на лъчение въ България.

*) Нападението при Индже-къой тукъ е допълнение на онова по спомените на Д. Ташевъ. Азъ пратихъ последните на Ан. Разбойниковъ да ги прочете и така да състави изложението си. Съ това се избегна повторение на данни по едно и също събитие.

*

Пенека и Яртосъ бѣха главнитѣ центрове въ участъка на Калканджиевата чета, който бѣше сѫщо тѣй деликатенъ и труденъ като нашия участъкъ.

Въ надвечерието на възстанието Калканджиевъ ни съобщи за пристигането на Шишмановъ и че е на мнение да го приемеме. Ст. Петровъ, Ташевъ, азъ и Г. Калояновъ се посъветвахме и му отговорихме да го използува за възстанието, като цененъ деецъ. Нека тукъ добавя, че Шишмановъ безрезервно бѣ се отдалъ въ служба на дѣлото. Ние бѣхме прави, като дадохме на Калканджиевъ мнение да го използува, въпрѣки че едно окръжно му предвиждаше въ случая смърть. И когато падна въ-турски ржце дори и стана чиновникъ на империята, Шишмановъ остана до край патриотъ. Никой българинъ не пострада отъ него. Той си измѣни следъ възстанието само тактиката, но не и убежденията — желанието си за подобряване положението на народа ни въ Турция.

На югъ и юго-изтокъ отъ Пенешкия участъкъ следваше непоклатимо господството на султана. Въ деня на възстанието това господство бѣ обезпокоено само съ страха отъ комититѣ и отъ разпокъжсането на телеграфнитѣ жици.

Следъ деня на възстанието Калканджиевъ отскочи до насъ и пакъ се върна въ участъка си, който той напусна сравнително рано, като дойде пакъ при насъ и се оттегли нейде по на северъ. Нашата чета се оттегли последна, и то съ тревога и възмущение въ душитѣ.

*

Презъ републиката четата ни посети гърцитѣ край Малки-Самоковъ. Въ нея бѣхъ и азъ като секретарь на войводата ѝ. Посрещнаха ни съ поздрава: „Кальи елефтерия, адерфесъ му“ и други изрази, които научихъ тогава за пръвъ пътъ, понеже незнаехъ гръцки.

Ст. Петровъ свободно се разправяше съ тѣхъ на матерния имъ езикъ. Нѣкои отъ тѣхъ знаеха български, та разговора се водѣше смѣсено. Въ града имъ имаше доста български семейства подъ ведомството на патриаршията, а други вече погърчени.

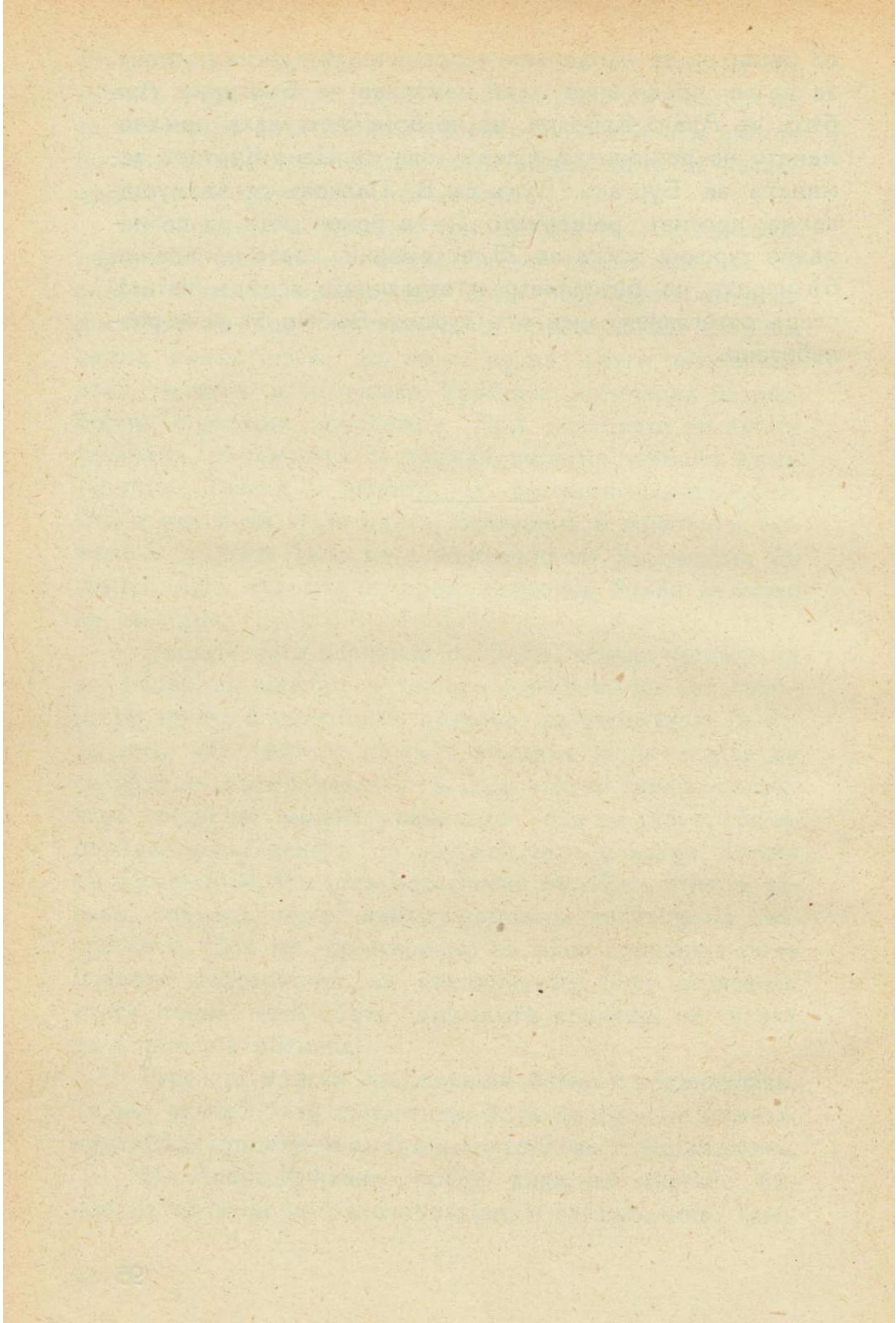
Войската ни нападна при Велика съ горска артилерия. Съ нея тя ни смути. Взехме разни позиции, но следъ това се оттеглихме. Следъ заемането на една позиция, на едно място единъ артилерийски снарядъ падна предъ насъ, но не се пукна; други, обаче, падаха наоколо и се пукаха. Турската артилерия безразборно стреляше навсѣкжде. При позицията ни единъ селянинъ, въоръженъ съ кримка, залегна гърбомъ къмъ турцитѣ. Такава е позата на детската самосъхрана. Стига очитѣ да не виждатъ, осигуренъ е животътъ, маркъ и цѣлото тѣло да е изложено на опасностъ. Съ текива хора, естествено, продължителна борба не може да се води.

Нашата чета повдигна въпросъ: всички четници да се събератъ наедно и дадатъ сражения на настѫпващите турци, а смъртните дружини да охраняватъ и оттеглятъ населението къмъ границата. И тя чакаше да се нареди събирането ѝ съ другите за такава съпротива преди да минемъ границата. Това не стана, обаче, поради несъгласието на другите чети, улисани всички съ бѣжанцитѣ. Въ това несъгласие за общъ отпоръ тогава, споредъ мене, лежи главниятъ дефектъ на възстанието. Ние не премѣрихме въ едно сражение поне боевата способность на съединените сили на всички агитационни чети, безъ смъртните дружини на селата въ Странджа планина.

Турската войска настѫпваше бавно и предпазливо. Тя зае всичко безъ съпротива, безъ да срещне комити, които бѣха станали до възстанието толкова страшни за нея.

Въ Аланъ-Кайрякъ, предъ вида на многото бѣжанци, обхвана ни разочарование и самокритика. Тамъ

се реши да се нападнатъ пограничните турски постове, за да се предизвика така намъсата на България. Азъ бяхъ въ Аланъ-Кайрякъ, но не присътствувахъ при вземането на решението. Следъ това съ Цено Куртевъ заминахъ за Бургасъ. Тукъ съ В. Пасковъ се възмущавахме противъ решението и то преди още да се нападне турския постъ ва 28 септемврий, което нападение бъ изразъ на безсилието и отчаянието всрѣдъ четитъ следъ оттеглянето имъ отъ Турция. Всичко бъ вече разнебитено.

**РЕВОЛЮЦИОННОТО ДВИЖЕНИЕ
въ
СЕЛАТА НА БУНАРЪ-ХИСАРСКИЯ РАЙОНЪ
по спомени на местни дейци**

Стоянъ Бѣжановъ

Едно тайно революционно движение не може да се счита напълно изяснено само съ спомените на видните дейци. Важни съ и спомените на местните водители въ селата. Тези скромни дейци бъха по неволя поставени въ двояка роля: да се показватъ покорни поданици и същевременно да работятъ тайно срещу турската империя. Заради това те съхраняватъ данни, които допълватъ сградата на движението отъ преди 25 години. Убеденъ въ това, постарахъ се да разпитамъ по-важните отъ тяхъ, спомените на които излагамъ тукъ по села.

1. Куру-дере.*)

Г. Маевровъ: Селото ни броеше около 200 къщи. Отъ тяхъ 50 приблизително бъха български, а останалите гръцки. То е далеко по шестъ часа отъ М.-Търново и Лозенградъ, а три часа отъ Б.-Хисаръ.

Нашата организация се създаде отъ главния учителъ Хр. Настевъ. Той дойде въ селото ни и свика нѣколко души въ училището: учителя ни Т. Г. Карагьозовъ, Недѣлчо кехая Стояновъ, Никола Стояновъ, Петъръ Петковъ, Дико Стоювъ и мене. Говори ни върху положението на българите и нуждата да се освободятъ. Безъ да образуваме комитетъ, той ни оставилъ съ поръжка

*) По спомени на *Василъ Поповъ* отъ Велика, съобщени писмено на 9.II.1927 г. отъ гр. Кавакли; *Тъдоръ Г. Карагьозовъ*, съобщени писмено на 10.VIII. 1927 год. отъ Ахтополъ; *Стоянъ Илиевъ Бъжановъ*, разпитанъ въ Бургазъ на 15.VII. 1927 год. и *Петко Маевровъ* отъ Куру-дере, разпитанъ въ Кара-байръ, Бургазка община, на 18. I. 1928 год.

да привлѣчемъ още нѣкои селяни. Това направихме тайно и много предпазливо, поради етнографския съставъ на селото ни.

Карагьозовъ: Ржководството на организацията фактически бѣ въ мои рѣце. Броятъ на посветенитѣ стигна до 50 души. Освенъ гореизброенитѣ, помня Кара Димо Михалъ Стоевъ, Костадинъ кехая Николовъ, Атанасъ кехая Николовъ, Янко Цинигаровъ.

Поповъ: По Великденъ 1900 год. Куру-дере бѣше посетено отъ Гоце Дѣлчевъ и Ст. Лазовъ, а Маджаровъ по болестъ бѣ останалъ нейде изъ Лозенградско. На третия денъ на Великденъ и азъ отидохъ при тѣхъ. Извика ме съ писмо, написано съ червено мастило, приятельъ ми старъ учитель Петъръ Сармашиклиевъ, сега покойникъ. Отъ него притежавамъ едно писмо на турски езикъ, написано отъ Поддумъ-кале. Сѫщиятъ денъ Дѣлчевъ ме закле въ кѫщата на К. кехая Николовъ и ми даде препоръка до околийския ржководителъ въ М.-Търново — Стефанъ Добревъ, отъ когото научихъ шифъра.

Карагьозовъ. Презъ юни сѫщата година мина четата на Г. Теневъ. На връщане тя бѣ оставена въ Бунаръ-Хисарската мѣстност „Совате“, а куриерътъ ѝ Ставре Яневъ дойде въ града и ни съобщи, че четата се нуждае отъ хлѣбъ. Съ нѣколко души отидохъ при нея съ храна. Това бѣ презъ месецъ юни пакъ, дене. Презъ нощта тя се оттегли при „Текето“, отдето куриерътъ Стодле Янакиевъ отъ Бунаръ-Хисаръ я заведе въ Колибитѣ. Като залови Керемидчиоглу, отведе го въ Куру-деренската мѣстност „Мармара“, дето го задържа до получаване откупа, донесенъ отъ куру-деренецъ Михалъ Стоевъ.

Мавровъ: Понеже селото ни продоволствуващите четата, аферата го засегна много. Въ Бѣлгария избѣгахме: Недѣлчо кехая съ [синовете] си Стоянъ и Стойчо, азъ, братя Тодоръ и Христо Димови, Атанасъ Николовъ, Ми-

халъ Стоювъ, братя Стоянъ и Димитъръ Панайотови, Яни и Христо Стоюви, Никола и Недѣлчо Стоянови. Избѣгахме на денъ св. Петка. Тоя денъ се празнуваше на селското ни аязмо, а въ Индже-къой имаше панаиръ. Стража дойде въ селото ни и ние набихме гората. Отидохме чакъ въ Бургасъ въ хана на Тодоръ Минковъ.

Аферата разстрои организацията въ Куру-дере. По Димитровденъ 1900 год. повечето отъ забѣгналите се върнахме, наистина, подмамени отъ амнистия ужъ, ала пострадахме. Всички бѣхме арестувани и отведени въ Лозенградъ. При разпита единъ стражаръ ме удари силно въ дѣсната страна на гърдите. Оттогава останахъ неджгавъ. Срещу рушветъ по 30 лири турски на човѣкъ, освободиха ни. Парите натъкмихме като продадохме кой храна, кой крави, кой пъкъ дизиите на жената си.

Бѣжановъ: Въ есенъта на 1902/903 уч. година Маджаровъ нареди чрезъ училищния инспекторъ да ида учителъ въ Куру-дере, като важенъ пунктъ за революционната организация. Отидохъ семично. Първата нощ квартирувахъ въ къщата на кмета Недѣлчо кехая Стояновъ, човѣкъ съ 500—600 овце, едно голѣмо бogaтство за онова време въ Турция. Следъ това се настанихъ за постоянно въ училището.

Кметът, разочарованъ отъ аферата, ми говори, че мрази революционните дейци и че ще предаде всичко на властъта, щомъ подуши да се работи нещо. Същия езикъ държеше и бакалинътъ Войко Димовъ, членъ също на организацията до Керемидчиоглуовата афера. Азъ не смѣехъ да отворя въпросъ. Това положение продължи до началото на януари 1903 год., когато единъ денъ дойде урумъ-беглишкиятъ куриеръ Панайотъ Атанасовъ и ми съобщи, че ще дойдатъ Шишмановъ и Ташевъ. На 5 януари вечеръта, срещу Водици (Богоявление), тѣ ми бѣха гости въ училището.

Още преди да съмне, извикахъ кмета въ училището подъ предлогъ да подпише доклада противъ сел-

ския свещеникъ Василь Янковъ, когото обвинявахме въ пиянство. Следъ Недѣлчо кехая повикахъ Войко. И двамата капитулираха предъ вида на острия войвода. Той поиска отъ насъ да му устроимъ вечеръта срещу Ивановденъ събрание за ново организиране на хората.

На Богоявление, следъ отпускъ черква, пратихъ въ училището свещеника В. Янковъ ужъ да ръси. Като излѣзе, цѣлъ бѣ пожълтѣлъ и изплашенъ.

Срещу Ивановденъ вечеръта събранието стана въ училището. Организацията се възобнови и постави подъ мое ржководство. Таксилдаринътъ на селото — Ангелъ Кирязовъ — стана секретарь, Недѣлчо Стояновъ — касиеръ, а Никола Стояновъ и Тодоръ Димовъ — съветници. П. Мавровъ получаваше писмата и ги предаваше на касиера.

Въ края на февруари 1903 год. Калканджиевата чета устрои събрание сѫщо въ училището. Всички българи бѣха вече посветени. Гърцитѣ подушили пребиванието ѝ, та месецъ следъ като замина, предложиха да посвети и тѣхъ. Свещеникътъ имъ Григоръ Стаматовъ (по произходъ българинъ, братовчедъ на свещеникъ В. Янковъ, обаче, жененъ за гъркиня и станалъ патриаршистъ) дойде при мене и каза: „И ние искаме да бждемъ членове на каквото сѫ българитѣ“. Отговорихъ, че не зная какво вършатъ българитѣ, но че ще ги питамъ и тогава ще му кажа. Сѫщия денъ куриеръ ми съобщи, че вечеръта четата пристига въ селото. Бѣ края на мартъ. Сондирахъ я по желанието на гърцитѣ. Тя се съгласи да ги покръсти. За тая цѣль настанихме я въ две грѣцки кѫщи: едната половина на четата у свещеника гъркоманъ, а другата — у гърчещия се Георги Яланджиоглу (по баща българинъ, а по майка грѣкъ и жененъ за гъркиня), познатъ на Ст. Петровъ отъ затвора въ Лозенградъ. Още сѫщата нощь бѣха посветени всички гърци, и то чисти гърци по народность, които знаеха български, когато нашитѣ селяни не знаеха грѣцки.

Следъ това заедно съ българитѣ бѣха разпределени на групи по 10 души на чело съ десетници. Гърцитѣ изпълняваха добре и точно задълженията си.

Непокръстени останаха само двама арнаути и гръцкия учител, синъ на единия отъ тѣхъ, понеже считаха ги за доносчици.

Следъ това кръщение четата замина за Урумъ-Беглия.

Калканджиевъ се обличаше като турчинъ и бръснѣше темето си по турски.

Веднажъ съ четата си бѣ у Тодоръ Димовъ, отдото се премѣсти у Никола Стояновъ. И въ дветѣ кжди посвети нѣкои изоставени до тогава хора.

Въ Куру-дере имаше 50 души аскеръ на чело съ юзбашия. Този единъ день извика мене и кмета Недѣлчо кехая. Съобщи ни, че дочулъ какво хайдути обикаляли въ гората, та да се оповести на селяните да имъ даватъ каквото искатъ, за да си отиватъ по-скоро. Кметът почна да му разправя, че нѣма такива хора и че той като куршумджия (стрелецъ), ако има, би ги избилъ, а не да имъ дава храна. Обаче, юзбашията настоя на своето. Населението се окуражи. Съюзътъ на гърцитѣ и българитѣ се усили.

Около 10 май куру-деренскиятъ куриеръ Грудъ Стойчевъ доведе четата отъ Урумъ-Беглия. Сега тя провѣри дейността на селския комитетъ и редовността на вноса му, следъ което замина за България. Сѫщия месецъ имаше обиски и разкрития въ Лозенградско. Чета не влѣзе вече въ селото. Войската въ него се увеличи. Една сутринь въ дюкяна на Войко чаушина на аскера обвини българитѣ въ комитликъ. Ив. Николовъ, младъ и строенъ българинъ, отрече достовѣрността на обвинението и влѣзе въ пререкания съ турчина. За тая смѣлост изяде единъ шамаръ. Българитѣ пламнаха. Тѣ горѣха отъ желание за мъсть. Азъ не ги оставилъ да запалятъ преждевременно селото. Група младежи,

обаче (десетина души), на чело съ Ив. Николовъ избѣгаха въ гората и дебнеха да избиятъ патраула. Настояхъ да не посегнатъ никому и тѣ нас скоро заминаха въ България.

Куру-деренскиятъ гръцки учителъ Димитъръ Арнаудовъ отишълъ въ Лозенградъ и предалъ всичко на владиката, а този на мютесарифина. Отъ Б.-Хисаръ дойдоха стражари. Тѣ забраха Недѣлко кехая и братъ му Димо, а отъ гърцитѣ — Георги Яганджиоглу и Щеряната. Отвели ги въ Лозенградъ и после въ Одринъ.

Кметътъ ми повѣри селския печатъ. Съ него на ржка почнахъ да издавамъ удостовѣрения на по-младитѣ да отиватъ въ гората да сѣкатъ дърва, откето вече не се връщаха, а отиваха въ България. Това правѣхъ отъ страхъ да не би арестуванитѣ гърци да издадатъ хората. Въ селото останаха по тоя начинъ само по-възрастнитѣ българи.

Турцитѣ търсѣха избѣгалитѣ. Азъ спокойно отговаряхъ, че ги нѣма. Укривахъ и нѣкои незабѣгнали още, за да ги улесня отпосле да бѣгатъ. Благодарение на това, нито единъ издаденъ отъ гърцитѣ не се залови.

Всѣки денъ очаквахъ двамата гърци да издадатъ и мене. Обаче, заради приятелството ни тѣ не направиха това.

Смѣтахъ да седя въ селото докато ме тѣрпи войската, за да окуражавамъ хората, ала една нощъ гръцкиятъ свещеникъ ми съобщи, че турцитѣ се готовѣли да ме убиятъ. Веднага си съставихъ пжтенъ листъ (икми хаберъ) и заминахъ съ сина си Георги за родното ми село Каваклия, Лозенградско. На пжтя при турското село Искюпъ-дере, залови ни патраулъ, но ни освободи, като снабдени съ листъ за пжтуване. Вечеръта останахме да спимъ въ с. Къзълджикъ-дере, въ дюкяна на налбантина Пеньо Желѣзковъ отъ Лозенградъ. Мухтаринътъ на това турско село ме арестува подъ предлогъ, че съмъ учителъ въ гнѣздото на комитетъ, поради което

и азъ тръбва да съмъ непременно комитинъ. Ходжата на селото, Халилъ, съ когото се запознакъ отъ по-рано, се намѣси и ни освободи. Той ме посъветва да вървя право въ родното ми село, защото времената сѫ лоши. Така и направихъ. Въ Куру-дере вече не се върнахъ. Бѣ края на юни 1903 год., следъ изпита.

Мавровъ: Презъ юлий въ околността на селото ни се яви голѣма чета на чело съ Ст. Петровъ. Тя не можеше да влѣзе въ село, понеже постоянно пазѣше войска. Единъ денъ дойде при мене овчарът Иванъ Филинъ и ми съобщи, че четата чака за хлѣбъ. Веднага обадихъ на двама селяни. Тримата заедно подъ предлогъ, че отиваме на жетва, занесохме ѝ хлѣбъ. Okaza се, обаче, много малко. Съ насъ бѣха и женитѣ ни. Върнахме се веднага да вземемъ още хлѣбъ, като го поставяятъ въ по единъ пчелинъ кошъ, ужъ че идватъ за ловъ на открити пчели. Другъ пътъ отнесохме хлѣбъ на четата по другъ начинъ. Тя бѣ на Липовия баиръ. Съ Яни Стоювъ тамъ имахме ниви, които жънехме заедно. Събрахме около двадесетъ жътварки и ги отведохме на нивата на Яни, като натоварихме и едно магаре съ множко хлѣбъ. Жътварките не знаеха предназначението му. Така постъпваха и други. По тоя начинъ продоволствувахме четата презъ юлий, предвестникътъ на бурята въ началото на августъ.

Веднажъ ходихъ въ маглаикъйския балканъ при четата на Ст. Петровъ. Съ мене бѣше и Недѣлчо Продановъ. Взехме 3—4 пушки.

Смъртната ни дружината се състоеше отъ Петко Куртата, Ив. Николовъ, братя Петко и Вълчанъ Маврови, отъ които последниятъ ходѣше съ четата; Стойчо Тодоровъ, Янко Георгиевъ, Танасъ Николовъ, Кирякъ Георгиевъ, Ив. Филинъ и други, всичко около 20 души. Обучаваше ни Христо Старшията. Той бѣ и войвода на смъртната ни дружина.

На 5 августъ вечеръта селото ни не бѣ нападнато отъ възстаници. На другия денъ войската сама си отиде. Следъ нея влѣзе смъртната ни дружина и нѣкои други момчета отъ околните села.

При нападението на Индже-къой отъ селото ни участвуваха братъ ми Вълчанъ, Петко Куртата, Ангелъ Кирязовъ, Стойчо Тодоровъ и Ив. Николовъ.

Харманитѣ довършихме на свобода. По заповѣдъ на четитѣ складирахме малка частъ брашно въ Липовъ баиръ и Мармара, а останалата частъ прибрахме въ хамбаритѣ си. Преди да свършимъ това окончателно, почна отстѫплението, по право бѣгството ни. Отъ селото ни почти всички българи се изселиха. Останаха само гърци.

Следъ амнистията, повечето семейства се върнаха въ Турция. Мене, Недѣлчо Неновъ и синъ му Стоянъ пакъ арестуваха. Отведоха ни въ Индже-Къой. Ядохме бой, но се спасихме отъ затворъ само съ по 2 лири рушветъ.

2. Урумъ-Беглия.*)

Калояновъ: Роденъ съмъ въ М.-Търново на 11 май 1877 год. Свършихъ VI класъ въ Одринъ презъ 1896/97 учебна година. Три учебни години наредъ учителствувахъ въ Докузъ-Юкъ. Тукъ по Коледа 1898 год. Маджаровъ ме покръсти. Въ 1900 год. отидохъ въ Раклица на среща съ Дѣлчевъ. При Керемидчиоглуовата афера съ учителите Яни Ивановъ въ Ениджия, Коста Георгиевъ въ село Ени-Махле и селянина Щеръо Димитровъ отъ с. Докузъ-Югъ събрахме се въ Кара-Хадъръ у свещеникъ Никола Яневъ, у когото и нощувахме. Сутринъта отидохъ самъ въ граде да проучва положението и да видя

*) По спомени на учителя Георги Калояновъ, разпитанъ въ Бургазъ на 9. IX. 1926 год., и шурея му Найденъ Димовъ Моловъ, разпитанъ въ Василико на 18. VIII. 1927 год.

дири ли ни властъта. Върнахъ се съ донесение благоприятно за нась. Разотидохме се. Аферата, обаче, заsegна Урумъ-Беглия въ лицето на Михаилъ Илиевъ, Стаматъ Жековъ, Добри Николовъ и Ив. Каракашевъ, които бѣха отведени въ Б.-Хисаръ и освободени срещу рушветъ отъ десетъ лири, безъ да се заведе дѣло противъ тѣхъ. Въ селото имъ азъ станахъ учитель отъ есенята на 1900 година и стояхъ такъвъ редовно до надвечерието на Преображенското възстание.

Понеже заварихъ населението подъ впечатлението на ужасите отъ Керемидчиоглува-та афера, първата учебна година (1900/901) не отворихъ никому дума за организацията. Такава се зароди наново въ Урумъ-Беглия съ идването на първата чета въ него.

Молловъ: Родното ми място бѣ единственото чисто българско село въ Бунаръ-Хисарско. То имаше около 170 кѫщи. Презъ августъ 1902 год., въ време на харманъ, Калояновъ, който бѣ годенъ за сестра ми, посвети предварително мене и братовчеда ми Димитъръ Георгиевъ Гоговъ и отиде въ Пенека да доведе тримата първи четници въ нашия край, отъ

Георги Калояновъ

които Шишмановъ бѣ войводата. Настанихме ги въ саманлъка ни за сѣно, безъ знанието на родителите ми. Тамъ кокошките ни снасяха яйцата си. Майка ми (Дона Д. Арнаудова) влѣзла да ги прибере. Натъкна се на въоръжените и припада отъ страхъ. Нелегалните изкочили да я успокояватъ, като ѝ казали, че сѫ скрити отъ сина и зетя ѝ. Жълта като восъкъ, тя дойде на хармана ни и разказа случилото се съ нея на баща ми. Той ме навика, защо се бѣркамъ въ такива работи и защо не му обадихъ. Успокоихъ го. Тайната се запази.

Четата събрание не устрои, а само посвети поединично нѣколко души, които ѝ представихме. Тѣ бѣха: голѣмия ми зетъ Вълчо Райковъ, Стаматъ Жековъ, Добри Николовъ, Михаилъ Илиевъ, Петко Янакиевъ и нѣкои други.

Калояновъ: Въ есенъта на 1902 год. самъ доведохъ втората чета на Шишмановъ и я настанихъ въ долния етажъ на училището. Тоя пътъ тя покръсти най-първо младия свещеникъ Панайотъ Димитровъ отъ сѫщото село. Сега организацията се нареди добре. Стаматъ Жековъ стана председателъ, азъ — секретарь, Христаки Николовъ — касиеръ, Панайотъ Атанасовъ Дудушинъ — задграничънъ куриеръ за прекарване въ България подозрителни за властьта и провинени членове, и Атанасъ Карабакала — куриеръ за съседните села, главно Велика, отдето презъ Куру-дере четите слизаха въ Урумъ-Беглия. Членски вносъ се опредѣли месечно едно чентенче. Въ цѣлия районъ такъва бѣ вносската.

Въ края на януари убихме гърка Йоргаки Периловъ, двамата синове на когото бѣха гръцки учители въ Мидия и Виза.

Щомъ Йоргаки подушилъ, че четата е въ селото, отишълъ въ Лозенградъ да увѣдоми властьта. Тамъ предварително открилъ намѣрението си на двама гърци — Димитъръ Додоглу и чаракчията Димитъръ Кабата, отъ когото организацията ни купуваше царвули и патрон-

даши. Двамата гърци го посъветвали да не обажда на властта, че може да пати. Йоргаки, обаче, не послушалъ. Кабата съобщи, че има предателство. Докато лозенградскиятъ мютесарифинъ нареди да дойде стража отъ Б.-Хисаръ Йоргаки бъ убитъ, още щомъ се върна отъ града, отъ Никола Георговъ Дупчовъ, Янаки Ангеловъ и Димитъръ Кустадиновъ. Тъ станаха първите нелегални отъ Урумъ-Беглия.

Убийството привлече около 20 души стражари, воиници и следователь. Констатираха само убийството и безъ да извършатъ арести върнаха се всички пакъ въ Б.-Хисаръ.

Презъ февруари 1903 год. Ташевъ ми съобщи устно, че Шишмановъ е отстраненъ отъ организацията задето нападналъ Ювалията и не внесълъ взетите пари въ касата на организацията. Едва на конгреса въ Варна 1904 год. научихъ същинската причина за отстранението му — пасивни неморални деяния. Ташевъ, азъ и други възразихме, че други вършеха подобни деяния. Герджиковъ остана посраменъ отъ изнесените обвинения по адресъ на негови любими дейци и задето отстрани Шишманова безъ следствие.

Населението въ Б.-Хисарско обичаше Шишмановъ, обича го и сега. Той оставилъ срѣдъ него дълбоки следи съ пълнотата и стройността си, съ широките си плещи и лице и съ своя простъ, но разбранъ и красноречивъ говоръ. Славата му порастна още повече презъ войводството на Калканджиевъ, който нѣмаше качества, съ които да му съперничи.

Найденъ: Въ пролѣтъта на 1903 год. въ селото ни се образува смъртна дружина на чело на Г. Калояновъ. Въ нея влизаха: Добри Николовъ, Недѣлчо Христовъ, Панайотъ Атанасовъ, Димитъръ Чалъоглувъ, Георги Маджуровъ, Георги Атанасовъ Войниковъ, Христаки Яневъ, Стоянъ Чалъоглувъ, Андрея Стояновъ, Димитъръ Гоговъ. Яни Мънгиновъ, Никола Г. Дупчовъ, Петко Рай-

ковъ, Димитъръ Михайловъ, Янаки Ангеловъ, азъ; броятъ ѝ изобщо се движеше отъ 10 до 20 души. Ноще се обучаваше въ мѣстността „Габрака“ въ Бѣкльовата кория, наричана така по кашлата на дѣдо Бѣкльо.

Калаяковъ: Калканджиевъ иска пари и отъ Урумъ-Беглия ужъ за оржжие, но не му дадохме. Съ него пѫтувахъ за Бѣлгария презъ лѣтото на 1903 год. По това време бѣлгарската власт преследваше комититѣ. Ние, обаче, свободно минахме границата, понеже по-граничниятъ офицеръ бѣ познатъ на Калканджиевъ. Стигнахме въ Бургасъ. Пасковъ ми каза, че Шишмановъ внесълъ десетъ лири, които му бѣхме дали за две манлихерки.

Калканджиевъ се оправдавалъ, че 80-тѣхъ лири, взети отъ Пенека, Чонгара и Сатж-кьой, откраднали му ги въ Урумъ-Беглия. На конгреса въ Варна азъ разкрихъ тая лжжа. Осѫдиха го на смърть. Той, обаче, не се яви въ организацията.

На конгреса въ Петрова нива присѫтствувахъ и азъ. Отъ тогава станахъ нелегаленъ въ четата на Ст. Петровъ.

Азъ бѣхъ прочемъ войвода на Урумъ-Беглийската смъртна чета, чието село спадаше въ Величкия участъкъ. Четата ми ноще винаги се увеличиваваше, понеже нѣкои селяни, отъ страхъ да не ги арестуватъ внезапно, идваха въ нея и дене пакъ се връщаха въ Урумъ-Беглия.

Найденъ: Презъ месецъ юний 1903 год. офицеритѣ прогониха смъртната ни дружина и тя се настани около Цикнихоръ, дето се обучаваше заедно съ дружината на това село. Тукъ бѣ и Кустада Николовъ отъ с. Пиргопуло. Обучението се ржководѣше отъ Михаль Райковъ Ивановъ, войвода на цикнихорската смъртна дружина. Той бѣше служилъ въ първия наборъ въ Бѣлгария, та ни командуваше по руски. Войводата пѣкъ на кладарската смъртна дружина — Стоянъ Желѣзковъ — имаше за мушка една дѣсчица съ иглена дупка. Единъ день,

като обучаваше едного на прицелъ, падна убитъ отъ куршума на пушката му.

Малко преди възстанието, Шишмановъ, съ рисъ да бъде убитъ отъ четитѣ съгласно издаденото противъ него окръжно, влѣзе въ Турция. На пътъ къмъ Урумъ-Беглия, той наливъ на турци, които карали въ Индже-къй кола съ карпузи. Въ тъмнината взелъ ги за българи, та имъ се обадилъ. Турцитѣ му стреляли. Шишмановъ наришилъ единия съ револвера си и продължилъ. Още сутринта рано войници обградили селото ни. Шишмановъ билъ въ къщата на Георги Жековъ, въ източния край на селото. За да го спасятъ, нѣколко баби излѣзли ужъ за дърва въ гората; съ тѣхъ заедно маскиранъ излѣзъ и Шишмановъ. Той продължилъ пътя си за Пенека. Тамъ стигналъ тъкмо, когато Керимъ чаушъ съ кавалерията претърсвалъ родното му село.

Калояновъ: Въ деня на възстанието едни отъ урумъ-беглици взеха участие въ нападението на Индже-къй, а други съ мене заедно скъсаха телеграфните жици Виза и Бунаръ-Хисаръ. Дружината ми се състоеше отъ 12 души. Въ надвечерието на възстанието криехме се въ курията на турското село Пуралия, четири часа далеко отъ Индже-къй. Кучета на турци ловджии ни откриха презъ деня на 5 августъ. До като ловцитѣ обадятъ на властъта, скъсахме линията и се отправихме за четата на Ст. Петровъ.

Преди отстѫплението забрахме отъ Урумъ-Беглия наши роднини, повечето млади хора, и се оттеглихме къмъ Велика. По пътъ се събрахме съ бѣглеци отъ Сергенъ, Яна, Чонгара, Б.-Хисаръ. Въ началото на септември всички стигнахме въ Аланъ-Кайрякъ.

При настѫплението си турцитѣ убиха въ селото ни свещеника Димитъръ Вълковъ и Тодоръ Поризана.

При амнистията отъ 1904 год. почти всички се върнаха. Върнахъ се и азъ и шуреятъ ми Найденъ.

3. Сергенъ.*)

Калояновъ: Това село бѣ далеко отъ Урумъ-Беглия часъ — часъ и половина. Имаше 200 гръцки кѫщи и по 100 турски и български. Уговорихъ съ Шишмановъ да се създаде въ него пунктъ. За това единъ день изви-кахъ Русинъ кехая Георгиевъ и го покръстихъ. Той бѣ богатъ сергенски овчаръ, но обичаше да подържа разбойници.

Апостолъ: Въ селото ни трѣбваше да се действува много предпазливо. Българитѣ бѣхме патритршисти. Презъ августъ 1902 год. ноще дойде въ Сергенъ урумъ-беглиецъ Добри Камбуровъ и ме покани веднага да замина съ него, че братъ ми живущъ въ Урумъ-Беглия е тежко боленъ. Заведе ме, обаче, въ друга кѫща, дето имаше трима въоржени. Войводата ми откри защо ме вика и после ме закле на револверъ, сабя и пушка. Следъ това поведохъ ги за Сергенъ. Оставилъ ги на края и самъ влѣзохъ въжtre. Намѣрихъ братъ ми Петъръ, който бѣ мухтаринъ, и Русинъ кехая. Този ги прие у дома си. Тукъ имъ представихме по-виднитѣ съселяни. Въ два дни тѣ покръстиха около 20 души. Между тѣхъ бѣха и Кириакъ Василевъ, Ив. Димитровъ, Кустадинъ Бунаръ-Хисарлията, Ив. Тодоровъ и Мавроди кехая. Ржководителъ стана братъ ми Петъръ, а касиеръ — Ив. Тодоровъ. Организацията ни фактически се ржководѣше отъ Калояновъ, Урумъ-Беглийския учителъ. Той ни пишеше писмата, съставяше ни списъците, нагледваше събирането на членските вноски и пр.

Революционната организация ни накара да се почувствува бѣлгари, каквите си бѣхме по рождение и езикъ. Благодарение на това, по-късно се отдѣлихме отъ Патриаршията.

*) По спомени на Г. Калояновъ и Апостолъ Георгиевъ, живущъ сега въ с. Бродилово, Василиковско, чито спомени сѫ записани по мой въпросникъ на 4. XI. 1927 год.

Въ селото ни имаше само три пушки: моята, на братъ ми Петъръ и на Русинъ кехая. И трите ги пазехъ азъ въ къщата си. Една нощ братъ ми дойде и ми каза да ги скрия на всичка цена, че има обискъ. Азъ натирахъ магарето вънъ и после тръгнахъ и азъ навънъ съ оржието. Моята пушка напълнихъ за всички случаи, а двете взехъ на рамо. Патраулът ме усети, ала доде разбере, кой съмъ, какъвъ съмъ, уфейкахъ вънъ отъ село, скрихъ оржието и спокоенъ се върнахъ съ магарето, готовъ да се оправдая, че за него съмъ закъснѣлъ до сега.

Неколко дни преди въстанието Калканджиевата чета ни съобщи, че е на Караманъ баиръ, за да ѝ отнесемъ храна и да получимъ инструкции за предстоящата борба. Съ братъ ми Петъръ още същата вечеръ въ къщата ми обмислюахме, какъ незабелязано отъ турцитъ да изпълнимъ исканото. Презъ същото време единъ нашъ съселянинъ — Ив. Вълчановъ — пиянъ отивалъ на хармана си съ брадва на ржка, като чукалъ съ нея по камънитъ. Патраулът се усъмнилъ, та го завѣль на хармана му и почналъ да чука брадвата на камъкъ, за да примамятъ, ако Вълчановъ е чукалъ въ знакъ на нѣкои тогава. Тогава излизалъ отъ селото на вънъ братъ му Желѣзко кехая, съ мехъ сирене, предназначено за четата. Ударитъ на брадвата го накарали да се прехвърли презъ единъ плетъ и да избѣга. Патраулът стреля залпово и го нарани леко по рамото. Желѣзко стигна, обаче, при четата безъ да му уловятъ диритъ.

Гърмежитъ раздвижа войската. Съ братъ ми не можахме да излеземъ тая нощ отъ селото навънъ.

Сугринъта рано отидохъ на единъ отъ гръцките дукяни да купя ужъ тютюнъ, но въ същностъ искахъ да науча какви бѣха снощи гърмежи. Следъ това отидохъ у Желѣзко кехая, който се върналъ още същата нощ. Казахъ му веднага да напусне селото предпаз-

ливо. И азъ го последвахъ. Присъединихме се къмъ четата.

Следъ бѣгството ни, войската арестува 30—40 българи. Михаилъ Стояновъ, при опитъ за бѣгство, бѣше убитъ. Останалитѣ съ бой отвлѣкоха за Одринъ.

Отъ Сергенъ въ възстанието участвувахме само 5 души. Бѣхме въ смъртната дружина на Пенека, ржководена отъ Т. Шишмановъ. Между село Евренджикъ и Виза имаше постъ. Като го нападна групата ни, нѣмаше никакъвъ турчинъ. Скжсахме жицата и отидохме въ Велика, сборния пунктъ. Следъ известно време, поради настѫплението на турската войска, се оттеглихме въ България.

4. Пенека.*)

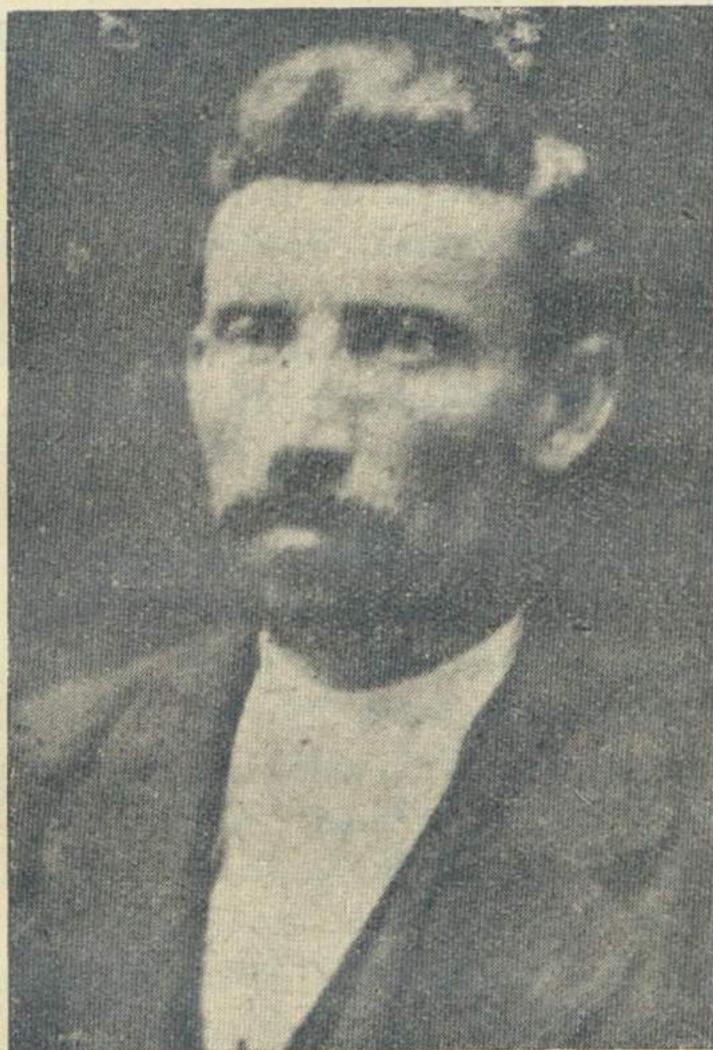
Найденовъ: Селото ни бѣ въ Визенска кааза. То имаше около 300 кѫщи. Всички бѣхме българи, но патриаршисти. Като свършихъ V класъ въ Одринъ, станахъ учитель въ родното ми село за 1899/900 уч. година. Черквата ми плащаше 15 лири годишно. И Св. Екзархия тайно ми даваше пособие до 20 лири. Тя очакваше отъ мене да възвѣрна съселянитѣ ми чрезъ училището въ нейното лоно. Една частъ отъ децата учехъ само на български, друга — на грѣцки, а трета — на български и грѣцки. Най-леко имъ бѣше на български, понеже въ цѣлото село другъ езикъ не се говорѣше съ изключение на черквата, дето се служеше на грѣцки.

Визенскиятъ владика Доротей, по произходъ арнаутинъ, се опита да ми пречи, но не успѣ. Училището накара селото ми да се почувствува българско. Въ 1900 год. вече имаше само десетина гъркомански семейства на чело съ чорбаджи Михаилъ Вълчевъ Фута-

*) По спомени на Василь Поповъ, Георги Шишмановъ, разпитанъ на 23. VIII. 1926 год. въ Василишко, Георги Найденовъ, учитель, разпитанъ на сѫщата дата въ сѫщия градъ и втори пътъ на 18. V. II. 1927 г. пакъ въ Василико, заедно съ Калудъ Стояновъ.

коглу. Всички други бъха екзархисти. Ние държахме училището, а патриаршистите, макаръ и меншество, — църквата.

Шишмановъ: Въ 1900 год. въ селото ни имаше вече и революционна организация. Създаде я въ тъсенъ кръгъ братъ ми Тодоръ, за което дойде единъ

Георги Найденовъ

день отъ Лозенградъ съ конь. Бѣше месецъ августъ 1899 год. Въ кѫщата ми събра четирима души: мене, учителя Г. Найденовъ, Петко Алексовъ и Георги Хаджийкинъ; следъ като ни посвети, закле ни и се върна презъ Лозенградъ въ България съ паспортъ.

Поповъ: Отъ нашето село Велика до Пенека разстоянието е 8—10 часа. Найденовъ всъка събота, щомъ разпушнѣше дѣцата, подъ предлогъ, че отива на бащината си рѣчна воденица, стигаше посрѣдъ нощъ въ селото ни, събуждаше ме, решавахме и по петли време си заминаваше обратно. Колко мили среши и още посърдечни раздѣли съмъ ималъ съ него до манастирчето „св. Петка“, и то все преди зора да пукне!

Найденовъ: Въ пролѣтъта на 1902 год. Шишмановъ съ първите си двама четници Д. Ташевъ и Д. Георгиевъ дойде въ селото ни, като нелегаленъ ржководителъ на Б.-Хисарско. Видѣ се най-първо съ братята си Георги и Иванъ и съ мене. Тримата отъ своя страна му представихме други лица. Азъ напр. пратихъ му мухтарина на екзархиститѣ Михаилъ Петковъ, Вълчо Димитровъ, Петко Алексиевъ, Стоянъ Георгиевъ и Фотаки Димитровъ, мой свинарь, когото назначихме куриеръ на организацията ни.

Шишмановъ: Когато братъ ми дойде въ селото ни съ втората си чета презъ есенъта на сѫщата година (1902), решихме да оберемъ въ полза на организацията Ювалията. Съселянинътъ ми Петко Алексиевъ предложи това. Войводата му каза: „Гювендисвашъ ли се“? (Наимашъ ли се?). За тоя обиръ дадохме въ помощъ на четата нѣколко селяни, между които бѣ и Фотаки свинаря.

Найденовъ: Последнитѣ ми съобщиха, че много малко пари взели отъ попа. Тѣмъ се падна за труда половинъ лира. Купиха си едно агне и гуляха за спасението си.

Шишмановъ: Братъ ми искаше да убие следъ обира П. Алексиевъ, задето предложи безъ да знае положението на Ювалията. Той ималъ жива стока, но не и пари.

Найденовъ: Въ пролѣтъта на 1903 год. Калканджиевъ иска отъ мене, като ржководителъ на селския комитетъ, устно обяснение за обира на Ювалията. Пита

ме: На какво основание дадохъ хора и кого питахъ.
За постъпката ме мъмри устно и всичко се свърши.

Чухъ, че отстраниха отъ организацията Шишманова за тоя обиръ. Не е право. Той не отиде на своя глава и почти нищо не взе отъ попа.

Къмъ края на есента 1902 год. въ селото ни дойдоха Кондоловъ, Шишмановъ, Ташевъ и Камилски. Посрѣдъ нощъ устроиха масово събрание въ черквата и посветиха Михаилъ чорбаджи, съ което раздоритѣ въ селото ни се прекратиха.*)

Презъ 1903 год. турската властъ следѣше чрезъ куруджиите, какво става по българските села. Нашиятъ куруджия се назваше Мустафа. Следъ конгреса на Петрова нива веднажъ той срещна въ селото ни Калканджиевата чета, тъкмо когато тя излизаше за гората. Четата го забра съ себе си и го уби. Уби го Ст. Мариновъ българанчето (той бѣ дезертьоръ отъ България, заселенъ и ожененъ въ Пенека) отъ смъртната ни дружина, създадена при войводството на Калканджиевъ.

Смъртната ни дружина се състоеше отъ мене, Ив. Райко Кехайовъ, Ст. Георгиевъ (майсторъ Стоянъ**), Фатаки свинаря, Димитъръ Тодоровъ Драмовъ, Димитъръ Николовъ Козинаровъ, Ив. Николовъ Демековъ, Стоянъ Мариновъ, Атанасъ Купеновъ Катеринчевъ, П. Алексиевъ, Георги Михалевъ Крундирата и . . .

Понеже станахъ много подозителенъ за властъта, презъ юлий 1903 год. постъпихъ въ четата на Калканджиевъ. Следъ Илинденъ той искаше да посети селото ни. Уведоменитѣ мои съселяни бѣха се събрали въ къщата на дѣдо Яни Самоковлията, за да го чакатъ. Вой-

*) Вж. кн. I „Георги Конъоловъ . . .“, Бургасъ, 1927 год., стр. 51—52.

**) Той бѣ възстанникъ въ 1876 год. Родомъ бѣ отъ с. Ениджия, Лозенградско. Въ Урумъ-Беглия бѣ праматаринъ и шивачъ. Следъ това, поради нѣкаква случка, избѣга и се укри въ Пенека, дето после остана да живѣе и се ожени.

водата влъзълъ при тъхъ въ турски дрехи, съ саръка на убития Мустафа. Помислили го първоначално за турчинъ, та се изплашили.

Найденовъ и Калудъ: Убийството на Мустафа създаде афера въ селото ни. Четата накара мухтарида да съобщи на властта за изчезването на куруджията. Веднага отъ Виза дойде кавалерия на чело на Керимъ чаушъ. Тя обгради селото и би много хора, за да се добере до истината по изчезването на Мустафа. Найсетне намѣри гроба му. Върху него четата бѣ изгорила цѣла кола дърва, за да прикрие следите му. Намѣриха и трупа на кучето му, убито сѫщо отъ четата и заровено до него.

Когато селото бѣ заградено, отъ къмъ юго-западната му страна, по водата за селската воденица, влизаъ върженъ Т. Шишмановъ. Явилъ се въ кѫщата на Цвѣтко Георгиевъ. Той му казалъ да се върне назадъ, че селото е заградено.

На другия денъ сутринта кавалерията забра и откара въ Виза 20 души, между които бѣха и свещеникътъ Димитъръ Яневъ, Ив. Фотакиевъ (гъркоманъ), чорбаджи Михаилъ, Ив. Радиловъ, братъ ми Райко Найденовъ, когото просто пребиха отъ бой заради мене. Презъ Лозенградъ откараха ги въ Одринъ. По пътя за Лозенградъ чорбаджи Михаилъ едва вървѣлъ, влеченъ отъ другите арестанти. Близо до града конвойтъ го пребилъ съ прикладите на пушкитѣ си.

На 1 августъ около 90 души пенечани и ятросци отивахме въ Велика за оржжие. Въ мястността „Чардака“ натъкнахме се на патраула Тодоръ Калудовъ (Тончето отъ Б.-Хисаръ) отъ четата на Ст. Петровъ. Войводата ни събра всички на една поляна и отдѣли само 12 души, изброени по горе, понеже въ Велика нѣмало пушки за повече хора, а останалите ги върна въ селата имъ. До тоя денъ у насъ имаше само револвери и ками.

Найденовъ: Преди възстанието смъртната ни дружина прие за войвода Т. Шишмановъ. Той дойде при насъ въ гората. Въ надвечерието на възстанието азъ съ единъ съселянинъ още отидохъ къмъ Ягросъ при Калканджиевата чета. Съобщихме на войводата ѝ, че съселянитѣ ни искатъ Шишмановъ за войвода. Калканджиевъ се съгласи при условие да не иде самъ Шишмановъ въ четата му, което прочее и последниятъ не желаеше, понеже знаеше окръжното до четитѣ за него.

Шишмановъ: Въ пенешкия участъкъ се образуваха три групи отъ по четири селяни и по единъ четникъ, съ назначение да скъжатъ телефонните жици на Саая (Малъ тепе), при Визенското беклеме — жиците за Б.-Хисаръ и при маджурското село Султанъ бахче — жицата за Мидия.

Найденовъ: Смъртната ни дружина на чело съ Шишмановъ на 5 августъ вечеръта изгони отъ Пенека мюлтезимитѣ (юшураджиитѣ) и върна дошлите коля отъ Виза за храна. Така започнахме възстанието. Ние станахме господари на селото ни.

Нѣкои пенечани имаха колиби (10—15 високо) въ северо-източна посока отъ селото, далеко единъ часъ и половина. Наричаха се Апартесъ. Единъ селянинъ ни донесе въ първите два дни на възстанието още, че въ тѣхъ се намира колъ (патраулъ) отъ 9 души. Шишмановъ поведе веднага смъртната дружина. Азъ по болестъ не можахъ да ида.

Колътъ нощувалъ въ една отъ колибите. Дружината го обградила и сутринта запалила колибата. Войницитѣ си пробили изходъ презъ една дупка и излязли. Завързало се сражение. Паднаха двама турци, убитъ бѣ, обаче, и Фотаки свинаря. Дружината се върна пакъ въ село.

Шишмановъ: Около десетъ дни прекарахме въ безцарствие. Хората си работѣха спокойно. Щомъ чухме, че иде войска, селото се изпраздни. Всички се оттеглиха

въ гората. Братъ ми Тодоръ въ качеството си на войвода нареди да се върнатъ всички старци, баби, жени, моми и деца, а да останатъ само мжжетъ. Тъ се прибраха въ „Трънката“ (курия) и „Куртъ-байръ“, който се намира единъ часъ източно отъ Пенека. Братъ ми Иванъ бъ изпратенъ въ Велика да съобщи за турцитъ и да иска помощъ. Той се върна съ десетина четници, които не стигнаха до нась. Къмъ с. Аияне отъ върха „Бузалъциятъ“ видѣли до Пенека палатките на турцитъ. Четниците предъ тая гледка смѣтнали, че страшно ще е да се иде на Куртъ-байръ. Войската ги забелязала. Нѣколко конници ги подгонили. Четниците съ Калканджиевъ избѣгали къмъ Велика. Братъ ми се върна самъ на Куртъ-байръ.

Найденовъ: Нашата смъртна дружина почна да се разочаровава. Нѣкои пожелаха да се върнатъ въ село. Войската не само че не ги закачи, но поиска отъ тѣхъ да привлѣкатъ и останалите въ гората. Така почна разлагането на дружината ни. Отъ денъ на денъ все намаляваше. Патраули почнаха да обикалятъ около нась. Искахме отъ воиновата да ни води при четите, той, обаче, не се съгласяваше, понеже се опасяваше отъ тѣхъ поради окръжното. Предложихме му другаде да идемъ да се скриемъ. И това не прие. Азъ бѣхъ годеникъ. Дѣдо ми идваше на Куртъ-байръ два-три дни наредъ и ме убеждаваше да се върна въ село. Съгласихъ се най-сетне и се върнахъ, заедно съ нѣколко души още.

Шишмановъ: Братъ ми Тодоръ имъ казваше да не си отиватъ съ пушките. Учителъ Найденовъ и П. Алексиевъ, обаче, не го послушаха и се предадоха съ пушките. Като заминаваха, той заплака и каза: „Всичко става за моята глава“. Той предвидѣ участъта си. Турцитъ, като запитали учителя и Алексиевъ, защо до сега не се предадоха, отговорили, че ги спиралъ единъ човѣкъ, който спира изобщо всички хора и не дава оржието имъ. Юзбашията повдигналъ веднага въпросъ за

залавянето му безъ кръвопролитие. Кметътъ Вълчо Димитровъ и нѣкои други първенци съ юзбашията заедно решили: селяни да идатъ напредъ, и следъ тѣхъ на близо да върви войска; щомъ първите го заловятъ, тя ще се притече и ще го задържи.

Найденовъ: Войводата ни бѣ останалъ на Куртъ-баиръ съ около 9 души. Неговото залавяне тури край на пустната слухъ преди това, че за назидание и премъръ на селото ще ме обесятъ срѣдъ мегдана му.

Една сутринъ двама селяни заминаха съ аскеръ къмъ Куртъ-баиръ. Селяните съобщили на недоволниците въ дружината да уловятъ войводата и да го предадатъ на войската.

Шишмановъ: Самото залавяне стана така. Двама души го повикаха на страна, а други отзадъ го заловиха, притиснаха и завикаха. Задържаха и мене. Веднага воиници налетѣха и почнаха да биятъ мене. Казаха имъ, че азъ не съмъ войводата. Спустнаха се къмъ него, вързаха го съ вжже и заедно съ 5—6 души още, оставени свободно, откараха го въ Пенека. По пътя спрѣха ни въ мястността „Цървенака“ и почнаха да биятъ брата ми да каже де сѫ пушките на убитите двама воиници при Апартесь. Каза, че азъ ги зная, де сѫ. Върнаха ме въ Куртъ-баиръ, за да вземемъ пушките, скрити въ трески отъ дѣлани керестета.

Найденовъ и Шишмановъ: Въ село войводата ни бѣ затворенъ самъ, а останалите бѣхме наедно. Още на другия денъ сутринята ни отведоха въ Виза. Навързаха ни по трима. Войводата ни само бѣ вързанъ самъ и вървѣше напредъ. По цѣлия пътъ го биха. Въ Виза, обаче, положението му коренно се промѣни: поднесоха му храна и госби, но той нѣмаше охота за ядене, поради боя отъ предния денъ.

Войводата отказа да даде показанията си въ Виза подъ предлогъ, че само биятъ и не знаятъ, какъ да питатъ; заяви, обаче, че на голѣмото място е готовъ

да каже всичко. Телеграфически се нареди отвеждането ни въ Цариградъ. Презъ Сарай отправиха ни за гара Чаркезъ-къой (Тюлбе-дере). Бъхме 15 души. Войводата бѣ каченъ на каруца, понеже отъ побой не можеше да върви, а останалитѣ вървѣхме пѣшъ, навързани пакъ по трима. Конвойтъ биеше последния редъ, следъ което го смѣняше съ предния. Така изреди всички редици. Преби ни отъ бой. Т. Шишмановъ сегисъ-тогисъ се подсмиваше отъ каруцата и ни подхвърляше, че теглото ни е награда за предателството. Старшията на конвойтъ, най-сетне, се застѫпи и забрани на войниците да ни биятъ. Той имъ каза остро, че нему ние сме повѣрени, да ни отведе въ Цариградъ живи, а не лешъ и че ако сѫ мераклии да биятъ, да идатъ на балкана, а не тукъ вързани хора да мѫчатъ.

Отъ гара Чаркезъ-къой свалиха ни на Сиркеджи въ Цариградъ. Прие ни полиция. Тя ни качи на едно паходче и ни заведе въ Селемли кашласж. По пѫтя войводата се опита да се хвѣрли въ морето, ала полицията го залови и застави да седне съ думитѣ: „кѫде? тукъ не е балканъ, а море“.

Въ Селемли кашласж затвориха ни по единично въ залата съ желѣзни подове. По едно време войводата завика: „Всички тука ли сте?“ часовоятъ напраздно се опита да го спрѣ. Той продължи: „Кабаата само върху ми да хвѣрлите. Вие мене не можете да отървете, но азъ васъ мога“. При следствието всички казахме, че той ни направи комити, той изгори селото ни.

Найденовъ: На другия денъ отъ затварянето ни въ Селемли кашласж мене и войводата разпитаха едновременно въ една стая. Обвиняваха ме, че съмъ участвуvalъ въ нападението на Василико. Шишманова разпитваха на другото кюше. Чухъ въпроса: знае ли какво мисли Русия и България да вършатъ следъ обявяването на възстанието? Отговори, че знае. Слѣдователътъ му, единъ ходжа, каза, че ще му даде листъ да напише

показанията си самъ. Презъ нощта Шишмановъ писа въ същата стая. На другия денъ го извадиха отъ затвора. На излизане го фотографираха и после го отведоха въ двореца, откъде се върна при насъ свободенъ обръснатъ и премъненъ, заедно съ офицера на Селемли кашласж.

Шишмановъ: Брать ми казалъ на султана, че злото произлиза отъ гърцитѣ. „Тѣ подкупватъ пашитѣ и ги настройватъ срещу българитѣ. Вие тукъ не знаете нищо, понеже сте като въ затворъ. Отъ гърцитѣ ще пострада единъ денъ държавата Ви“. Султанътъ го оправди и постави на служба да следи и донася за положението. Опредѣлиха му да живѣе въ Кади-къой съ 30 лири месечно.

На насъ въ затвора каза, че следъ нѣколко дни ще бѫдатъ освободени още 5 души: азъ, Петъръ Стойковъ, Ст. Георгиевъ, Вълчо Ивановъ и Тодоръ Найденовъ, братъ на учителя ни. Този го запита: „Ами насъ, кога ще освободятъ, г-нъ Шишмановъ?“ — „Когато освободятъ всички затворници, тогава и васъ ще освободятъ“, му отговори братъ ми. — „Значи следъ 15—20 години?“ каза учителятъ. — „Не, следъ 7—8 месеци“.

Найденовъ: Въ затвора останахме само 9 души. Военниятъ сѫдъ ни осуди на доживотенъ затворъ. Отъ Селемли кашласж премѣстиха ни въ Цариградския затворъ. Следъ 2 години мене изпратиха на заточение въ Синапъ. Тамъ ме освободиха презъ мартъ 1907 год. заедно съ съселянитѣ ми отъ Цариградския затворъ.

5. Ятросъ.*)

Селото ни броеше 120 кѫщи. Само четири отъ тѣхъ бѣха на цинцари, женени, обаче, за българки. Злото бѣше въ патриаршизма ни, по който вървѣхме и дълго време следъ възстанието.

*) По спомени на Костадинъ Тодоровъ Кехайовъ, разпитанъ въ Василико на 18. VIII. 1927 год.

Тодоръ Шишмановъ

Една Томина недѣля отидохъ съ Димитъръ Градевъ Крачоловъ въ Велика на сборъ при „Къзъ Язмо“. Тукъ и двамата ни посветиха. Презъ Керемидчиоглуват афера азъ попаднахъ въ затвора по подозрение. Лежахъ въ Акия калеси 32 месеци. Като се върнахъ свободенъ, заварихъ войвода Калканджиевъ.

Селскиятъ ни комитетъ се състоеше отъ Димитъръ Райковъ — ржководителъ, помощникъ — азъ и секретарь-касиеръ Стоянъ Кустадиновъ. Ние въ всичко следвахме Пенека, чийто ржководителъ, Г. Найденовъ, бѣше и нашъ, понеже съ Пенека образувахме единъ учестъкъ въ организационно отношение. Първоначално посветените бѣха до 20 души, а при войводството на Калканджиевъ — цѣлото село.

Презъ юлий 1903 год. 8 души отидохме въ Велика и взехме пушки. Другите бѣха: Кирязи Яневъ, Никола Вълчановъ, Никола Плешковъ, Георги Стояновъ, Димитъръ Ругачевъ, Георги Костовъ и Ташо Янинъ. Ржководителятъ ни имаше отъ по-рано още револверъ. Цинцаринътъ Ташо Янинъ скри пушката си, та останахме само 8 души въоръжени — 7 пушки и 1 револверъ. Ние съставлявахме смъртната ни дружина подъ мое войводство.

За възстанието никой не ни потърси. Селото ни не взе участие въ това бунтовническо движение. Войска, обаче, дойде и у насъ. Братята цинциари Ташо и Георги Яневи ѝ предадоха, че имамъ пушка. Азъ отричахъ. Цѣлия денъ ме държаха правъ. На всѣко мое отричане, Ташо отговаряше, че имамъ. Най-сетне, вечеръта да дохъ пушката и ме освободиха. На другия денъ пакъ ме потърсиха, ала бѣхъ избѣгалъ въ гората на селото ни. Сѫщия денъ заловиха останалите 6 души съ пушки и ржководителя ни и ги откараха въ Виза, Лозенградъ, Одринъ. Освободиха ги едва на 20 априлъ 1904 год. заедно съ всички бѣлгари амнистирани като политически престъпници.

6. Едига.*)

Селото ни бъше къмъ Лозенградската кааза. Състоеше се отъ 87 български и 42 гърци къщи. До 1900 год. частъ отъ българите бъха гъркомани, но после станаха екзархисти. Свещеникът ни Койчо . . . бъ старъ, та стоеше настрана. Учителятъ ни Д. Бомбашировъ, обаче, влизаше въ организацията. Тя се създаде за първъ пътъ отъ Шишмановъ и Ташевъ въ края на октомврий или началото на ноемврий 1902 г. Преди това знаехме, че има въ Паспалово, ала нѣмаше кой да вземе инициатива, па ни плашеше смѣсения съставъ на селото ни.

При второто посещение на Шишмановъ и Ташевъ презъ януари 1903 год. организацията се устрои добре: ржководителъ стала бакалина Георги Найденовъ, касиеръ — азъ, съветници — Мавроди Стояновъ и Панайотъ Георгиевъ Гайдаровъ, а куриеръ — Георги Кировъ Явашевъ.

Отъ началото на пролѣтъта 1903 год. селото ни почна да се посещава отъ малко-търновски чети първо на чело съ Дико Джелеповъ, а по-късно и Кондоловъ. Отъ Бунаръ-Хисарския районъ се откъснахме. Това се наложи отъ географското място на селото ни. Понастъпната история на организацията ни е свързана съ движението въ М.-Търновския районъ.

7. Яна.**)

Александъръ: Въ съ селото ни отъ извора „Камара“ протича река, която дълъже българската махала (булгаръ баиръ махлеси) отъ гръцката (румъ дере ма-

*) По спомени на Тодоръ Продановъ Калудовъ, разпитанъ на 18. VII. 1927 год. въ Василико.

**) По спомени на Никола Гандиевъ, разпитанъ въ Василико на 2. VIII. 1926 год., Александъръ Яневъ, разпитанъ въ Бургазъ на 28. VIII. 1927 год. и Димитъръ Яневъ — на 2. II. 1928 год. въ Бургазъ.

леси). Нашата махала имаше около 150 къщи; останали са бъха гръцки. Първоначално всичките българи признавахме патриаршията. Къмъ 1890 год. братъ ми Стоянъ доведе български учител Димитъръ Айвазовъ. Съ това се постави начало на отцепването ни отъ гърцизма. За това братъ ми бъде отровенъ по настояването на наши гърци отъ гръцкия лъкаръ на Скопо, като го лъкуваше.

Н. Гандиевъ.

Гандито: Следъ смъртъта на Стоянъ Яневъ азъ застанахъ на чело на българското движение противъ Патриаршията. Бъхъ връстникъ на Стоянъ. Дванадесетъ души съ него образувахме съветъ за отцепване отъ

гърци! като го избрахме кметъ на българитѣ, какъвто стоя до смъртъта си, всичко три години.

Въ мое време българитѣ се раздѣлиха на две партии. Тѣ се мразѣха помежду си, пречеха си, докато се намѣси революционната организация и ги помири.

Въ началото на една есен въ селото ни дойде презъ Б.-Хисаръ Маджаровъ съ още единъ учитель. Гостуваха въ кѫщата ми. Маджаровъ посвети мене и кмета ни Стоянъ, следъ което замина за Лозенградъ. Наскоро се помина Стоянъ (1898 год.), та нищо не се работи въ това направление.

Александър и Димитъръ: Седмица преди Коледа — месецъ декемврий 1902 г. — дойдоха у насъ Шишмановъ и Ташевъ. Учителътъ ни Манолъ Хаджи Атанасовъ говори на баща ни — дѣдо Яно Стоянъ Кехайовъ — да ни приеме, обаче, той не се съгласяваше отъ страхъ да не се научи Гандито, който сѫщо не искалъ да ги приеме отъ страхъ да не се научи баща ни. Най-сетне при условие, че ще се пази приема вътайна, четниците отидоха първо въ кѫщата на Никола Гандиевъ.

Гандито: Понеже се дѣлѣхме на две партии, поканихъ у дома си само свойте привърженци. Тѣ бѣха около 20 души, отъ които помня: Стоянъ Киро Гавазовъ, Тольо Вълковъ, Костаки Пасковъ, Анести Пасковъ, Никола Цвѣтковъ, Панайотъ Цвѣтковъ, Георги Томовъ, Никола Стояновъ Купеновъ, Димитъръ Николовъ Залоговъ и Кустандинъ Дилидинковъ. Всички бѣха посветени и покръстени. Оставаше да се направи сѫщото и съ хората на дѣдо Яно. Три дни следъ заклеването на моите, Шишмановъ, Ташевъ и азъ съставихме заплашително писмо за обединение. Предадохъ го на Александъръ подъ предлогъ, че е донесено отъ Б.-Хисаръ и оставено на менъ за предаване по принадлежност. Още сѫщия денъ привечеръ отговори ни се, че

предложението се приема и къщата на дъ до Яно е отворена.

Димитъръ: Учителът действуваше по другъ начинъ. Той каза на баща ми, че гоститъ ще дойдатъ отъ Б.-Хисаръ направо. Бъше студено, снѣжно време. Баща ми чудѣше се, какъ ще иде при такова време учителът въ града да ги вземе. Учителът му каза, че ще ги причака само край селото ни. Въ два часа по турски презъ нощта тъ дойдоха, наистина, но не отъ града, а отъ къщата на Гандито, който ги съпровождалъ до насъ и се върналъ у дома си самъ.

Двамата нелегални ми направиха впечатление съ бѣлитъ си калпаци и пушки. Заклеха веднага всички присъствуващи: баща ми, майка ми, братята ми Александъръ и Николи и мене. По тъхно желание даде имъ са да вечерятъ свинско печено. Много се чудѣхме, какъ може въ коледни пости да се блажи. Стана разговоръ за дѣлото. Баща ми се очудваше, какъ може безъ Русия да се постигне нѣщо. Войводата изтъкна, че като се организира и въоржи народъ, самъ ще се освободи. Баща ми отговори, че не може шепа хора да съборятъ така лесно една вѣковна империя. Ние младитъ, разбира се, съгласяваме се съ Шишмановъ.

Следъ вечерята двамата нелегални легнаха на хубавитъ постелки съ обути царвули и съ оржието до тъхъ.

На другата вечеръ извикахме у насъ подъ различни претексти наши роднини и близки. Щомъ влѣзеха въ приемната, побледняваха първоначално, но после се успокояваха и цѣлуваха камата и револвера. Така посветиха у насъ около 20—30 души.

Гандито: Следъ две вечери Шишмановъ и Ташевъ ме поканиха да ида въ къщата на дъ до Яно. Тамъ ми съобщиха, че има вече помирение между българитъ. Тогава се уговорихме за посветяването на Константинъ Стояновъ Шехтановъ.

Димитъръ: Неговата кѫща бѣ срещу нашата — на дѣдо Яно. Повикаха го да дойде у насъ, ала отказа, понеже подушилъ, че има нѣщо. Щомъ съобщиха отказа му, Шишмановъ рипна и дръпна другаря си по оржжие да идатъ у дома му и да го убиятъ, за да не би да ги издаде. Баща ми и други спрѣха нелегалнитѣ и се установиха на следното: идната нощъ компания посветени да отведе Шехтана у Гандито, за посвещението на когото първиятъ още не знаеше, и тамъ нелегалнитѣ да му се яватъ. И наистина, щомъ го отведоха, тѣ, премѣстени пакъ у Гандито, явили му се съ оржжие. Войводата съ голь ножъ се отправилъ къмъ него заканително съ въпросъ: „Ти ли си Кустадинъ Шехтановъ“ — Намѣсата на присѫтстващите отклони работата къмъ покръстване.

Гандито: Въ кѫщата ми стана общо събрание. То избра комитетъ въ съставъ: ржководителъ — мене, помощникъ — Александъръ, секретарь — Николи Яневъ, касиеръ — Стоянъ Атанасовъ Касъровъ и съветници — Д. Н. Залоговъ и К. Н. Шехтановъ.

Втори пжть дойде въ селото ни четата на Калканджиевъ. Настанихме я въ две кѫщи: у Ст. Томовъ, която бѣ въ северо-източния край на селото, и у Ст. Купеновъ — въ северо-западния. Войводата събра всички организирани, за да ги види и въодушеви. Сега се реши комитетътъ ни да събира пари по една лира на човѣкъ за кримки. Събрахме около 13 лири. Отъ тѣхъ тритѣ бѣха на дѣдо Яно и двамата му синове (Александъръ и Николи). Оржжие, обаче, не ни се достави.

Презъ пролѣтъта 1903 год. Калканджиевата чета дойде пакъ въ селото ни. Тоя пжть извикахъ я азъ, за да се справимъ съ появилата се разбойническа банда въ околността на селото ни. Въ тая банда имаше единъ отъ Яна — Петко Димитровъ и единъ яненски зеть — Стоянъ Димовъ Нонковъ отъ Куру-дере. Роднинитѣ имъ криеха цѣлата банда. Тя ненадейно се явила и на све-

щеникъ Стоянъ Калчевъ, та се изплашилъ. Една нощъ посетила и Николи Яневъ, роднина на разбойника Нанковъ по жена. Като секретарь на организацията, Николи ме увѣдоми веднага. Поискахъ отъ него да ми устрои среща съ разбойниците. Тя се състоя въ кѫщата му. Понеже въ селото ни нѣмаше смъртна дружина, поканихъ ги да се зачислятъ въ урумъ-беглийската. Тѣ не се съгласиха, а ме помолиха да ги оставя да се видятъ съ домашнитѣ си, следъ което ще си заминатъ. Удовлетворихъ ги при условие, че никому нищо нѣма да правятъ и веднага после ще заминатъ въ България. Тѣ не удържаха обещанието си.

Въ околността на с. Манастиръ-дере, единъ и половина часъ далако отъ селото ни, въ с. Скопо и въ нашата мерия направиха пакости. У насъ напр. заклаха за ядене едно яре въ мандрата на гърка Янко п. Анастасовъ, а две промумиха за удоволствие. Пратихъ куриера Димитъръ Делидиковъ въ Урумъ-Беглия и доведе четата направо въ кѫщата ми, дето се събра и комитета ни. Решихме разбойниците да бѫдатъ убити. Николи, обаче, за да спаси роднината си Нанковъ (Дели Нанъ Нанковъ), издаде решението ни. Разбойниците своевременно избѣгаха отъ кѫщата на Георги Вълковъ. Тѣ намѣриха въ гората дѣдо ми Дели Динка, като пасеше кравитѣ си, и ми пратиха съ него бележка, че ще ме убиятъ задето ги преследвамъ. Това бѣ на 15 априлъ 1903 год.

Още първия денъ следъ бѣгството имъ отъ село, разбойниците се явили на полето и взели хлѣба на организираните наши съселяни Никола Вълковъ и Ставри Стояновъ Купеновъ, което видѣлъ гъркътъ Сава Властиата бѣше разпоредила въ такива случаи веднага да ѝ се съобщава. Българите не изпълниха това. Гъркътъ, обаче съобщи. Властиата ги арестува като ятаци. Тъкмо бѣхъ уговорилъ съ свещеникъ Ст. Калчевъ да се яви при лично познатия му каймакаминъ, съ цель да

освободи съ подкупъ арестуванитъ, за да не би да издадатъ организацията, арестуваха и мене, дъдо Яно, Толю Вълковъ, Горги Томовъ, Димитъръ Коларовъ и свещ. Ст. Калъчевъ, който успѣ да избѣга до Урумъ-беглия, дето го заловиха и биха тежко.

Н. Вълковъ и Ставри Ст. Купеновъ признали предъ властьта, че се покръстили въ кѫщата на дъдо Яно. Заедно съ това издали синоветъ му и всички заловени, изброени по-горе.

Димитъръ: Въ селото ни имаше трима стражари: Османъ чаушъ, едно проклето гърче отъ с. Азбуа, Визенско, на име Яни и още единъ турчинъ. Като бѣхъ единъ день въ дюкяна ни, тримата стражари минаха въоржени и се раздѣлиха, като напълниха пушките си. Следъ малко Османъ караше Гандито, а гърчето — баща ми. Арестуваха ги въ кууша. Тоя денъ голѣмитъ ми братя бѣха на нивата. Стражарите туриха падарите на постъ въ южната часть на селото, за да задържатъ търсенитъ, като се връщатъ отъ полето. Падарите бѣха все гърци. Братъ ми Александъръ попадна въ рѣцетъ на Стеръо. Щомъ разбра каква е работата, съгласи пъдара да се отбиятъ у насъ да си вземе нѣкаква дреха. Стеръо останалъ да чака на външната ни врата. Майка ми съобщи на Александъръ, че властьта го дири. Той изкърти едно желе зо отъ прозореца на втория ни етажъ и се квърли отъ 5—6 метра височина въ съседната кѫща, отдето избѣга. Серъо дълго чака на вратата ни, викайки напраздно: „Хайде бре, Александро, хайде бре, Александро“.

Вънъ отъ селото Александъръ срѣщналъ да се връща братъ ми Николи. Забира и него къмъ Урумъ-Беглия.

Още сѫщия денъ се чу, че ще отведатъ арестуванитъ въ Бунаръ-Хисаръ. Надвечеръ дойде при мене Вълчо Шехтановъ и ми поиска нашата мартина, за да освободи арестуванитъ, като ги причака на пѫтя и убие

гърчето, което щѣло да ги отведе въ града. Следъ туй дойде майка ми на дюкяна и ми съобщи, че Александъръ избѣгалъ. Азъ бѣхъ тогава на 15 години. Бѣше ни нагости братовчедъ ми Найденъ Стояновъ отъ Урумъ-Беглия, младежъ като мене. Двамата заедно решихме да избѣгаме. Още сѫщата ноќь, въпрѣки че никой не ни дирѣше, хванахме пѫтя за селото му и осъмнахме до него. Сутринта видѣхме наоколо и други яненци. Между тѣхъ бѣха и моитѣ братя. Надвечеръ дойде при насъ учителъ Г. Калояновъ. Говори ни неподозренитѣ да се върнатъ по селата си, а само търсенитѣ отъ властва да заминатъ за България. Имаше много хора и отъ разни села. Нѣкои се върнаха. Отъ Яна не се върна нито единъ. Презъ Велика стигнахме въ Аланъ-Кайрякъ, а отъ тамъ въ Бургасъ.

Гандито: Следъ седмица отъ Бунаръ-Хисаръ изпратиха ни въ Лозенградския затворъ. Тамъ лежахме 16 дни и се освободихме съ 80 турски лири рушветъ. Въ затвора останаха само предателитѣ ни К. Вълковъ и Ставри Ст. Купеновъ.

Следъ като ни изпратиха въ Лозенградъ, Бунаръ-Хисарскиятъ мюдюринъ извикалъ на следствие К. Шехтановъ. Той призналъ, че е покърстенъ въ кѫщата ми. Поради туй извикали на следствие и жена ми. Питали я, дали на втория денъ на Коледа Шишмановъ и Ташевъ сѫ били у насъ. Отговорила, че дошли кулджии. Така се спаси отъ затворъ.

Следъ освобождаването ни, мюдюринътъ задължилъ Шехтановъ да ни каже да му дадемъ 30 лири, че иначе ще ни арестува отново и ще ни прати въ Одринъ.

Шехтановъ се оправдаваше предъ менъ, че отъ карезъ ме издаде, задето съ измама го покръстихме, следъ като отказа на Александъръ Яневъ да иде у тѣхъ. Щомъ самъ предъ мюдюрина се е призналъ, задължихъ го да не казва втори пѫтъ, че е посветенъ, ако пакъ ни арестуватъ.

Александъръ: Въ Бургасъ се срещнахъ съ Шишмановъ въ Йнчовия ханъ. Оплака се предъ мене и братъ ми Николи, че е отстраненъ отъ организацията, следъ като подготви района си; каза ни дори да останемъ при него да образуваме самостоятелна чета.

Димитъръ: Въ Аланъ-Кайрякъ готвѣха се нѣкои да заминатъ за Петрова нива. Щомъ зачуихъ, тайно отъ братята си заминахъ отъ Бургасъ за това село. Въ училището му имаше много дрехи и шапки. Облѣкохъ се по четнишки. Харесахъ си една шапка съ три тѣ различни цвѣта на българското знаме. Носѣхъ я, докато бѣхъ четникъ.

Въ Аланъ-Кайрякъ ни пообучиха на оржжие. Хр. Караманджуковъ изгърмѣ нѣколко бомби, за да ни покаже, какъ се работи съ тѣхъ. Обучението завѣршихме, като изгърмѣхме по единъ патронъ и навлѣзохме въ Турция да се боримъ за свобода на робите. На изпращане край една воденица въ рѣката на Аланъ-Кайрякъ дадоха ни угощение и ни направиха една снимка.

Трѣгнахме 35 души. Бѣха и В. Пасковъ, В. Думевъ, Хр. Караманджуковъ, Д. Катерински и Димо Янковъ. Водѣше ни Кръстъ Българията.

На Петрова нива всички чети бѣха построени на една поляна. Извикаха войводитѣ. Край редицата ни мина и Маджаровъ. Позна ме, спрѣ се и ме запита, какво търся тукъ и защо не съмъ ученикъ. Презъ 1902/903 уч. година азъ не следвахъ по болестъ. Маджаровъ ме знаеше като неговъ ученикъ въ Лозенградъ. Веднажъ ни преподаваше за „хардъча“ (отъ хвойновитѣ растения). Каза, че то расте само въ мѣстността „Марко баири“ на Яна, което ме очуди. Сега вече знаехъ, защо бѣ проникналъ като учителъ въ Лозенградъ чакъ къмъ селото ни.

Паднахъ се въ четата на Ст. Петровъ. Всички се радваха, че не ни е войвода Българията. Петровъ бѣше благороденъ, добъръ и винаги предпочиташе преди всичко себе си да изложи на рисъкъ, а сетне другитѣ.

Всички четници се закачаха съ мене, особено като обучавахъ селяни.

Ташевъ се върна отъ България съ голѣма група изъ Бунаръ-Хисарско. Въ нея бѣха и братята ми Александъръ и Николи. Тѣ още въ Аланъ-Кайрякъ ме бѣха настигнали и настояваха да не заминавамъ. Сега ми запѣха сѫщата пѣсень. Войводата се съгласи съ тѣхъ да ме изпрати въ Яна, понеже оставихме майка ми сама. Още сѫщия денъ ме обезоржиха. Пѫтувахъ съ мнозина отъ групата на Ташевъ. Бѣха и съселянитѣ ми Тома Георгиевъ и Талъо Гавазовъ, млади сѫщо и подозирани отъ властъта. Южно отъ Урумъ-Беглия останахме само тримата. Въ село влѣзохме единъ следъ другъ ноще. Много се изненадахъ, че намѣрихъ баща ми у насъ. Той даде малко рушветъ на Османъ чаушъ, за да не води следствие за мене и после ме прати въ Лозенградъ, дето ме свари възстанието.

Гандито: На 5 августъ 1903 год. получихъ писмо отъ Г. Калояновъ. Съобщаваше ми, че шурея ми Д. Делидинковъ, Николи Динковъ и Стоянъ Костовъ отъ четата на Ст. Петровъ се изпращатъ въ селото ни съ двояка цель: да убиятъ К. Шехтановъ за предателството на учителя Стойко Станемировъ и да скжсатъ жиците отъ Яна до турското село Караджикъ, половинъ часъ далеко отъ нашето село.

Шехтановъ не бѣ убитъ. Той бѣше интименъ приятель на Николи, който го предизвести да се скрие. И днесъ Шехтановъ признава, че дължи живота си на своя приятель и роднина. Втората цель, обаче, се осъществи: четниците скжсаха жиците.

Следъ това отидаха да търсятъ четата си на определеното място — Караманъ-баиръ. Лутали се два-три дни напраздно и най-сетне се върнали въ Яна и се укриха. За всичко това ме увѣдоми шуреятъ ми. Щомъ войската престана да пази, тримата четници избѣгаха въ България.

Ст. Петровъ ми бѣше писалъ да прибера и му изпратя оръжието на Стоянъ Томовъ и Христо Томовъ, които следъ 15-дневно ходене съ четата, избѣгали въ Яна въоржени. Не можахъ да изпълня исканото, понеже домашните криеха бѣглеците, а азъ пакъ бѣхъ арестуванъ на 25 септемврий 1903 год. заедно съ предишните ми съселяни. Дѣдо Яно успѣ да се отърве сега, като хвърли вината върху двамата си нелегални вече синове. Останалите бѣхме осъдени по 5 години. Спаси ни общата амнистия на денъ Великденъ 1904 год.

8. Колибитѣ.*)

Герджиковъ бѣ доведенъ въ селото ни отъ куриера Ральо Стияниоглу отъ Бунаръ-Хисаръ, и то първо въ кѫщата на покойния Котковъ (Ив. Темелковъ Златановъ). Жена му веднага ме извика. Изненаданъ останахъ отъ непознатия. Обясни ми кой е, какъвъ е и защо ме вика. Представихъ му нѣколко души: Велко Стояновъ, Димитъръ Желѣзковъ, Георги Николовъ Трулевъ и Стаматъ Николовъ. Говори ни за дѣлото, четитѣ и завърши съ пожелание да основемъ комитетъ, който да работи за посветяването на съселяните ни. Следъ като ни закле, Герджиковъ ни поиска куриеръ за Каваклия. Опредѣлихме Велко Стояновъ. Тъкмо на тръгване пристигна у Котковъ майката на Ташевъ и съобщи, че синъ ѝ и Шишмановъ сѫ пристигнали. Тѣ придружиха Герджиковъ до Каваклия и пакъ дойдоха въ селото ни. Устроиха събрание отъ повечко хора у Стаматъ Николовъ.

Въ пролѣтта на 1903 год. въ селото ни доведоха Калканџиетата чета. За целта една сутринь тръгнахъ за Сатж-къой, три часа далеко отъ нашето село. Намѣрихъ четата у Христо Тодоровъ Мангафата. Часовой

*) По спомени на Никола Димовъ Кирязовъ, разпитанъ на 4. IX. 1927 г. въ Карнобатъ. Тѣ допълватъ спомените на Д. Ташевъ за Колибитѣ, следъ бѣгството му въ 1900 г. въ връзка съ Керемидчиоглувата афера.

бъше Димо Георгиевъ, наричанъ за хубавата му брада „сакаллж даи“. Въ кѫщата имаше доста сатж-къойци на събрание. Презъ кѫщата потеглихме за Колибитѣ. Тукъ разквартирувахме четата у Ташеви и въ моята. Башината кѫща на Ташевъ имаше дворъ до 20 декара, та излизаше на самия край на селото. Моята пъкъ бъше въ срѣдата му. Това положение даваше възможност да се наблюдава, кой влиза въ селото и кой излиза.

Презъ деня четата почива, а вечеръта устрои публично събрание въ черквата ни „Св. Марина“.

Селото ни броеше 80—90 кѫщи все български. Мѣстенъ свещеникъ нѣмахме. Редуваха се бунаръ-хисарскитѣ свещеници Ст. Калъчевъ и Д. Бодуровъ. Учитель ни бѣ чорбаджийския синъ Морфи Димитровъ. Имаше само двама гърци овчари. Всички други бѣха българи. Затова колективно ни заклеха въ черквата. Рѣководителъ на селския комитетъ стана Велко Стояновъ.

Г. К. Трулевъ имаше три свинета. Падаринътъ Мехмедъ Бѣжаноглу отъ Иванъ къой, разположено единъ часъ западно отъ Колибитѣ, наранилъ ги, задето ровили изъ нивитѣ. Трулевъ и Мехмедъ се скараха. Мехмедъ каза на Георги да не приказва много, че той е пиле, месото на което не се яде. Георги му отговори, че ще го изяде. Мехмедъ отиде въ Мандрица и разправилъ, че селото ни е комитско, та иска да го убие. Следъ това отишель и въ Б.-Хисаръ при властъта. Каймакаминътъ (арменецъ) изпрати б стражари, които да заловятъ Георги. Тѣ забиратъ отъ Мандрица около 50 турци и заграждатъ селото. Преди това, обаче, Трулевъ, заедно съ В. Стояновъ, Д. Желѣзовъ и Ст. Николовъ, избѣга въ селската курия щомъ забелязалъ, че идатъ мандренци. Заловиха мене, Димо Стояновъ, Янко Стодлевъ циганчето, Стоянъ Яневъ (Стоянчето) отъ Каваклия и още нѣколко души, всичко десетъ. Откараха ни при залѣзъ-слѣнце въ Мандрица. Цѣла нощъ ни изтезаваха за оржжие. Циганчето само издаде Димитъръ касапина.

Щомъ съмна, двама стражари и двама падари ни подкараха за града. Отъ воденицата на Мистанъ ефенди върнаха ни пакъ въ Мандрица, вързаха ни по двама съ вжжета и така ни откараха въ Бунаръ-Хисаръ. На улицата излѣзе да ни гледа единъ мандраджия гръкъ. Падаринътъ (помакъ) спрѣ ни и поискава вода, че много се уморилъ отъ каране комити. Гъркътъ бѣше младъ, свободенъ мжжъ. Той отвърна на падара сърдито, че вода за него нѣма и че ние не сме никакви комити, а мирни хора, заловени въ селото и нивитѣ и че, ако му държи, въ планината да иде за комити.

Единъ денъ следъ нашето арестуване въ града, стражарите доведоха въ затвора и Димитъръ Касапина. Сѫщия денъ каймакаминътъ ни извика единъ по единъ, разпита ни за случката Трулевъ-Мехмедъ и ни освободи; задържа, обаче, Д. касапина, чично на Д. Ташевъ. Него изпрати въ Лозенградъ—Одринъ.

Отъ страхъ да не бѣда арестуванъ пакъ, отидохъ въ Урумъ-Беглия. Тамъ заварихъ Трулевъ. Съ него отидохме въ България презъ Велика. Като излѣзохме половинъ часъ отъ това село, срѣщнахме едно отдѣление войници. Веднага набихме въ папрата по стрѣмно надолище, та се търкаляхме безъ да ни олучатъ. Куриерътъ ни се казваше Кирязи По-нататъкъ спокойно стигнахме въ Аланъ-Кайрякъ. Тукъ комитетътъ ни скъса фесовете и ни даде калпаци.

Отдѣлно отъ настъ двамата, избѣгаха и В. Стояновъ, Д. Желѣзковъ, С. Т. Николовъ и Атанасъ Адамовъ.

Отъ Аланъ-Кайрякъ отидохме въ Бургасъ, а после въ Герге-Бунаръ. Тукъ ни обучиха и въ срѣдата на юни 1903 год. заминахме съ голѣмата чета за Петрова нива. Тамъ се паднахъ въ Калканджиевата чета.

Като полско, селото ни не успѣ да се въоржи и не взе участие въ възстанието. Много забѣгнали коли-бчани, обаче, имаше изъ четитѣ.

Срещу деня на възстанието Калканджиевата чета

скъса телеграфнитѣ жици между Б.-Хисаръ, Виза и Мидия. Тя събра тела на колело и, вързанъ на камъкъ, го пусна въ единъ гъолъ. Следъ това се върна въ околнолстъта на Пенека. Тукъ Калканджиевъ съгласи се Шишмановъ да биде вайвода на смъртната дружина на родното му село. Като се оттегли четата ни въ Велика куриеръ донесе, че въ Пенека стигнала много войска. Върнахме се назадъ. Отъ единъ баиръ наблюдавахме войската, разположена на палатки. На нея пенечани сѫ предали Шишмановъ. Тя го залови живъ.

Безъ да влиза въ сражение, четата ни, по заповѣдъ, се оттегли въ България съ бѣглеци отъ Пенека и Ятросъ.

Следъ дадената амнистия, върнахъ се презъ с. Кайбиларе въ Колибитѣ заедно съ Д. Желѣзковъ и Ст. Николовъ. Прие ни на границата една комисия отъ двама турски офицери и Д. Кадиновъ. Тя върна другаря ни Д. Дерменджиоглу, като емигрантъ отъ лѣтото на 1900 г. — Керемидчиоглувата афера.

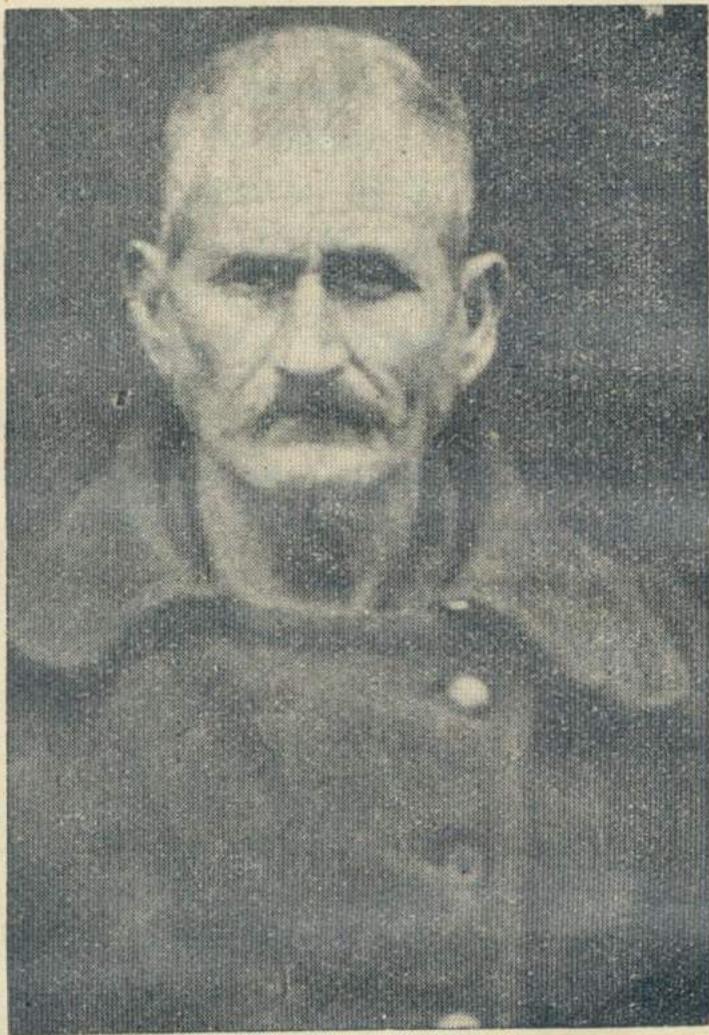
9. Чонгара.*)

Стоянъ Комитина: Селото ни се състоеше отъ отъ около 300 кѫщи. Всички бѣхме българи, но раздѣлени на патриаршисти и екзархисти, та враждувахме помежду си. Въ разправиитѣ ни факторъ бѣше арнатинътъ Али-а, управителъ на чифликъ на Ракибъ паша. Той чифликъ се намираше въ дветѣ половини на мера на — Кишкинли и Мандра. Управителътъ му постоянно бѣше въ селото ни. Нищо не можеше да избѣгне отъ окото му. Той караше селяните на ангария, бѣркаше се въ работитѣ имъ, опредѣляше кои да бѫ-

*) По спомени на Стойко Вълчевъ Станемировъ отъ с. Пирокъ, разпитанъ въ М.-Търново на 4. VIII. 1926 год. и на Стоянъ комитина (Яневъ) отъ Чонгара, разпитанъ на 18. XI. 1927 год. въ Бургасъ.

датъ екзархи и кои патриархи, дори и кое момче, коя мома да вземе. Думата му две не ставаше. И въ общите и въ частните си работи безропотно му се подчинявахме.

При такова положение никой не смѣеше да работи за дѣлото, въпрѣки че слушахме подобно нѣщо

Стоянъ Комитина.

другаде. Лично азъ знаехъ за него отъ лозенградски учители. На никого отъ съселяните ми, обаче, не повѣрихъ тайната, понеже бѣха много непостоянни: отъ амбиция днешниятъ екзархистъ утре се обявяваше патриархистъ.

Станемировъ: Организацията се създаде едва презъ декемврий 1902 год. при моето учителствуване въ се-

лото. Единъ денъ дойде при мене селския мъстенъ свещеникъ Стоянъ Георгиевъ и ми съобщи, че у него дошли комити, та да ида да ги видя. При Шишмановъ и Ташевъ заварихъ братя Каракадиеви (Христаки, Стаматъ и Кустадинъ). Дойде и Стоянъ комитина. Съ попа и легалнитѣ станахме всичко 8 души.

Комититѣ бѣха дошли отъ Сатж-Къой право у попа по сведение на бунаръ-хисарецъ Янко Хаджи Панайотовъ. Събрали събрали говорихме за организирането на екзархи и патриархи. За обвързване на последнитѣ решихме Шишмановъ и Ташевъ да посетятъ кѫщата на Илия пъвеца, който лавираше между дветѣ страни, та имаше връзка и съ гъркоманитѣ. Извикахме го съ попа и го излъгахме, че азъ имамъ писмо отъ четата, въ което ми съобщава, че ще посети селото, като гоствува у него. Първачално Илия се изплаши; успокоихме го, обаче, и той се съгласи да приеме четата.

Въ кѫщатата на Илия поканихме и 5 — 6 души отъ първенцитѣ на гъркоманитѣ. Войводата имъ говори за целите на организацията. Изтъкна имъ, че тѣ сѫ въ интереса на всички народности на империята, а не само на българитѣ. Първенцитѣ дадоха клетва.

Въ Чонгара комитетъ се конституира както следва: свещеникътъ — ръководителъ, азъ — секретарь, а членове братя Каракадиеви и Стоянъ Комитина.

Организацията помери и свърза чонгарските екзархи и патриархи. Тя сближи и мене, като учителъ, съ последните. Тѣ често почнаха да даватъ отпускъ на гръцкия учителъ и презъ отсѫтствието му пращаха децата си въ българското училище. Самите деца почнаха да ме предпочитатъ, понеже на български полесно имъ бѣше. Патриаршистите намалѣха много. Презъ лѣтото 1903 год. гръцкиятъ учителъ си отиде безъ да произведе изпитъ.

Следъ отстранението на Шишмановъ, дойде войвода Калканджиевъ. Между населението, обаче, се славѣше

името на Шишмановъ. Той имаше внушителна външность.

Ст. Комитина: На Гергьовден сутринъта четата стигна въ селото ни. Настанихме я въ къщата на Тодоръ Бодуръ Петковъ, която бѣ до хорището. Азъ бѣхъ тогава мухтаринъ на екзархистите. Тодоръ ми каза, че влизането и излизането на хора въ къщата му може да създаде подозрение у гъркоманите. Вънъ отъ туй, имаше пияни, които се отпускаха и казваха на хорището: „Ние сме организирани, да додемъ да ги видимъ“. За да избѣгнемъ каквато и да е опасност, още на Гергьовден вечеръта премѣстихме четата въ други две къщи — войводата съ нѣколко четници у Илия пѣвеца, а другите — у синовете на дѣдо Гъно — Бодуръ Димовци. Попътъ, учительъ и азъ пращахме имъ поединично въ тѣзи две къщи екзархисти главно. Въ една нощ покръстиха се доста хора. Преди да съмне, четата замина за Пенека съ куриера ни Димо Мавровъ.

Наскоро четата дойде пакъ въ селото ни. Сѫщиятъ куриеръ отиде да я вземе отъ Пенека. Опредѣлихъ му за отиване и връщане гората подъ гръцкото село Евренджикъ и балканската поляна „Керася“ (дива череша). Д. Мавровъ, обаче, се напиль въ Пенека и я прекарва по другъ путь. Вина има и Калканджиевъ, който сѫщо се напиль, та настоялъ четата да мине покрай турското село Ташъ-Татарли, близо до Виза. По пътя той изгубилъ списъците на организацията. Това забавило четата, понеже войводата ѝ останалъ съ Ташевъ да ги търсятъ въ тъмнината. Вместо въ Чонгара, четата осъмва въ Чирбашката мерия на турското село Девелия. Презъ деня се спотайвали въ шумака. Наоколо имало дървесъкачи и овчари. Върху тѣхъ налетѣлъ единъ кехая — българинъ съ две деца турчета. Кехаята подминалъ престоренъ, че не ги вижда. Децата, обаче, му извикили: „Кехая! Бакъ, бакъ, комиталаръ“. Кехаята имъ даде знакъ да мълчатъ и се отдалечиха.

Цѣла нощъ чакахме четата да дойде у попа. Деня прекарахме въ безпокойствие. Не знаехме какво се е случило. Едва вечеръта тя стигна. Куриерът я завелъ у дома си.

Щомъ ни съобщиха за пристигането на четата, азъ, попътъ и учительтъ отидохме у Д. Мавровъ. Заварихме я да вечеря фасуль, твърде недостатъченъ по количество, понеже не бѣ сготвенъ за нея. Войводата ѝ подметна ми подигравателно: „Заповѣдайте, заповѣдайте! Вие, чорбаджиитѣ, такава манджа не ядете“. Следъ това ми се скара, че и мухтаринъ съмъ, а не съмъ сготвилъ нищо. Отговорихъ му, че по другъ путь и въ друга кѫща чакахме, дето бѣ сготвено още за миналата нощь. На забележката ми, какво сѫ търсили къмъ Виза, когато опредѣлихъ точно отъ кѫде ще ги чакаме, Калканджиевъ отговори съ обидни нападки. Четниците се намѣсиха въ моя полза. Помня, напримѣръ, Д. Георгиевъ и Д. Ташевъ, че му споменаха за търсенето на загубенитѣ списъци, което забавило четата. Караницата се пренесе между войводата и четниците ми, които гледаха на него, като натрапникъ. Наскоро отъ Колибитѣ Ст. Петровъ и Ташевъ го напуснаха и заминаха за оржжие въ България.

Отъ Д. Мавровъ още сѫщата нощъ премѣстихме цѣлата чета у попа. Тукъ ѝ се оплакахме отъ гъркоманитѣ. Калканджиевъ предложи да се хвърли бомба празниченъ день въ черквата имъ. Азъ се противопоставихъ, понеже това ще създаде афера, а предложихъ масово да се посветятъ и тѣ — гъркоманитѣ. Предложението ми се изпълни. Екзархистътъ Яни Кехая имаше сватове гъркомани. Покани ги въ кѫщата си на среща. Тѣ бѣха кметътъ имъ Паско Арнаудовъ и Михаилъ Ангностовъ, който се познаваше съ Ст. Петровъ отъ лозенградския затворъ. Това обстоятелство много улесни задачата ни. Повечето гъркомани бѣха покръстени въ кѫщата на Стоянъ Арнаудовъ. Тѣ се викаха сами.

Покръстенъ бѣ и свещеника имъ Василъ Ивановъ, родомъ отъ М.-Търново, заселенъ съ майка си въ селото ни, когато се ожени тя втори пътъ за единъ отъ Арнаудовци, първите наши гъркомани, поради което и Василъ се гърчееше.

Тоя пътъ четата прекара въ селото ни две нощи. Тя замина за Сатж-къой и Колибитѣ.

На 10 юлий 1903 год. властъта арестува учителя ни. Въ една бурна и дъждовна нощъ той избѣга отъ затвора на Б.-Хисаръ и се спрѣлъ въ околността на Яна. Понеже билъ по чорапи само, поискалъ отъ селото царвули. Натоваренитѣ отъ него жени доложили на кмета Шехтановъ. Той, обаче, уведомилъ участъка и Станемировъ бѣ заловенъ.

Станемировъ: Залови ме Османъ онбashi, завеждашъ участъка на Яна, заедно съ нѣколко души още. Азъ лежахъ въ една дупка. Въртѣха се около мене и неможаха да ме видятъ. Когато единъ идѣше право върху ми, азъ се дигнахъ самъ. Оржието се насочи срещу мене да бѣда убить, съгласно наредждането на мюдюрина, ала онбашията се спусна съ разтреперана ржка да не посѣгатъ и добави: „Даскале бизимдъръ“. Той ме спаси отъ смърть. Съ това той ми се отплати, загдето по-рано азъ го спасихъ отъ уволнение по поводъ постѣпки отъ яненци чорбаджии-гърци, като събрахъ подписитѣ на българските чорбаджии въ негова полза.

Въ яненския участъкъ лежехъ на гърба си отъ умора, гладъ и изтезание. Извикаха Атанасъ Коларовъ да прочете керемидкитѣ, върху които бѣхъ надраскалъ, като лежехъ въ дупката, следното: „Тукъ лежа три дни и три ноши босъ, гладенъ и жаденъ учителятъ Стойко Станемировъ“.

Шехтановъ днесъ се оправдава, че ме издалъ, защото иначе женитѣ щѣли него да издадатъ. Толкова души тогава отъ Яна страдаха, било въ планината съ

четитѣ, било въ затворитѣ, било въ изгнание. Нима и той не биваше да върви по единъ отъ тѣзи три пъти, а отиде да ме предава, за да се оправдава днесъ съ жени, които азъ пратихъ да ми у служатъ?!

Ст. Комитина: Още на втория денъ следъ първото му арестуване отидохъ въ Б.-Хисаръ да действувамъ предъ мюдюрина да го освободи подъ моя гаранция. Обеща ми. Вечеръта, обаче, учителътъ избѣга. На другия денъ мюдюринътъ извика мене и гъркоманския мухтаринъ. Поиска ни пътната тегоба. Имахме само по петъ лири. Той направи бележка, какъ може на 80 — 90 екзархийски семейства и на 190 патриаршистки тегобата да е еднаква. Следъ това освободи ги да си вървятъ. Отъ вратата, обаче, върна мене. Съобщи ми, че учителътъ е заловенъ. Подиръ малко го доведоха въ сѫщата стая. Той изглеждаше много изнемощълъ, едва вървеше и говорѣше. Отъ разпита разбрахъ, че нищо не бѣ издалъ. Изведоха го навънъ. Мюдюринътъ насаме ми каза: „Е-е, Стояне! Тебе само името е Ст. Комитина, но не си въ селото самъ комитинъ“. Потупахъ го по рамото и му отговорихъ, че каквъто ме знае, такъвъ съмъ и, че цѣлото село ще го благославя, ако го запази отъ разорение.

— Това става съ пари, каза ми той, и поискава 500 лири.

— Ще сондирамъ и гъркоманските чорбаджии, отговорихъ му азъ. Следъ единъ-два месеци, като събираме мера парасж, незабелязано ще съберемъ и тая сума.

Съ общанието целѣхъ да запазя селото ни отъ разорение. Съселянитѣ одобриха деянието ми. Само Илия пѣвеца използува случая, за да се бори съ мене, ала нѣма успѣхъ. Той агитираше между екзархистите, че съмъ имъ докаралъ само товаръ и че спасението имъ е да станатъ пакъ патриаршисти. Състави списъкъ и съ него се яви при визенския владика Доросеусъ. Той го отклони подъ предлогъ, че сега не е време за

такива разправии, щомъ огънь гори надъ главите на всички чонгарци.

Въ такива разправии ни свари възстанието. Селото ни не взе участие въ него. Пари за пушки дадохме. Тъ стигнаха, обаче, до Урумъ-Беглия само.

10. Сатж-къой.*)

Тримата: Селото ни бѣ чисто българско. Имаше до 180 кѫщи. То спадаше къмъ Люле-Бургаската кааза.

Съселянинътъ ни Петко Щеревъ бѣ кръстникъ на Д. Ташевъ. Този му писалъ презъ септемврий 1902 г., че ще дойде четата. Петко откри това на брата си Петъръ. Тя дойде, обаче, едва презъ декемврий. Доведохъ я азъ — Стоянъ Тодоровъ (Таралешовъ). По пътя презъ нощта се отбихме въ кашлата ми, която се намираше между Колибитѣ и нашето село. Като ги настанихъ при черквата у попа, отидохъ да извикамъ най-първо Петко Щеревъ, а после овчара Стоянъ Пеналовъ (когото не намѣрихъ у дома му), Вълчо Бънбаровъ (той не отиде), Панаойтъ Димитровъ, Димитъръ Коджабашевъ и Тома Ламбантини. Следъ това се отправихъ за кашлата, като минахъ пакъ презъ Петко Щеревъ и му доложихъ за резултата. Той нареди, щото азъ (Купенъ Георгиевъ) да отнеса едно агне въ източния край на селото у Христо Мангафовъ, дето се премѣсти четата и устрои събрание. Тамъ присъствуваха: братята Петко и Петъръ Щереви, Ст. Пеналовъ, Хр. Ивановъ, баща му Ив. Айряновъ и братъ му Янко Айряновъ, Пеню Николовъ, героятъ Георги Ташевъ, Купенъ Георгиевъ, Димитъръ Панайотовъ, Димитъръ и Стоянъ Коджабашеви,

*) По спомени на Георги Гьорговъ Дюлгеровъ, 70 годишенъ, разпитанъ въ Карнобатъ на 4. IX 1927 год.; Рада Пеналова (по баща Ст. Зайкова), разпитана въ Айтосъ; Ст. Станемировъ и *тримата*: Ст. Тодоровъ, 62 годишенъ, Купенъ Георгиевъ, 65 годишенъ и Петъръ Щеревъ, 45 годишенъ, разпитани заедно въ Карнобатъ на 6. XI. 1927 год.

Стоянъ Кировъ, Стоянъ Бахчевановъ, мандаджии Димо Стояновъ, Василь, Ташо и Янко Радюви и Димо Каракировъ. Войводата ни говори за целта на организацията и ни закле. Избрахме и комитетъ въ съставъ: Петко Щеревъ, Ст. Пеналовъ, учителя Георги куция (Продановъ) отъ Курията, Георги Димитровъ Панайотовъ (касиеръ) и свещеника ни Андрея Ж. Домусчиевъ.

Дюлгеровъ: Единъ денъ властьта повика въ Люлебургасъ мухтарина ни Стойко Бахчевановъ заедно съ съветниците. Питала ги за комити въ селото ни. На отказа имъ не повървали. Дойдоха две роти и претарашуваха мерата ни. Случихъ се на къра — копаехъ мамулите си. При мене дойдоха арнаутина Исаатъ съ още двама и Али-а отъ с. Ашакъой, мюдюринъ на четири села. Искаха отъ мене сведение, де сѫ комититъ. Ядохъ доста бой.

Следъ тая потеря дойде друга отъ Бунаръ-Хисаръ. Али-а сега изпрати арнаутина Рушудовъ да спре обиска, понеже върва на съселяните ни. Въпръки това, потерата забра селския ни пазачъ Димитъръ Стояновъ подъ предлогъ, че носи хлѣбъ на комититъ. Арестуваниятъ бѣ изпратенъ чакъ въ Одринъ, откъдето се освободи въ началото на 1903 год.

Потеритъ не откриха нищо. Четата бѣ въ околните села. Намѣриха се турци, които да изнудватъ за пари. Единъ старшия затвори нѣколко пѫти мене (Ст. Тодоровъ) съ цель да ме изнуди за пари.

Пеналката: Калканджиевата чета веднажъ накара мѫжа ми Стоянъ да напусне дене овцетъ си, за да дойде въ село и поръчка да направя повечко храна. Вечеръта четата дойде у настъ. Гъркоманинъ Тома Маноловъ се научилъ за това гостуване. Властьта би мѫжа ми много. Той се поболѣ и по-късно умрѣ.

Станемировъ: Ст. Пеналовъ имаше около 200 овце. Той се увлѣче по дѣлото много и се разори почти, като напастъ изтреби стадото му. Когато въ 1903 год. отидохъ

да произвеждамъ изпита, селенитѣ ми представиха жена му съ думитѣ „нашата героиня“. Същевременно тѣ ми се оплакаха отъ гъркоманина Атанасъ Чаталсакалията отъ Урумъ-Беглия. Азъ го извикахъ, говорихъ му, покръстихъ го и го заплашихъ съ смърть, ако извърши предателство. Цѣлото село се успокои.

Трината: Едно петнадесетгодишно момче — Пеньо Николовъ се похвали, че съ Никола Балиmezовъ носяли хлѣбъ на комититѣ. Властвата ги арестува. Тѣ се признали виновни, та лежаха две години въ Синапъ.

Селскиятъ ни падаръ се казваше Баяръ, арнаутинъ по народность. Той подуши всичко, особено веднажъ като висише седлото си у Пеналовъ, дето бѣ и четата, обаче, се преструваше, че нищо не вижда.

Тринадесетъ души дадоха на Калканджиевъ пари за пушки, ала нищо не имъ достави. Тия лица сѫ: Димо Продановъ и Никола Кировъ (по лира и половина за пушка и сабля), Петко и Ст. Тодорови, Ив. Николовъ, Киро Василевъ, Георги Станковъ, Купенъ Георгиевъ, Вълчо Бъмбаровъ, Динка Казаковъ, Янко Поповъ и Стоянъ Георгиевъ.

Въ селото ни смъртна дружина нѣмаше. То не взе участие и въ възстанието, като село въ най-южния край на района.

11. Бунаръ-Хисаръ.*)

Никола: Селото ни**) имаше всичко около 1200 кжщи. Отъ тѣхъ 700 бѣха български, 300 — грѣцки и 200 — турски. Цѣлиятъ градъ бѣ раздѣленъ на 13 части, съ 13 мухтари.

*) По спомени на Никола Д. Драшевъ, 58 годишенъ, овчаръ, отъ Бунаръ-Хисаръ и Тодоръ Георгевъ Карагьозовъ, 63 годишенъ, отъ сѫщия градъ. Разпитахъ ги въ Ахтополъ на 24 августъ 1928 год.

**) Бунаръ-хисарци така наричаха града си.

Карагъозовъ: Въ 1898 год. главенъ учитель въ Бунаръ-Хисаръ бѣ Димитъръ Божиловъ (отъ Македония). Той посвети нѣколко души, между които бѣха и Андрей Стояновъ и Димитъръ Кустадинъ Боруджиевъ. Азъ не влизахъ още въ организацията, но знаехъ за съществуването ѝ отъ Боруджиевъ, който бѣ мой близъкъ. По това време тя получаваше частно вестници отъ Лозенградъ, до който пъкъ идваха отъ Одринъ, гдето се получаваха чрезъ австро-турска поща.

При главния учитель Хр. Настевъ въ Бунаръ-Хисаръ имаше вече околийски комитетъ. Въ организацията бѣха и Кирякъ Калудовъ и Стоянъ Коджа Ивановъ.

Два дни преди залавянето на хората въ връзка съ Керемидчиоглуовата афера, азъ дадохъ на Хр. Настевъ 150 гроша членски вносъ отъ Куру-дере, гдето бѣхъ учитель и ръководителъ на селския комитетъ. Следъ това Настевъ замина за България презъ Лозенградъ — Одринъ.

Никола: Презъ май 1903 год. явиха се разбойниците Атанасъ Келешътъ (Димитровъ) отъ селото ни, Станчо Димовъ отъ Куру-дере и Стойчо . . . отъ село Сармашикъ. Тѣ се представяха за комити. Наскоро заловиха едно турче отъ с. Казанкъй, Бунаръ-Хисарско. Понеже не получиха исканата сума, тѣ заклаха турчето. По тоя поводъ излѣзе башибозукъ отъ Бунаръ-Хисаръ и селата: Караагачъ, Тузаклия и Казанкъй, все турски. Бѣ тъкмо време за усилена работа по царевицата. Потерата не можа да залови мнимите комити, но много хора изъ полето бѣха набити: Бирбучукътъ Яни, Христаки Русеновъ (окуцѣлъ отъ бой) и други. Тогава азъ, заедно съ главния ни учитель Атанасъ Спасовъ, Димитъръ Айвазовъ и Тодоръ Калудовъ, избѣгахъ въ Аланъ-Кайякъ, (България) презъ Урумъ-Беглия—Велика—Керациново.

На конгреса на „Петрова нива“ бѣхъ. Тамъ попаднахъ въ четата на Калканджиевъ. Тя броеше 25 души.

По-късно отъ Сергенъ се присъединиха къмъ нея още 12 души, та станахме всичко 37 души. Тия сергенци бъха: Апостолъ Георгиевъ, Петъръ Георгиевъ, Желѣзко Вълчановъ, Нанъ Георгиевъ, Иванъ Тодоровъ, Войно Стояновъ, Тодоръ Димовъ, Димо Петковъ, Димитъръ Наневъ, Янко Мариновъ, Вълчанъ Камбуровъ и Стойчо Градевъ.

Преди възстанието около Пенека заловихме Т. Шишмановъ. Два дни чакахме нареждане отъ Герджиковъ. Два пъти той нареди да го убиемъ, ала ние настояхме и го оставихме само въ Пенека. Нѣкои отъ пенешката смъртна чета после го предадоха на турцитѣ.

Въ надвечерието на възстанието отрядът на Пенешкия участъкъ се раздѣли на три групи: едната, на чело на Шишмановъ, скжса при Соуджакскитѣ лозя телеграфа отъ Виза за Лозенградъ, втората—телеграфа отъ Виза за Мидия, а третата—телеграфа при Апартецъ за Сарай.

Презъ време на възстанието въ Бунаръ-Хисарската мерия турцитѣ убиха овчаритѣ Георги Янелията (родомъ отъ с. Яна, а жененъ въ Бунаръ-Хисаръ) и Ставри Карагоглувъ Димитъръ, а Мавроди Кустадиновъ бѣ убитъ, като работеше на нивата царевицата си.

Все по това време изгориха живи и овчаритѣ отъ с. Яна — Илия Стойковъ Гандиевъ и Киро Стояновъ Гавазовъ, взети направо отъ овцетѣ.*)

*) За движението въ самия градъ Бунаръ-Хисаръ да се иматъ предвидъ споменитѣ на Хр. Настевъ и Ан. Спасовъ особено.

З а б. Страницитѣ за Бунаръ-Хисаръ прибавихъ следъ одобрението на настоящата книга отъ редакционния комитетъ.

СЪДЪРЖАНИЕ

Стр.

Предговоръ 2

Спомени на Димитъръ Ташевъ.

I. Кратки биографски данни. — Мухаджирийтъ, — Първото му патриотическо настроение. — Борба съ иванкьойци. Срещитъ му съ лозенградски учители и К. Благоевъ; посвещаването му отъ последния и отиването имъ въ с. Яна. — Първиятъ комитетъ въ с. Колибитъ и дейността му. — Среща съ Хр. Настевъ. — Районна среща и запознаване съ Т. Шишмановъ. — Амеда болъ гъотлу и ареста на тримата другари. — Ст. Петровъ въ затвора. — Керемидчиоглувата афера 9

II. Лутания изъ България. — Първите четнишки замисли и осуетени обири. — Пловдивскиятъ конгресъ. — Първата чета въ Бунаръ-Хисарско. — Втората чета и разстройването ѝ следъ ювалийския обиръ — Шишмановъ и Ташевъ сами. — Срещата имъ съ Герджиковъ. — Тримата войводи въ Бунаръ-Хисаръ. — Широката агитационна дейност на Шишмановъ и Ташевъ. — У Васильто въ Бунаръ-Хисаръ. — Организирането на района имъ; псевдонимитъ на селищата му и шифъра. 17

III. Замиnavането на Шишмановъ въ България по болестъ. — Ташевъ въ Урумъ-Беглия за убийството на Переила. — Въ четата на Герджиковъ за атентатъ при Черкезъ-къой — Синекли. — Калканджиевата чета въ Бунаръ-Хисарско. — За оржжие. — На Петрова нива. — Бунаръ-хисарско на два участъка. Велички и Пенешки. — Четата на Ст. Петровъ 32

IV. Ташевъ за оржжие въ България. — Въоржжаването на Б.-Хисарския районъ. — Нападението на Индже-къой; отстъплението и престрелка между наши. — Републиката. — Самоковъ и с. Турля. 36

V. Настъплението на турцитъ. — Ст. Петровата чета отстъпи последна. — Бъжанци и чети къмъ България. Какъ стана убийството на Паскаль Ивановъ. — Въ Аланъ-Кайрякъ. — Нападението на поста Кара-Топракъ и българската властъ. — Чети презъ есенъта 41

Спомени на Христо Настевъ

- I. Биографски данни. — Въ Виница презъ 1898/99 год.
— Въ Б.-Хисаръ главенъ учителъ. — Пътуване презъ Одринъ и Лозентрадъ. — Б.-Хисарските българи и Кириакъ Калудовъ. — Училищна и революционна дейност. — Въ околията. — Борба съ гръцката пропаганда. — Пенека. — Г. Дѣлчевъ и Стоянъ Лазовъ въ Б.-Хисаръ. — Постъпки за оръжие 47

- II. Четата на Г. Теневъ за Родосто. — Връщането ѝ въ Б.-Хисарско и Лозенградско. — Керемидчиоглувата афера. — Кой сформира четата. — Откупътъ за освобождението на лѣкаря. — Заточениците отъ Б.-Хисарско въ Паяскале, Синапъ и Акия. — Задочното осъждане на Настевъ. 54

Спомени на Анастасъ Спасовъ Разбойниковъ

- I. Кратки биографски данни. — На пътъ за Б.-Хисаръ. — У стария попъ. — Първа среща съ втората чета на Шишмановъ. — Революционниятъ му районъ. — Въ какво обвиняваха Шишмановъ и какъвъ човѣкъ бѣ той. — Почвата за революционната дейност следъ Керемидчиоглувата афера. — Б.-Хисарските първенци, свещ. Бодуровъ и народа. — Герои и героини. — Герджиковъ въ Б.-Хисаръ. 65

- II. Околийски комитетъ въ Б.-Хисаръ — Срѣдства за организационна пропаганда. — Шишмановъ и Ташевъ въ Б.-Хисаръ и Яна. — За убийството на Йоргаки Перила. — Ташевъ нагости у баба Руса. — Населението на града и селата съ по-главните дейци въ тѣхъ. — Калканджиевъ и Ст. Петровъ — Слаби страни на организацията 77

- III. Двата участъка на района. — Въоръжаване, обиколки и обучение до възстанието. — Нападението на 5 августъ вечеръта. — Калканджиевата чета въ Пенешкия участъкъ. — Шишмановъ войвода на пенешката смъртна дружина. — Голѣмия дефектъ на възстанието въ Странджа планина. — Отчаяние и безсиле въ четите 90

- Революционното движение въ селата на Б.-Хисарския районъ:** с. Куру-дере — 99, Урумъ-Беглия — 106, Сергенъ — 112, Пенека — 114, Ятросъ — 123, Едига — 126, Яна — 126, Колибитѣ — 136, Чонгара — 139, Сатж-къой — 146, Бунаръ-Хисаръ — 148

ОТЪ СЪЩИЯ АВТОРЪ:

- 1. Приноси къмъ историята на възстаническото движение въ Одринско (1896—1903), книга I: Георги Кондоловъ и дейността му въ Странджанското възстание, издание на автора. Цена 30 лева.**
- 2. Библиотека „Тракия“ № 1 — Антимъ I български екзархъ — издание на Тракийския върховенъ изпълнителенъ комитетъ, 1928 год. Цена 25 лева.**

ЦЕНА 40 ЛЕВА
